

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ
ЈАЗИКОТ НАШ ДЕНЕШЕН, КН. 18

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД НАУЧНИОТ СОБИР
БАЛКАНСКИ ЈАЗИЧЕН СВЕТОГЛЕД

одржан на 15-16 април 2009

Скопје 2009

ЕДИЦИЈА ВО ЧЕСТ НА БЛАГОЈА КОРУБИН
ЈАЗИКОТ НАШ ДЕНЕШЕН

Редактор на едицијата: Снежана Велковска

Редакциски одбор:

д-р Снежана Велковска
д-р Снежана Веновска-Антевска
д-р Олгица Додевска-Михајловска

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3'373.45(062)
811(497)'373.42(062)

БАЛКАНСКИ јазичен светоглед : зборник на трудови од Научниот собир одржан на 15-16 април 2009 / [редакциски одбор Снежана Велковска, Снежана Веновска-Антевска, Олгица Додевска-Михајловска]. - Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2010. - 148 стр. ; 24 см.
- (Едиција во чест на Благоја Корубин Јазикот наш денешен)

Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-220-007-1

а) Македонски јазик - Балканализми - Собири б) Балкански јазици -
Лексика - Собири
COBISS.MK-ID 81578762

Финансирано од Министерството за култура на Република Македонија

Манифестацијата *Денови на Благоја Корубин* се одржа на 15 и 16 април 2009 година во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. И оваа година Научниот собир *Балкански јазичен свештоглед* се одвиваше во два дела. Во првиот дел беше промовиран *Толковниот речник на македонскиот јазик том IV* и Зборникот од минатогодишниот собир *Култура и јазикот. Толковниот речник на македонскиот јазик* го промовираа проф. д-р Љ. Спасов и проф. д-р Д. Пандев, а Зборникот, д-р Еленка Стоевска-Денчова. Во вториот дел беа презентирани 19 реферати. На сите учесници срдечно им благодариме.

ПРИМЕНАТА НА ИСТОРИЦИЗМОТ ВО БАЛКАНИСТИЧКИТЕ ПРОУЧУВАЊА (во историската лингвистика)

1. Предмет на наш интерес претставува првиот период од балканистичките проучувања кој се одвива во рамките на историската лингвистика на XIX век, и тоа од Копитар (1829) па се до Селишчев (1925), Сандфелд (1926) и Трубецки (1928).

Овој период претставува своевидна претфаза на балканската лингвистика како современа дисциплина оформена под значајно влечение на структуралистичките и на постструктуралистичките проучувања на општата лингвистика.

Пројавени во закрилата на историската лингвистика, балканистичките проучувања во XIX век се сообразуваат со нејзините методолошки-теоретски поставки засновани врз историцизмот во науката, но во одредена мера се наложуваат со своите специфичности по односот јазичен материјал – јазична теорија.

Во тој поглед, тие придонесуваат и за извесни модификации на примената на историцизмот врз јазичниот материјал во проучувањата на XIX век, па ја отвораат перспективата за статусот на историцизмот во современата лингвистика, основно поставен во теоретските поставки на Прашката школа (дијахронија во синхронија, непоставување строга граница меѓу синхронијата и дијахронијата, односно дозволена доза на историчност во современите проучувања на јазикот), како и на методолошките поставки на урбаната дијалектологија во контекстот на американската социолингвистика (историчност на јазикот во рамките на човековиот век). Балканистичките проучувања во XIX век, исто така, претставуваат изворна подлога за одделни разграничувања на јазикот во современата лингвистика.

Оттаму, целта на овој реферат е да укаже во која мера балканистичките проучувања на XIX век го насочуваат интересот на лингвистиката за јазичната синхронија, како и во која мера обезбедуваат соодветен простор за историцизмот во современите проучувања на јазикот.

2. Балканистичките проучувања на XIX век, се надоврзуваат, пред сè на византолошките проучувања, а во поширока мера, и на славистичките, како и на романистичките. Нивното започнување се поврзува со Виенскиот центар (со дејноста на Јернеј Копитар) и се проследува, меѓу другото, и преку размената и прифаќањето на методолошко-теоретските поставки во филологијата и во историската лингвистика во европските лингвистички центри (во руските, почетно, Казањскиот, Одескиот како и Московскиот и Петроградскиот центар, преку проучувањата на Виктор Иванович Григорович, на Бодуен де Куртене итн, како и во германските, Лајпцишкиот и Берлинскиот, преку проучувањата на Вајганд и други).

3. Со Виенскиот центар се поврзува и воведната поставка на Копитар дека во балканските јазици постои една јазична форма во различна (според него, тројна) јазична материја. Дефинирани на овој начин, во контекстот на историјата на лингвистичките идеи оваа поставка на Копитар, парадоксално, условно би ја претставиле како антирационалистичка, во контекстот на антирационалистичките погледи на неговото време, но формално како подведнување или ненадминување на определени рационалистички толкувања. Таа условна парадоксалност, бездруго, ќе ги следи балканистичките проучувања во рамките на историската лингвистика на XIX век и ќе го овозможи нивниот трансфер во современата лингвистика.

Во контекстот на Копитаровиот потстрек за балканистички проучувања во германскојазичните центри, пред сè, на Виенскиот, изворно се следат:

– славистичките проучувања на Јернеј Копитар и на Франц Миклович, подоцна и на Ватрослав Јагик и Облак, при што нивната славистичка ориентација кореспондира и со солидно познавање на класичната, па и на византолошката филолошка проблематика;

- романтистичките проучувања на Маер Липке, и на Вајганд,
- отворената перспектива за албанистички проучувања на Јокл.

Ваквата оформеност, пред сè, на Виенскиот центар, секако, ќе даде солидна материјална основа за понатамошните балканистички проучувања.

4. Историцизмот во балканистичките проучувања се надоврзува на историцизмот во славистичките (како и во романтистичките) проучувања. Притоа, применета на историцизмот во славистичките проучувања, пред сè, во Виенскиот центар го следиме врз основа на односот меѓу филолошките проучувања на старите текстови (и старословенските и црковнословенските) и на историскојазичните проучувања во контекстот на применета на споредбеноисторискиот метод врз податоците од словенските јазици се сообразува со неговиот статус во историската лингвистика. Во рамките на тие проучувања се поставени основните

методолошко-теориски поставки на историската лингвистика врз словенскиот јазичен материјал, имено

- прашањето за хронологијата на јазичните податоци;
  - прашањето за почетната точка во историскојазичниот пристап;:
  - прашањето за документација и систематизација на јазичните податоци,
- при што е извршено
- претставување и потврдување на апсолутноста на гласовните промени, и на законот за аналогија врз примери од словенскиот јазичен материјал.

Овие поставки во одредена мера се видоизменуваат при пренасочувањето на примената на историцизмот од словенските (како и од романските) примери врз балканските, односно врз новиот јазичен материјал подложен на споредбенојазично проучување. Притоа, се засегнува прашањето за почетната точка во историското проучување на новата јазична проблематика, а апсолутноста на гласовните промени невешто засекитува, би рекле, на слеп колосек.

Неспорен е податокот дека тоа не ги поколебало доајените на славистиката, напротив, тие решиле ред значајни прашања во балканистичките проучувања, го определиле јазичниот корпус и извршиле негова систематизација.

Притоа, отвориле редица теоретски прашања од областа на јазичните контакти основно, го приспособиле историцизмот кон новиот јазичен материјал, покажале дека даден јазичен материјал упатува на дадена јазична методологија и на јазична теорија.

Во таа смисла, Виенскиот центар со своите балканистички проучувања дава несомнен придонес во развојот на теоријата за јазиците на контакт. Притоа, укажуваме дека нивните поставки се сосредоточиле во теоретските поставки на австрискиот лингвист Хugo Шухард за јазиците во контакт. Имено, теоријата на Hugo Шухард за јазиците во контакт во голема мера кореспондира, се сообразува и извршно се надоврзува на проучувањата на балканистичките проучувања во Виенскиот центар на неговите претходници и современици (Копитар, Миклошич, Јагиќ, Облак).

5. Примената на историцизмот и на неговите модификации во балканистичките проучувања доаѓа до израз преку

- комбинирање на историскиот со географскиот критериум во споредбеноисторискиот метод. (Притоа, се внесува извесна прецизност во подборот на јазичниот материјал, но се отвара простор за решавање на прашањето на хронологијата на јазичните податоци. Тоа се следи преку поврзувањето на одделни јазични податоци со теоријата за супстратот. Така, Копитар и Миклошич причината за појавата на одделени заеднички

црти во балканските јазици (на пример, членот) ги бараат во тракиско-илирскиот супстрат.

– класификација и систематизација на индивидуални јазични особености. (Миклошич ја дава основата на класификацијата на заедничките особености на балканските јазици).

– балканистичките проучувања во одредена мера ја минимизираат тезата за опаѓање на јазиците, поради неможноста од поставување на почетна точка на проучување. Притоа, историцизмот се применува врз јазичен материјал од покус и од понов временски период. Наместо да се прифати како недостаток, од историска перспектива тоа придонесува и за решавање на хронологијата на јазичниот материјал од поблиското минато и за постепен премин од историскојазични кон современи проучувања. Минимизирањето на тезата за опаѓање на јазиците го отвора просторот за функционалноста на јазикот (јазикот како средство за комуникација) дефинирана првично кај Хugo Шухард, поставена како основна во Сосирите сфаќања на јазикот и разработена во Прашката школа.

– примената на законот за гласовни промени врз зборови од туѓо потекло се користи за определување на староста на заемките. (Во тој контекст, Миклошич го поставува односот заемка – туѓ збор, при што укажува дека гласовните промени се вршат врз заемките кои на тој начин се адаптираат во јазикот, за разлика од туѓите зборови кои остануваат неасимилирани. Временски, Миклошич заемките повеќе ги поврзува за постариот период а туѓите за поновиот. Во тој поглед посебен интерес претставуваат примерите со заемките од турскиот јазик. Строго определувајќи ја нивната хронологија, овој однос тој го претставува преку старословенскиот јазик, имајќи ја предвид заемката **клобук** позајмена од старотурското **калпак**, како и старословенското **чртог** (синонимно со **колесница**) од старотурското **чардак** наспроти подоцнежно навлезените и неадаптирани **калпак** и **чардак**. (За илустрација наведуваме дека заемките **клобук** и **чртог** ги одбележуваме во Лесновскиот паренезис, а **калпак** и **чардак** во корпусот македонска народна поезија).

– паралелно со поставувањето на односот на заемка – туѓ збор, Миклошич исто така во временскиот контекст на историската лингвистика го поставува односот усна и писмена комуникација. Проучавањето на усната комуникација ќе дојде особено до израз во балканистичките проучувања. Овој однос, исто така, ќе ги поттикне проучувањата во областа на значењето на зборовите.

– со примената на законот на аналогијата во контекстот на балканистичките проучувања се истакнува неговата општа важност. Од друга страна, тоа придонесува и за развој на народната етимологија во контекстот на балканистичките проучувања.

– насочување на интересот кон зборови од зборовни групи за кои историската лингвистика не се интерсирала во поголема мера, посебно кон

неменливите зборови (партикулите, сврзниците). Ова прашање особено доаѓа до израз во современите лингвистички проучувања, пред сè, во функционалната лингвистика, во когнитивната лингвистика, како и во текстлингвистиката.

– насочување на интересот кон синтаксата и зацврстување на синтаксичките проучувања во контекстот на историската лингвистика. (Во тој поглед особено се илустративни проучувањата на удвојувањето на објектот во балканските јазици, како и конструкциите од типот именка определба на именка (преземени од турски модели).

Повеќето прашања што ги отвора историската лингвистика на преминот од јазична генеалогија кон јазична типологија по однос на балканските јазици наоѓаат свое соодветно место во современата лингвистика.

ЛИТЕРАТУРА

Илиевски, П. *Балканолошки лингвистички студии*, Скопје 1988

Селищев, А. М., *Говоры области Скопья*, Македонски преглед, 7/1, 1931, 33-82

Sandfeld, Kr., *Linguistique balkanique*, Paris, 1931

Димитар Пандев

ЗА НЕКОИ ЈАЗИЧНИ ПОЈАВИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО БАЛКАНИСТИЧКИ КОНТЕКСТ

Кога се споменуваат јазиците што се зборуваат на Балканскиот Полуостров, е неизбежно споменувањето на балканализмите.

Во современите еднојазични речници на македонскиот јазик терминот *балканализам* е дефиниран со две, односно со три значења. Така, во **Толковниот речник на македонскиот јазик** (ИМЈ, 2003, том 1, 83) се дадени две значења: балканлизам мн. балканлизми м. 1. Карактеристична особеност на балканските народи, односно целокупноста на таквите особености и 2. Јазична особеност карактеристична за повеќе балкански јазици., а во **Речникот на македонскиот јазик** (Мурговски, 2005: 32) под 1. јазична особеност присуства во повеќе балкански јазици, под 2. баланска особеност или својство и под 3., пејоративно, йостайка или однесување на балканец, йримитивизам.

Во **Български тълковен речник** (София, 1997:42) под поимот **балканализъм** м. стои: Явление, което представлява обща отличителна черта, характерна особеност на бита, културата или езиците на всичките балкански страни.

Како „zajednička balkanska jezična pojava ili osobina“ е дефиниран терминот балканализам во **Enciklopedijski rječnik** naziva од Рикард Симеон (Rikard Siemon, 1969:140).

Во **Лексиконот на странски зборови и изрази** од В. Ширилова (Ширилова, 2001: 131) балканализмот е определен како „израз што е вообичаен на Балкан, во балканските јазици“ итн. итн.

За исцрпноста на истражувањата за балканализмите, за балканскиот јазичен сојуз, како и општо, за балканските јазици, постои подолг список богат со библиографски единици, првите датирани некаде од крајот на осумнаесеттиот век¹, односно од втората половина на деветнаесеттиот век², иако се смета *Тријазичниот* на Теодор Кавалиотис–Мосхополец од 1770

---

¹ в. Ш. Демирај, 1994.

² П. Хр. Илиевски, 1988.

година за прв обид на компаративен материјал од современите балкански јазици³.

Денес и овде, кога го чествуваме делото на Благоја Корубин, ќе се обидеме „гласно да размислуваме“, како што правеше Благоја Корубин во своите научни трудови (без да имаме намера да се споредуваме со неговата големина или пак, да се идентификуваме со него).

Општоземено, балканизмите претставуваат заеднички јазични особености, пред сè, на структурен план и се „последица“ на заедничките општествено-економски услови, на културните врски, на долгогодишната јазична симбиоза изградена врз билингвизмот и полилингвизмот на говорителите на балканските јазици. Од интензивните меѓусебни контакти и влијанија на јазиците во непосредна близина со векови се напластил лексички слој што ги произвел балканизмите. Како што е познато, според ареалната класификација на јазиците, ваквите јазици го имаат оформено балканскиот јазичен сојуз, во којшто, покрај македонскиот, се вклучени: ароманскиот, романскиот, грчкиот, бугарскиот, албанскиот, како и, на ниво на дијалектен јазик, српскиот преку јugoисточните српски говори.

Еве како изгледа набројувањето на балканизмите во поголемиот број од балканските јазици во „Балканската лингвистика“ од Шабан Демиреј:

Главни балкански појави во албанскиот јазик се: 1. Присуство на гласот ё ..., 2. постпозицијата на определениот член ..., 3. формирање на идното време со глаголот *volere* во скаменета форма *do* (партикула *ke*) ..., 4. удвојување на предметот со помош на неакцентирани форми на личните заменки ..., 5. делумно губење на инфинитивот ... (Кон ова, Демиреј додава и некои појави карактеристични за албанскиот и за романскиот: а тие се однесуваат на постпозицијата на дел од определбите и на речникот.)⁴

Од главните балканизми во грчкиот јазик ги набројува: 1. Губењето на дативната форма, 2. Формирањето на идното време со помош на партикула изведена од глаголот *saka*, 3. Удвојување на предметот со помош на неакцентираните форми на личните заменки, 4. Губење на инфинитивот и негова замена со личните форми на конјунктивот. (Овде Демиреј наведува дека за разлика од другите балкански јазици, во грчкиот, членот е во препозиција, а за разлика од албанскиот и од романскиот, определбите ги употребува во препозиција.)⁵

Потоа, ги определува главните балкански појави во романскиот јазик: 1. Появата на темен вокал, односно немото [e], 2. Унификација на генитивната со дативната форма, 3. Постпозицијата на определениот член, 4. Образувањето на идното време со помошниот глагол *saka* со партикула

---

³ На истото место.

⁴ Ш. Демиреј, 1994: 59.

⁵ Ш. Демиреј, 1994: 61.

ќе, 5. Удвојувањето на предметот со помош на неакцентирани форми на личните заменки, 6. Делумно губење на инфинитивот преку голема употреба на конјунктивот и др.⁶

Ш. Демиреј ги дава и главните карактеристики на словенските јазици на Балканот, во кои ги вклучува бугарскиот, македонскиот, српскохрватскиот и словенечкиот јазик. Иако тие влегуваат во групата на јужнословенските јазици, пишува Демиреј, од нив само бугарскиот и македонскиот имаат повеќе балкански особини. (Демиреј, 1994: 65)

Така, во бугарскиот јазик, се определени следниве балкански појави: 1. Присуството на самогласката /ъ/, 2. Постпозицијата на членот, 3. Формирањето идно време со глаголот *сака* со партикулата *ќе*, 4. Удвојувањето на предметот со неакцентирани форми на личните заменки, 5. Губење на инфинитивот преку замената на да-конструкција.⁷ (Демиреј истакнува дека бугарскиот заедно со македонскиот го развиил т.н. начин на прекажување.)

За главните балкански карактеристики во македонскиот јазик Демиреј пишува дека „се како и оние во бугарскиот, освен фонемата /ъ/“, но истакнува: „треба да се има предвид дека некои од овие појави во македонскиот се јавуваат со поголем интензитет, отколку во бугарскиот“, давајќи го примерот со удвојувањето на предлогот во македонскиот јазик, каде што истакнува дека оваа појава е поопшта и е потипична отколку во бугарскиот.⁸

За бројот на балканските појави во српскиот, како стандарден јазик, Демиреј истакнува дека е ограничен. Го споменува формирањето на идното време од глаголот *сака* со редуцирана партикула, но менлива, и парцијалното отстранување на инфинитивот, а нагласува дека се присутни повеќе балканизми во некои јужни дијалекти на српскиот јазик.⁹

Ова претставување нè поттикна да го истакнеме факторот на застапеноста на заедничките особености, што сметаме дека е особено важен за поделбата на балканските јазици на централни и на периферни. За среќа, веќе постојат повеќе нови истражувања, кои покажуваат дека македонскиот го зазема централното место меѓу јазиците на Балканскиот Полуостров токму поради факторот на застапеноста. Колку да се потсетиме, резултатите од заемните процеси на овие јазици што дошло до израз во македонскиот јазик се: *аналитичката деклинација, употребата на постпозитивниот член, удвојувањето на предметот, губењето на инфинитивот и негова замена со да-конструкциите, образувањето на идно време со форми од глаголот сака, глаголските конструкции со сум и*

---

⁶ Ш. Демиреј, 1994: 65.

⁷ Ш. Демиреј, 1994: 69.

⁸ Ш. Демиреј, 1994: 71.

⁹ Ш. Демиреј, 1994: 73.

имам и глаголската придавка, како и образувањето комаратаив и суперлатив со морфемите ио- и нај- кај придавките.

Што се однесува до лексиката, треба да се нагласи различниот однос кон неа на македонските говорители во различни периоди од развојот на македонскиот јазик.

Силно влијание врз македонскиот лексички фонд извршиле несловенските (како на пр. грчкиот, турскиот јазик), како и словенските јазици (бугарскиот и српскохрватскиот¹⁰). Така, можеме да се потсетиме дека, на пр., грчките лексички елементи навлегувале во словенската јазична средина од најраните фази на контактот на словенското население со грчкиот јазик и тоа, најпрвин тој контакт бил на дијалектно ниво, а со создавањето на словенската писменост и на ниво на писмениот јазик. Според Бл. Конески (1981:134), станува збор за илјада грцизми во народниот македонски јазик чиј број, по кодификацијата на македонскиот стандарден јазик, нужно се намалува. Денес зборуваме за два лексички слоја на грцизми: првиот, од различни сфери на животот (*босилек, магдонос, кромид, ориз, тиринга, колиба, йанаѓур* и многу други, кои се влезени во неутралната лексика на македонскиот јазик, како и *даскал, официјика* од разговорната лексика или *зограф* од архаизмите, *мисур* од дијалектизмите) и вториот, од црковната терминологија (*анайтема, апостол, евангелие, езарх, епископија* и др.), која, поради третманот кон црквата во речиси петдеценискиот период, нема пораст.

Долга традиција покажува и контактот на македонскиот со турскиот јазик, кое е речиси петвековен. Во различен период, станува збор за различен интензитет на влијанието на турскиот јазик. Најпрвин, влијанието е во разговорниот јазик, во секодневната комуникација, а подоцна се пренесува во писмениот јазик. Најмногу, влијанието е на лексичко ниво. Според Бл. Конески, станува збор за три илјади турски лексеми што се употребувале порано, а многу од нив се употребуваат и денес. Откако се распаѓа Отоманската империја (1912-1913), турскиот јазик го губи својот престиж, па така голем број од турцизмите добиваат ограничување во својата употреба. По кодификацијата на македонскиот стандарден јазик, бројот на турцизмите се намалува, а причината за тоа „лежи во фактот што тие припаѓаат со својата смисловна содржина кон една епоха помината, победена во развојниот пат на нашиот народ – кон турскиот феудализам“ (Бл. Конески, 1967:13). Денес зборуваме за целосно завршен процес на влијание од турскиот јазик. Она што се јавува во публицистичкиот функционален стил, поточно во новинарскиот потстил, некаква редистрибуција на турцизми, е во тесна врска со разговорниот функционален стил, кој сè повеќе се наметнува во пишувањето на

---

¹⁰ Кога пишуваме *српскохрватскиот*, се разбира дека мислиме на официјалниот јазик во СФРЈ во периодот од 1945 до 1990 година.

новинарите како новитет. Се разбира дека употреба на турцизми (некои од нив се со непознато значење за младите генерации) може да се јави во умотничколитературниот функционален стил секогаш во контекст на отсликување на период од историјата на македонскиот јазик (такви се на пр. снимените народни приказни што се емитуваат на електронските медиуми).

Инаку, денес, зборуваме за турцизми што се навлезени во неутралната лексика на македонскиот стандарден јазик, називи од секојдневниот живот: *јоргован, јасмин, каранфил, тирендафил, лале, туйшун, муштиерија, мајмун, калфа, елек, фустан, гердан, чорай, чизма, шамија, торба, чанта, алва, боза, бурек, јогурт, кајмак, локум, сарма, чорба, ракија, чешма, бунар, дуќан, шатор, челик, ренде*, итн. итн. Може да се забележи дека некои од овие турски лексеми денес и во турскиот јазик се излезени од неутралната лексика или пак имаат поинакво значење, што го потврдува фактот за дистацијата од периодот на нивното влијание врз македонскиот јазик. Лексемите од политичко-административната сфера, како на пример, *ага, бег, кадија, арач, аскер, башибозук, каза, нахија, ферман* итн., денес се зборови на пасивниот речник на македонскиот јазик, како и називи на предмети од минатото, на пример, *аршин, безистен, ибрик, сарај, чифлиг, сокак* итн., кои имаат посебна конотација. Денес, голем број од турцизмите нашле замена во нормата на македонскиот јазик: *абер – весиј, адеј – обичај, амал – носач, бајрак – знаме, гајле – грижса, душман – непријател, зијан – шипета, касмей – среќа, каршија – сиропити, комишија – сосед, кондури – чевли, мерак – желба, тенџере – прозорец, севда – љубов, срча – сипакло, урнек – модел, фајде – болза, џам – сипакло* итн.

Овде ќе споменеме уште една појава: Често пати турскиот (од персискиот, од арапскиот), грчкиот (од турскиот), а подоцна српскиот (од европски и др. јазици), во различни периоди, претставувале јазици посредници, на одредени лексеми.

Интезивен контакт остварува македонскиот со српскохрватскиот јазик во рамките на Федерацијата Југославија во периодот од 1945 до 1990 година. Со оглед на секојдневниот допир со него во сите сфери на јавното општење, се чувствува неговото силно влијание како влијание на јазик со престиж. Голем дел од научните трудови на Благоја Корубин се посветени токму на влијанието на српскохрватскиот јазик, како на теориски (преку омеѓувањето на нормата на македонскиот јазик и изнаоѓање баланс спрема/или покрај српскохрватскиот), така и на практичен план (преку изнаоѓање соодветни решенија на одделни јазични прашања). Како и да е, од овој контакт се забележува пред сè лексичкото влијание, иако можеме да зборуваме и за граматичко влијание.

На фонетско-фонолошко ниво, најпрвин ќе го споменеме зацврстувањето на консонантскиот систем со корелацијата на звучноста, каде што:

– консонантот *ф* се пренесол со заемки од грчкиот, а потоа од турскиот јазик, а денес покрај влијанијата од другите јазици, неговото место се обезбедува и со спонтаниот изговор на крајот од зборот, односно пред беззвучна согласка;

– *μ* од варијанта на *ч* станува одделна фонема навлегувајќи со заемките од турскиот јазик, а пополнувајќи го празното место во групата на африкатите. Во поново време, сè повеќе го зацврстува своето место и во подновениот продуктивен суфикс *-чија* со зборови од различно потекло. (Минова-Ѓуркова Л., Дучевска, А. 1992-1993: 51-68).

За разлика од претходните, *љ* е оддалечен од стандардот, што е последица од повеќе причини, меѓу кои и туѓојазичното влијание (порано од турскиот, а во понов период од српскохрватскиот, односно српскиот јазик).

За сложената природа на консонантните *ќ* и *ѓ*, покрај дијалектните, придонесува истото туѓојазичното влијание како кај *љ*.

Од синтаксичка гледна точка ќе издвоиме две појави: едната се однесува на именска група, а другата на реченицата, поточно на прашалната реченица. Првин, станува збор за именските групи составени од две именки од кои едната врши атрибутска функција. Оправдување за ваквата појава наоѓаме во балканскиот образец (ручек време, ветер работа). Во стандардниот македонски јазика сè повеќе се среќаваат вакви именски групи (од: *йогиј револуционер, човек звер, дейте звезда (звездалија)*), па сè до: *уредник-водијел, бомбаши-самоубиец, роман-растирива, философ-просветител, учијел-восијилувац* итн. Особено, појава на вакви именски групи и полусложенки има во административниот функционален стил, поточно во законодавноправниот потстил: *нацији-закон, анекс-договор, предлог-резолуција, заменик-претседател, држави-учеснички* и речиси секојдневно слушаната: *земја-членка*. Второ, настанува нарушување на реченичната структура на прашалната реченица за која има пишувано и Благоја Корубин (Бл. Корубин, 1980: 86-99), истакнувајќи го разградувањето на граматикализираниот редослед, заснован на третосложното акцентирање. Ваквото нарушување наоѓавме во преводните текстови од српскохрватскиот јазик, а денес, загрижува фактот што се среќаваме со ваква неприфатлива линеаризација секојдневно, најчесто преку средствата за јавно информирање.

Од овој кус преглед на некои јазични појави во македонскиот јазик во балканистички контекст, можеме да сумираме неколку работи:

– Во различен период од развојот на македонскиот јазик има влијание од различни балкански (и не само балкански) јазици;

- Сложеноста на состојбите во Македонија, кои предизвикаа доцно оформување на држава, а со тоа и доцно официјализирање на македонскиот јазик, беа „причина“, пред сè, за различната лексичка слоевитост, која се напластвуваше токму од влијанијата на другите јазици пред официјализирање на македонскиот стандарден јазик;
- Токму тогаш се создаваат балканите на коишто се потсетивме овде;
- Во периодот по кодифицирањето на македонскиот јазик веќе зборуваме само за влијание (и тоа од балканскиот јазичен сојуз, само за влијние од српскохрватскиот, односно српскиот јазик). Ново влијание од несловенските балкански јазици нема;
- Дека општењето има големо влијание и особено преку средствата на јавно информирање се потврдува со новата музичка емисија „Идол“, која е производ на бугарската телевизија. Да се надеваме дека некои јазични појави од бугарскиот јазик што се среќаваат во јазичниот израз на младите од Македонија, ќе останат само на ниво на разговорен функционален стил.

ЛИТЕРАТУРА

- Бојковска, Ст., Минова-Ѓуркова Л., Пандев, Д., Цветковски, Ж., 1997: *Македонски јазик за средношкolo образование*, Скопје
- Шабан, Д. 1994: *Балканска лингвистика*, Скопје
- Димитровски, Т. 1965: *За некои влијанија на соседниите јужнословенски јазици врз македонскиот литературен јазик*, Литературен збор XII/4, 4-17
- Илиевски, П. 1988: *Балканолошки лингвистички стидии*, Скопје
- Јашар-Настева О., 1966: *За некои аспекти на збогатувањето на лексикалата на современиот македонски јазик*, Македонски јазик, XVII, 91-98
- Јашар-Настева О., 1972: *Функционирањето на штурцизмите во македонскиот книжевен јазик*, Македонски јазик, XXIII, 91-98
- Конески Бл. 1981: *Јазични теми*, Скопје
- Конески Бл. 1982: *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје
- Конески Бл. 1982а: *Историја на македонскиот јазик*, Скопје
- Конески К. 1995: *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје
- Корубин Бл. 1969: *Јазикот наши денешен – Книга прва*, 1976 Книга втора, 1980 Книга трета, 1986 Книга четврта, Скопје
- Минова-Ѓуркова Л., 1991: *Стапусои на некои штурцизми во македонскиот јазик денес*, Литературен збор XXXVIII/5-6, 29-36
- Минова-Ѓуркова Л., Дучевска, А. 1992-1993: *Суфиксите -ија/-чија во македонскиот јазик*, Годишен зборник на ФФ, 51-68
- Минова-Ѓуркова Л., *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, 2000, Скопје
- Минова-Ѓуркова Л., *Стилистика на современиот македонски јазик*, 2003, Скопје
- Папзисовска В. 1966, *Грчки заемки и нивната адаптација во македонскиот јазик*, Македонски јазик, XVII, 159-168
- Угринова-Скаловска Р., 1968: *Бугаризмите во современиот македонски јазик*, Македонски јазик XIX, 111-137
- Цивян Т., 19790, *Синтаксическая структура балканского союза*, Москва

**БАЛКАНСКИ ЛЕКСИЧКИ ПАРАЛЕЛИ ВО ДЕЛОТО
„КРАТКА СВЕШТЕНА ИСТОРИЈА ЗА УЧИЛИШТАТА
ПО МАКЕДОНИЈА (НА МАКЕДОНСКО НАРЕЧЈЕ)“
ОД ДИМИТАР В. МАКЕДОНСКИ**

Трудот „Кратка свештена историја за училиштата по Македонија. (На македонско наречје)¹ од Димитар В. Македонски² е еден од неговите три учебници³. Фотокопија од оваа книга се чува во Националната и универзитетска библиотека „Свети Климент Охридски“ во Скопје под сигнатура R I 325.

Нашето внимание го привлече една необична појава во наведениот учебник. Имено, во учебникот често се даваат толкувања, навидум, на познати зборови. На ова прашање Блаже Конески свртува внимание пред половина век. Тој, анализирајќи го јазикот на овој учебник, помеѓу другото, забележува дека „во неколку случаи Македонски ги објаснува некои зборови со синоними употребувани во

---

¹ *Кратка священна исторія за училища-та по македоніїя. (на македонско нарѣчїе).* отъ Д. В. Македонский, Царыградъ, Въ печатницѣ-тѣ на **Македоніїя**, 1867.

² Димитар Василев - Македонски (с. Ембore, Кајларско, 1847 - Цариград, 21.II 1898 е „преродбеник, новинар и учебникар. Се школувал во родното с. Ембore, а потоа во Белград и Цариград. Учителствувал во Клисура, Струга, Битола, Воден, Цариград и во други места. Во 1869 г. бил секретар на новооснованата Битолска црковно-училишна општина, а во периодот од 1875 до 1876 бил книжар. Учествоувал во работата на црковнонародниот собор во Цариград (1871), поврзан со основањето на бугарската Егзархија и со обидот за решавање на македонското црковно прашање. Во Воден на 11 мај 1872 држел патриотска беседа на денот на словенските просветители свв. Кирил и Методиј Солунски. Во Софија се занимавал со адвокатска и новинарска дејност. Таму го уредувал весникот ‘Согласие’ (1894-1896), а во Цариград ‘Новини’ (1898). Василев бил автор на три забележителни учебници на македонско наречје. Убиен е во 1898 г.“ (МИР, 2000: 96-97).

³ Другите два негови учебника се: „Скратенъ православенъ катихизисъ“. Преводъ отъ гръцки, Цариградъ, печатница на в. Македонія, 1867 и „Букваръ за употребъение въ македонски-те училища“, 1867 (заедно со Димитар Узунов).

различни дијалекти. Така покрај *убилъ* го дава *опралъ*, покрал *клалъ - турилъ*, покрај *армасана - свършена*“ (Конески, 1959: 47).

Пред четири децении јазикот на ова дело е разгледуван од страна на Драги Стефанија. Во врска со синонимите, помеѓу другото, тој укажува на фактот дека „Македонски се труди (турските зборови) да ги замени со други, но нејасните народни ги објаснува повторно со турски“ или „друг дел на зборови пак, кои биле познати во некои дијалекти или другите словенски јазици, ги објаснувал со други зборови од разни македонски говори“ (Стефанија, 1970: 18-19).

Пред деценија и половина Снежана Веновска-Антевска ги анализира „синонимните толкувања“ во споменатиот учебник, класифицирајќи ги во три групи: 1) „примери за кои е дадено објаснение за словенски зборови“, 2) „примерите во кои првиот збор не е од словенско потекло“, 3) „примерите во чии рамки не се работи за синоними или синонимни толкувања, туку зборот посочен во заградата е едно дообјаснување“. Првата група таа ја дели на три подгрупи: а) „словенски зборови толкувани со соодветен словенски збор“, б) „зборови од словенско потекло толкувани со зборови од турско потекло“, в) „зборовите толкувани со соодветни грчки“ (Веновска-Антевска, 1993: 284-286). Сите групи и подгрупи авторката ги илустрира со примери. Меѓутоа, на почетокот од написот Веновска-Антевска забележува: „Овде ќе се запреме само на едно јазично прашање од областа на синонимијата на македонската лексика, надевајќи се дека истото ќе отвори многу други можности за понатамошни анализи“ (Веновска-Антевска, 1993: 283). Сметаме дека ова ни дава простор и ние да се осврнеме на балканските лексички паралели во тоа дело на Димитар В. Македонски. Во овој прилог ќе се обидеме да ја објасниме таа необична појава, односно ќе се обидеме да ги анализираме целосно синонимните парови (и синонимните низи)⁴ во споменатото дело, илустрирајќи ги примерите со контексти. Освен тоа, ќе дадеме и нужни етимолошки толкувања за нив.

*

Со значење ’девојка што направила свршувачка‘ се забележани зборовите *армасана* и *свршена*, сп. *Тя была армасана (свършена)* за Йосифа, що былъ отъ исто-то колено и родъ, туку той не ѝ се сторилъ мяжъ, а само ія варделъ (с. 15)⁵.

⁴ „Како синоними се признаваат зборовите што изразуваат еден и ист поим, идентични или близки по своето значење, кои се разликуваат еден од друг или со нијанса на значењето, или со стилска боја (и со сфера на употреба), или со двата наречени белега“ (Александрова, 1975: 5).

⁵ Бројот ја означува страницата во разгледуваното дело на Димитар В. Македонски.

Зборот *армасана* произлегува од нгрч. ἀρμάσανα 'се сврши' (БЕР I, 15), а зборот *свриена* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. *върхъ (ERHSJ III, 624-625).

Со значење 'тој што е во блиски роднински или пријателски односи' (TPMJ I, 150) се нотирани лексемите *ближен* и *комиџа*, сп. *Да милваме Господа Бога отъ все сърдце и близнаго (комшія-та) си како самаго себе* (с. 18).

Лексемата *ближен* е општослов. придавка од праслов. период, без паралели во балтичката група (ERHSJ I, 193). Со истото значење се среќава во стсл. *ближънъ* (БЕР I, 56), а лексемата *комиџа* е од тур. komşı 'сосед' (БЕР II, 578; ERHSJ II, 136-137).

Со значење 'известување за нешто; глас, новост' (TPMJ I, 2) се регистрирани зборовите *весїй* и *абер*, сп. *Евангелие ке се кажетъ: блага или добрја вѣсть (хаберъ)*, оти Богъ прощаватъ грѣховы-тѣ на люгіе-то и имъ дарува небесно царство прѣзъ Христа (с. 17).

Зборот *весїй* го наоѓаме во стсл. *вѣсть*. Инаку зборот *весїй* е балтослов., општослов. и праслов. *věstъ (БЕР I, 137; ERHSJ III, 591-592). Зборот *абер* е балкански турцизам haber од арапско потекло habär (ERHSJ I, 646).

Со значење 'една од основните психички способности на човекот кој управува со неговите свесни постапки и решава дали нешто ќе направи или не' (TPMJ I, 286) се приведени лексемите *волја* и *изин*, сп. *По що прилича (оміяса) човѣкъ на Божій образъ? - По разумъ и по свѣтѣ свободнѧ волія (изинъ)* (с. 4).

Со значење 'сакање, желба, намера, расположение; сопствен избор, слобода' (TPMJ I, 286) се забележани лексемите *волја* и *сакање*, сп. *Оттеглилъ се на-само та се молилъ Богу и предалъ се на Божій волія (саканіе)* (с. 20).

Лексемата *волја* се среќава и во стсл. *волѣ, волꙗ* (БЕР I, 175). Оваа лексема е ие., балтослов., општослов. и праслов. (ERHSJ III, 614). Лексемата *изин* е балкански турцизам izin од арапско потекло izn/idn (БЕР II, 31; ERHSJ I, 740); а лексемата *сакање* е изведенка од зборот *сака* кој има праслов. потекло (ERHSJ III, 190).

Со значење 'припадник на војската на определена држава' (TPMJ I, 284) се наведени зборовите *војник* и *аскер*, сп. *Іуда Искаріотский донесълъ войници (аскери) и имъ показалъ Йисуса, а тїй го хватиле и вързанъ го занесле при първо-священника (владыка-та) Каїфа* (с. 20).

Називот *војник* е изведен од стсл. *войнъ* и наставката *-ик* (БЕР I, 172; 173) од праслов. *војъ (ERHSJ III, 612), а називот *аскер* е балкански турцизам asker дојден преку арапскиот askar од латинско потекло exercitus (БЕР I, 18; ERHSJ I, 66).

Со значење 'тој што има моќ да прави натприродни нешта; маѓепсник' (TPMJ I, 288-289) се нотирани три лексеми: *волхва*, *мудрец* и *маѓ*, сп. *Кои отъ люгic-то познале оти се родилъ откинвачь?* - Първо *Витлеемски-тѣ овчари на тъя що казалъ Ангелъ оти се родилъ откинвачь, сестре некои волхви или мждреци (магы)* отъ *Истокъ*, по едня звѣздя, познале оти се родилъ откинвачь и дошли та му се поклониле и му принесле дарови (с. 15).

Називот *волхва* е стцслов. фолклорен термин *vльhъ* 'магус', изведен од општослов. (освен чешки и полски) и праслов. *vльhъ (ERHSJ III, 635). Лексемата *мудрец* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. придавка *mодrъ (ERHSJ II, 474-475). Називот *маѓ* е од грч. μάγος 'волшебник' (ГА, 177).

Со значење 'стане, подигне од мртвите, повторно оживее' (TPMJ I, 293) се употребени две лексеми *воскресне* и *оживи*, сп. *Слънце-то се помрачило, земя-тѧ се потресила и много умрены въскръснѫле (оживеле)* (с. 21).

Лексемата *воскресне* произлегува од општослов. и праслов. збор *krѣsъ (ERHSJ II, 194-195), а лексемата *оживи* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. збор, стцслов. *živъ* (ERHSJ III, 681-682).

Со значење 'свесно дејствување врз формирањето на нечија личност' (TPMJ I, 294) ги среќаваме зборовите *воспѣтаніе* и *ученje*, сп. *Той зель нравствено въспитаніе, т. е. ученje* (с. 24).

Зборот *воспѣтаніе* произлегува од стсл. *питати*, *питѣти* '1) храни; 2) фиг. негува, одгледува', *пишта* < *pitja 'храна' (ЕПРБКЕ, 88), кој има ие., балтослов., општослов. и прасловенски карактер (ERHSJ II, 666), а зборот *ученje* произлегува од општослов. и праслов. корен **uk-* (ERHSJ III, 534-535).

Со значење 'што има ограничени умствени способности, ограничен, заостанат, тап' или 'што е бесмислен' (TPMJ I, 351) се користат лексемите *глуйав* и *аџамишки*, сп. *Господънс гы оставилъ да си губать време-то во таквѧ глупавѧ (аджамицкѧ) работѧ разбѣркялъ и размешилъ имъ языци-тѣ, та захватиле да не разбираятъ и така се принудиле да оставатъ работѧ-тѧ и да се распрыснатъ по различны (турлїи) страны* (с. 7).

Лексемата *глуйав* е општослов. и праслов. придавка, без паралели во балтичката група (ERHSJ I, 574), а зборот *аџамишки* е балкански турцизам, изведен од називот *аџамија*, дојден преку турскиот од ар. асем 'Не Арап, странец, Персиец' (БЕР I, 4; ERHSJ I, 10-11).

Со значење 'тврда земјена површина, тло на кое лежи водената маса на морето, езерото, реката и сл.' (TPMJ I, 460) се

забележани зборовите *дно* и *дуб*, сп. *Господъ раздѣлилъ морскѧ-тѧ водѧ, та се сторило дъно-то (дуботъ) на море-то сухо; Ізраилтяни-тѣ приминяле прѣзъ него* (с. 10-11).

Зборот *дно*, кој има праслов. потекло (ERHSJ I, 418), е нотиран во стсл. *дъно* (БЕР I, 457), а зборот *дуб* е по потекло од тур. *dip* 'дно, основа' (БЕР I, 394).

Со значење 'тоа што се принесува како дар на некое божество во знак на благодарност или за придобивање милост' (TPMJ I, 634) се користат лексемите *жртва*, *курбан* и *їечиво*, сп. *Господъ заповѣдалъ Аврааму да принесе сына си Исаака во жертву (курбанъ)* (с. 8); *Кои сѧ жрьци-тѣ? - Тія що колеле и принесвале жъртвы-тѣ (печива-та или курбани-тѣ) на жъртвеника (печивало-то, що былъ предъ скыніїя-тѧ* (с. 12).

Лексемата *жртва* е нотирана во стсл. *жрътва*, изведена од стсл. *жърж, жръти* 'принесува жртва' од праслов. *žyrg- (БЕР I, 537-538). Глаголот е ие. и балтослов. (ERHSJ III, 685). Лексемата *курбан* е балкански турцизам *kurban* 'жртвено животно, жртва' од арапско потекло *qurban* (БЕР III, 144; ERHSJ II, 242), а лексемата *їечиво* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. *pekti, rekQ (ERHSJ II, 628-629).

Со значење 'место во олтарот на коешто се врши проскомидија во христијанската црква' (TPMJ I, 634) се регистрирани лексемите *жртвенник* и *їечивало*, сп. *Кои сѧ жрьци-тѣ? - Тія що колеле и принесвале жъртвы-тѣ (печива-та или курбани-тѣ) на жъртвеника (печивало-то, що былъ предъ скыніїя-тѧ* (с. 12).

Лексемата *жртвенник* произлегува од стсл. *жрътва, жрътвънъ*, изведена од стсл. *жърж, жръти* 'принесува жртва' од праслов. *žyrg- (БЕР I, 537-538). Глаголот е ие. и балтослов. (ERHSJ III, 685). Лексемата *їечивало* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. *pekti, rekQ (ERHSJ II, 628-629).

Со значење 'почувствува завист спрема некого поради успех, среќа, убавина и сл.' (TPMJ II, 28) се приведени зборовите *завиди* и *каскандиса*, сп. *Кайнъ былъ лошъ човѣкъ завидѣлъ (каскандисалъ) на брата си Авеля и го убилъ (опралъ)* (с. 5).

Зборот *завиди* е регистриран во стсл. *завидѣти, завида* (БЕР I, 575). Тој збор има ие., балтослов. и праслов. потекло (ERHSJ III, 586-587), а зборот *каскандиса* е балкански турцизам од тур. *kiskandi* 'завиди' + наставката *-isa* од грчката аористна основа (БЕР III, 231; ERHSJ II, 86).

Со значење 'силно чувство на незадоволство предизвикано од нечиј успех, среќа и сл.; пакост, завидливост' (TPMJ II, 30) се употребени зборовите *зависи* и *касканцилак*, сп. *Братія-тѧ му го*

намразиле и отъ **завистъ (казканджилъкъ)** защо да го милватъ татко му, го предале на търговци (туджари), тия що го отнесле во Египетъ (с. 9).

Зборот **завистъ** со истото значење се среќава во стсл. **завистъ, завида** 'завист', **завидѣти** 'завиди' (БЕР I, 575). Тој збор има ие., балтослов. и праслов. потекло (ERHSJ III, 586-587), а зборот **касканцилак** е од тур. *kıskancı* 'завист' (БЕР III, 230-231; ERHSJ II, 86).

Со значење 'затвори нешто со печат' (TPMJ II, 113) наоѓаме две лексеми - **затечайши** и **мујурмодиса**, сп. *Tія като знаеле, оти, спроти пророчества-та Христосъ ке воскреснетъ, запечятале (мујурмодисале) гроба и клале (туриле) и стражиж да вардитъ* (с. 21).

Лексемата **затечайши** е општослов. и праслов. (ERHSJ II, 628), а лексемата **мујурдиса** е балкански турцизам *mühr* 'печат' од арапско потекло *mühr* (ERHSJ II, 478).

Со значење 'вид казна; прогонство; робија' (TPMJ II, 156) се наведени лексемите **заточение** и **сурѓун**, сп. *Мѣсто-то на заточеніе-то (сюргюнь)* и на смирът-тя послѣднаго нашего Охридскаго Патриарха и сега не се изгладила изъ душя-тя имъ (с. 28); *Во тоя конакъ поминжалъ сестны-тѣ си дни и свършилъ е свой временный животъ горкыи нашъ сотатковникъ Патриархъ въ заточеніе (сюргюнь)!* (с. 28-29).

Зборот **заточение** произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. глагол *tek-ti (ERHSJ III, 449-451), а зборот **сурѓун** е балкански турцизам *sürgün* 'прогонство' (ERHSJ III, 364).

Со значење 'затрудни, стане бремена' (TPMJ II, 171) се забележани лексемите **зачне** и **натрудни, се**, сп. *Ангель Гавріилъ, пущченъ отъ Бога, казалъ на Марії, оти ке зачнетъ (се натрудне)* безъ мяже и ке родитъ откивачя, що ке се наречетъ синъ Божиј (с. 15).

За лексемата **зачне** се наоѓаат потврди во повеќе зборови во стсл. **зачати, зачынж, зачатик, зачало, зачинати** од општослов. и праслов. *-сына, -чєти (БЕР I, 617; ERHSJ I, 315-316), а лексемата **натрудни, се** има ие., општослов. и праслов. карактер (ERHSJ III, 514).

Со значење 'голема масивна зграда' (TPMJ II, 200) се среќаваат лексемите **здание** и **бина**, сп. *На Карея конакъ зографский и сега на ова исто место е, туку зданіе-то (бината), во което живелъ Патриархъ-тъ не съществуватъ, оно было на ова мѣсто, дѣка е сега градина-та на конака* (с. 28).

Со исто значење лексемата **здание** е засведочена во стсл. **зъдник** (БЕР I, 626), балтослов., општослов. и праслов. технички термин (ERHSJ III, 653-654), а називот **бина** е балкански турцизам, кој

дошол треку тур. *bina* 'постројка, зграда' од арапскиот јазик (БЕР I, 48; ERHSJ I, 151).

Со значење 'умре' (TPMJ II, 272) се употребени зборовите *издахне* и *умре*, сп. *На кръстъ-тъ Іисусъ Христосъ свършилъ живота си со овия думы: Татко! во ръцѣ-тѣ ти предавамъ душя-тѫ си. Потемъ тъя думы издъхнѧлъ (умрелъ)* (с. 21).

Лексемата *издахне* се среќава во стсл. *дъхнѣти, издъхнѣти* од праслов. *dъhъ (БЕР I, 466; ERHSJ I, 372-374), а лексемата *умре* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. основа *mr- (ERHSJ II, 465-467).

Со значење 'застане, се најде како пречка' (TPMJ II, 391) се нотирани лексемите *исїречи, се и зایре*, сп. *На пътъ имъ се испречило (гы запрело) Цървъсено-то море* (с. 10-11).

Лексемата *исїречи, се* произлегува од ие. (?), балтослов., општослов. и праслов. придавка на -о **per-kъ* (ERHSJ III, 41), а лексемата *зайре* произлегува од општослов. и праслов. збор **pertī, rygō* (ERHSJ III, 42).

Со значење 'заврши со толкување на нешто' (TPMJ II, 391) се наведени зборовите *исїтолкува* и *ексигиса*, сп. *Егъпетскый царь Фараонъ виделъ единъ сонъ: никой неможелъ да му го истулкува (ексигиса); а Іосифъ го истулкувалъ и казалъ на Фараона оти потемъ седомъ плодородны години сакало да се сторитъ седомъ години гладъ* (с. 9).

Зборот *исїтолкува* произлегува од општослов. и праслов.(?) *тьмасть* (стцслов. *tъмъсть*) (ERHSJ III, 521-522), а зборот *ексигиса* 'објаснува, толкува' е од грч. ἔξηγειν 'исто', аорист *ἔξήγησα* (ГА, 109).

Со значење 'сонце' се нотирани личното име *Kip* или *Kor* и лексемата *сонце*, сп. *Персицкый царь Кыръ или Коръ (слънце)* разспналъ *Вавилонско-то царство и далъ на Іудеи-тѣ волія да се върнатъ во татковиня-тѫ си, и тія се върняле и си направиле градъ Іерусалимъ и новъ храмъ* (с. 14).

Личното име *Kip* или *Kor* можеби произлегува од стперс. *hvarə* 'сонце, светлост, небо' (ERHSJ III, 361-362). Сп. уште: тур. *kig* 'светло-серый, грязновато-белый; седой' (TPC, 540). Називот *сонце* е општослов. и праслов. деминутив на -ьсе **sъln-ьсе* (ERHSJ III, 361-362).

Со значење 'стави, положи, расположи некаде нешто, постави' (PMJ III, 311) се јавуваат две лексеми - *кладе* и *тури*, сп. *Той направилъ во Іерусалимъ еденъ Великолепенъ храмъ, тамо дѣка клалъ (турилъ) кывота на завѣта* (с. 13); *Tія като знасле, оти, спроти пророчества-та Христосъ ке воскреснетъ, запечатала (муюромодисале) гроба и клале (туриле) и стражія да вардитъ* (с. 21).

За лексемата *кладе* има потврда во стсл. **класти, кладѫ, -еши** од општослов. и праслов. *klasti, kladǫ 'то става да легне, го положува' (БЕР II, 411-412; ERHSJ II, 90-91). Лексемата *шури* се среќава во неколку словенски јазици. Можеби е праслов. (ERHSJ III, 525).

Со значење 'познавач на свештените книги' се нотирани зборовите *книжник* и *учен*, сп. *Кои сѧ биле най-първи-тѣ непрѣятeli на Іисуса? - Книжници-тѣ (учени-тѣ) и Ферисеи-тѣ които завиждале на Іисуса, мразиле го и сакале да го загынатъ* (с. 19).

Лексемата *книжник* се среќава во стсл. **кънижъникъ** 'писател, препишувач', изведена од стсл. *книга*, општослов. и праслов. *kъniga (БЕР II, 496-498; ERHSJ II, 109-110). Зборот *учен* произлегува од општослов. и праслов. корен *uk- (ERHSJ III, 534-535).

Со значење 'поколение, генерација' (TPMJ II, 559) се наведени зборовите *колено* и *семе*, сп. *Авраамъ познавалъ и честелъ истиннаго Бога, за това Господъ го благословилъ и ввестилъ му се, оти ке му дадетъ Ханаанскꙗ-тꙗ земїј, оти ке му дадетъ сынъ и оти во негово-то колено (семе) ке благословить вси-тѣ народы по земїј-тꙗ* (с. 7).

Лексемата *колено* е нотирана во стсл. **колѣно** 'потекло; род; племе; колено', општослов. и праслов. kolěno (БЕР II, 565-566; ERHSJ II, 129-130). Лексемата *семе* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. корен *sě- и стариот непродуктивен суфикс *-men (ERHSJ III, 230-231).

Со значење 'голем брод со платна' (TPMJ II, 604) се забележани лексемите *кораб* и *ѓемија*, сп. *Тія влегле во еденъ големъ ковчегъ како корабъ (ѓемија), що направилъ Ноe по Божіj повеліj* (с. 6).

Со истото значење лексемата *кораб* е забележана во стсл. *коравъ* (БЕР II, 626-627). Се среќава во сите словенски јазици, а потекнува од грч. κάραβος (ERHSJ II, 152). Лексемата *ѓемија* е балкански турцизам gemi (БЕР I, 236; ERHSJ I, 478).

Со значење 'предмет, фигура и сл. што е симбол на виша сила, и поради тоа е предмет на обожување' (TPMJ II, 248) се јавуваат зборовите *кумир* и *идол*, сп. *Тія се полишиле забравиле истиннаго Бога и захватиле да честатъ измыслены богове, да праваетъ кумиры (идолы) и да имъ се поклонваятъ* (с. 7).

Зборот *кумир* веројатно е стара заемка, забележана уште во стсл. *кофмиръ* (БЕР III, 130-131; ERHSJ II, 233). Зборот *идолъ*, нотиран во стсл. *идолъ*, е заемка од грч. ειδωλον 'лице; призрак; идол' од ειδος 'вид, лице' (БЕР II, 13-14; ГА, 119; ERHSJ I, 709).

Со значење 'спасител испратен од господ' (TPMJ III, 120-121) се забележани зборовите *месија* и *Христос*, сп. *Пророци-тѣ какъ*

наричяле откинвача кога предказвахъ за него? - Тия го именувале: сынъ на Вышняго, царь на правдя-тѧ, сынъ Давидовъ, Мессия или Христосъ, той що ќе се кажетъ Помазанникъ (с. 14).

Називот *месија* е од евр. *maschiach*, *maschach* (ЛВ, 563). Се среќава со следните значења: 1) според верувањата на старите Евреи: помазаник, миропомазан крал што ќе дојде и ќе создаде божјо царство на Земјата без зло и беззаконие и ќе го спаси еврејскиот народ; 2) кај христијаните: Исус Христос; 3) преносно: спасител, избавител (РМ, 295). Лексемата *Христос* е од лат. *Christus* < грч. *χριστός* 'помазан' од *χρίω* 'мачка'. Оваа лексема, всушност, е калка од евр. *messia* (ГА, 238; ERHSJ II, 197-198).

Со значење 'што не е веќе жив, умрен (за човек)' (TPMJ III, 181) се употребуваат зборовите *мртвов* и *умрен*, сп. *Какви чудеса правелъ Јисусъ Христосъ?* - *Болни оздравялъ, бесове истушквалъ и мъртви (умрени) воскрешявалъ* (с. 19).

Зборовите *мртвов* и *умрен* произлегуваат од ие., балтослов., општослов. и праслов. основа *mr-, само што ие. придавка на -о, која се среќава во *мртвов*, нема паралели во балтичката група (ERHSJ II, 465-467).

Со значење 'разумност' се регистрирали зборовите *мудрост* и *умиштина*, сп. *Кой бѣше наследникъ на Давида?* - *Сынъ му Соломонъ, той що се славитъ по голѣмј-тѧ си мѣдростъ (умщина)* (с. 13).

Лексемата *мудрост* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. придавка *mōdrъ (ERHSJ II, 474-475), а лексемата *умиштина* произлегува од општослов. и праслов. (стцслов.) имъ (ERHSJ III, 544).

Со значење 'изрече или изврши казна, казни некого' (TPMJ III, 241) се употребени лексемите *накаже* и *мачи*, сп. *Какъ наказалъ (мѫчиль)* Господъ първи-тѣ човѣци? (с. 5).

Лексемата *накаже* произлегува од општослов. основа kaz- во стцслов. *kazitъ* (ERHSJ I, 320), а лексемата *мачи* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. основа mōk- (ERHSJ II, 400-402).

Со значење 'почеток, првиот момент на дејствување' (PMJ II, 402) се користат зборовите *начало* и *најѣрво*, сп. *Во начало-то (най-първо) кой билъ гонителъ на Христианството?* (с. 23).

Зборот *начало* е русизам, кој доаѓа од стцслов. *načelo* 'почеток' (ERHSJ II, 304-305), а зборот *најѣрво* е суперлаттив од ие., балтослов., општослов. и праслов., во стцслов. *рѣгъ* и *рѣгу* (ERHSJ III, 61-62).

Со значење 'човек што покажува омраза, злоба кон некого или кон нешто' (TPMJ III, 369) се наведени лексемите *нейријател* и *душиман*, сп. *Що направиле тога Јисусови-тѣ непріатели (душман-не)?* (с. 21).

Називот *нейријашел* произлегува од општослов. и праслов. корен *prī-* (ERHSJ III, 40-41). Лексемата *душман* со истото значење е балкански турцизам *düşman* од перс. *dušmen* (БЕР I, 452; ERHSJ I, 462).

Со значење 'кум, во христијанството, тој што го држи детето при крштевањето, што му дава име на детето; што прв го потстрижува детето' (TPMJ II, 664-665) се јавуваат зборовите *нунко* и *крстник*, сп. *Бугари-тѣ прїѣле изобющо хрістіанскѧ-тѧ вѣрѧ во врѣмѣ-то на царя Бугарскаго Бориса, който во свято-то кръщеніе се нарече Михаилъ по име-то на гърцкыя императоръ, той що му се стори нунко (кръстникъ)* (с. 25).

Лексемата *нунко* е балканизам со ономатопејско потекло, детски збор добиен според афективната редупликација на *нн* како лексемата *нана* (ЕПРБКЕ, 361; ERHSJ II, 523-524), а лексемата *крстник* е изведенка на *-ик* од општослов. *krъstъпъ што произлегува од *krъstъ (БЕР III, 57; ERHSJ II, 197-198).

Со значење 'дел од предмет на кој се крепат другите негови делови; темел' (TPMJ III, 566) се користат називите *основание* и *шемел*, сп. *Ова е видно, защо кога копале основание (темелъ) на новѧ-тѧ църква, напълне само коски човешкы тога, кога никой не знаестъ да е былъ тамо закопанъ* (с. 28).

Називот *основание* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. корен *snou- (ERHSJ III, 298), а називот *шемел* е од грч. θεμέλιον, стгрч. θεμέλιος 'темелен камен' (ГА, 269).

Со значење 'второ именување на Бог' (TPMJ III, 582) се нотирани лексемите *оїцец* и *тайко*, сп. *Святый духъ са урвалъ отъ небето како голубъ надъ Іисуса Христъ, и отъ небе-то се чулъ гласъ отъ Бога отца (татка), що велелъ: овой е возлюбеный мой сынъ, за кого-то сумъ благоволилъ* (с. 17); *Училъ гы на тайнытѣ на Божіето царство, и зарячялъ на Апостолытѣ да ходатъ по всиятъ свѣтъ да прикажватъ и да кръстятъ оныя що повѣрвяятъ, во име-то на отца (татка), сына и святаго Духа* (с. 22).

Лексемата *оїцец* е општослов. и праслов. деминутивна изведенка на *-ъс* од коренот *от-* (ERHSJ II, 576-577), а називот *тайко* произлегува од детскиот збор *тайта*, кој се наоѓа во сите јазици (ERHSJ III, 446-447).

Со значење 'предок од кој го води своето потекло некој род' (PMJ III, 120) се употребени зборовите *тайријарх* и *родоначалник* и изразот *първи на народоиш*, сп. *Іаковъ ималъ дванайсеть сыновы що се нарекохъ патріарси или родоначалници (първи на народа), защо отъ нихъ излегохъ дванайсеть колеса* (с. 8).

Зборот *тайријарх* потекнува од грч. *πατριάρχης* 'родоначалник', составен од именката *патри* 'потекло по татковска линија;

племенска лоза, род‘ + ἄρχή ‘почеток; потекло‘ (ГА, 212-213; ERHSJ II, 622-623). Лексемата *родоначалник* е сложенка од зборот *род*, кој има општослов. и праслов. карактер (ERHSJ III, 151-153), и од стариот збор *начело* ‘почеток‘, стцлов. *наčelo*, рус. начало, со суфиксот -ынкъ, стцлов. *насѣльникъ*, рус. начальник (ERHSJ I, 304-305). Изразот *īrv na народоīt* е составен од бројната придавка *īrv*, која е ие., балтослов., општослов. и праслов., во стцлов. ръгъ и ръгъ (ERHSJ III, 61-62); од предлогот *на*, кој е балтослов., општослов. и праслов. (ERHSJ II, 495-496); и од именката *народ*, изведена од зборот *род*, кој има општослов. и праслов. карактер (ERHSJ III, 151-153).

Со значење ’тенко платно‘ се нотирани лексемите *īлаштаница* и *астиар*, сп. *Кой запокјаль Іисуся Христ?* - *Іосифъ Ариматейский, скрышенъ ученикъ на Іисуса, зель трупа му завилъ го въ чистя плащаниця (астаръ) и клалъ го во еденъ камененъ гробъ* (с. 21).

Лексемата *īлаштаница* произлегува од општослов. и праслов. *plask-јь (ERHSJ II, 677), а лексемата *астиар* е од тур. *astar* ‘постава‘ (БЕР I, 19; ERHSJ I, 67).

Со значење ’официјално писмо до поголем број лица по важно прашање‘ (PMJ II, 365-366) се регистрирани зборовите *īослание* и *īисмо*, сп. *Некои отъ нихъ писали: така Матей Марко, Лука и Јованъ съ написале четыри книги, наръчни Евангелия; а Петъръ, Йаковъ, Йоаимъ, Јуда и Павелъ съ написале послания или писма до различни християнски скупиши за Христово-то учение* (с. 23).

Називот *īослание* е изведен од општослов. и праслов. *sъl-ati (ERHSJ III, 280), а називот *īисмо* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. *rъsati, rišq (ERHSJ II, 662-663).

Со значење ’настрада, претрпи несреќа‘ (PMJ II, 375) се јавуваат зборовите *īосирада* и *īайти*, сп. *Али знаелъ Іисусъ Христосъ що ке пострадаетъ (патетъ)?* (с. 19).

Лексемата *īосирада* има општослов. и праслов. карактер (ERHSJ III, 340), а за лексемата *īайти* има две толкувања: или е заемка од балканскиот латинитет или е во прасродство со лат. *pati* (ERHSJ II, 621).

Со значење ’врховен свештеник кај старите Евреи‘ (PMJ II, 420-421) се јавуваат зборовите *īрвосвѣщенникъ* и *владика*, сп. *Кой билъ първосвѣщенникъ (владика)?* (с. 12); - *Јуда Искаріотский донесълъ войници (аскери) и имъ показалъ Іисуса, а тий го хватиле и вързанъ го занесле при първосвѣщенника (владыка-та) Каїфа* (с. 20).

Лексемата *īрвосвѣщенникъ* е сложенка од бројната придавка *īrv*, која е ие., балтослов., општослов. и праслов., во стцлов. ръгъ и

ръгъвъ (ERHSJ III, 61-62), и од именката *свештеник*, која произлегува од балтослов., општослов. и праслов. придавка svēntъ (ERHSJ III, 370-371). Називот *владика* е калка од нгрч. δεσπότης 'епископ' (ERHSJ III, 605-606).

Со значение 'коренита, длабока промена' (PMJ II, 463) се евидентирани лексемите *преображение* и *изменение*, сп. *Воа чудо се наричатъ преображене (изменение)* (с. 20).

Лексемата *преображение* има праслов. потекло (ERHSJ III, 115-116), а лексемата *изменение* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. корен mēn- (ERHSJ II, 421-422).

Со значение 'прилага, сличен е на некого, на нешто' (PMJ II, 518) се забележани лексемите *приличи* и *омјаса*, сп. *По що прилича (омјаса) човѣкъ на Божій образъ? - По разумъ и по свѣтъя свободня волія (изинъ)* (с. 4).

Зборот *приличи* произлегува од општослов. и праслов. *likъ (ERHSJ II, 300-301), а зборот *омјаса* е од грч. ὄμοιάζω 'сличен е, еднаков', нгрч. моιάζω 'сличен е со некого', аорист εμοιασα (ГА, 197).

Со значение 'давање причест' се евидентирани зборовите *причестивање* и *комкање*, сп. *Преди да пострадатъ Іисусъ направилъ со ученици-тѣ пасхѫ-тѫ на еднѧ тайнѧ (скрышня) вечеріѧ, во таіյ що наредилъ големо-то таинство на свято-то причищеніе (комканіе)* (с. 20).

Лексемата *причестивање* е калка од грч. κοινονία = лат. communio, communicare (ERHSJ I, 313-314). Лексемата *комкање*, регистрирана во стсл. *комъканник* 'причестување', е изведена од лат. communico 'причестува' (БЕР II, 573-574; ERHSJ II, 136).

Со значение 'држи проповеди' (PMJ II, 565) се забележани лексемите *проповедува* и *прекажува*, сп. *Що проповѣдалъ (преказвалъ) Іоанъ кръстителъ?* (с. 16).

Зборот *проповедува* како црковен термин е калка од лат. praedicare (ERHSJ III, 574-576), а зборот *прекажува* има општослов. и праслов. карактер (ERHSJ II, 69-70).

Со значение 'кој се одделува со своите црти, нееднаков' (PMJ III, 30-31) се користат лексемите *различен* и *турлија*, сп. *Господъне гы оставилъ да си губатъ време-то во таквѧ глупавѧ (аджамицкѧ) работѧ разбѣркялъ и размешилъ имъ языци-тѣ, та захватиле да не разбирайтъ и така се принудиле да оставатъ работѧ-тѫ и да се распрягнатъ по различни (турли) страни* (с. 7).

Лексемата *различен* произлегува од општослов. и праслов. *likъ (ERHSJ II, 300-301), а лексемата *турлија* е балкански турцизам dürlü = türlü (ERHSJ III, 527).

Со значење 'испита каење за сторена грешка или неправилна постапка' (PMJ III, 54) се јавуваат зборовите *раскае*, *се и соишишмани*, *се, сп. Тамо го попытале да не е и той Іисусовъ ученикъ, а Петъръ отговорилъ, оти не познава тоя човѣкъ.* и така три пѫти *се отрѣкълъ отъ Христъ.* Туку послѣ *се раскаялъ (се сопишманилъ)* и горчиви сълзы пролѣлъ (с. 20).

Зборот *раскае*, *се* е општослов. и праслов., без паралели во балтичката група (ERHSJ II, 15), а зборот *соишишмани*, *се* е балкански турцизам *rışman* од персиско потекло *pāš-i-mān* 'кој донесува каење; кој се размислува по направеното' (ERHSJ II, 665).

Со значење 'духовно звање во православната црква, поп' (PMJ III, 156) се употребени лексемите *свештиенник* и *йої*, сп. *А Левити тѣ коги сѧ? - Священници (попови),* що служеле во скынія-тя: тія вситѣ биле отъ рода на Іаковыи Леви, за то се велехъ Левити (с. 12).

Лексемата *свештиенник* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. придавка *svēptъ* (ERHSJ III, 370-371), а лексемата *йої* е од срѓрч. *патаç* 'поп' (ГА, 224; ERHSJ III, 8-9).

Со значење 'сведочи, потврдува нешто во својство на очевидец или на информирано лице' (PMJ III, 150) се користат лексемите *свидетелствува* и *мартиришува*, сп. *Що свидѣтелствувалъ (мартирисалъ) Іоанъ за Христъ?* (с. 17).

Зборот *свидетелствува* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. (стцслов.) *větъ* < *vědmъ 'знаење' (ERHSJ III, 574-576), а зборот *мартиришува* е од грч. *μαρτυρῶ* 'сведочи, ја потврдува вистината', аорист *μαρτυρησα* (ГА, 182; БЕР III, 674; ERHSJ II, 379-380).

Со значење 'то ест, имено, заправо' (PMJ III, 196) се користат лексемите *сиреч* и *демек*, сп. *Направиле пасхъ, сирѣчъ (демек)* заклалъ секої по едно здраво мјажко ягне, що яле со пресенъ хлябъ и со некои тревы (с. 10).

Лексемата *сиреч* 'то ест, така да се каже' е сложенка од балтослов., општослов. и праслов. показана заменка **si + reč* (ERHSJ III, 187-188). Компонентата *реч* произлегува од општослов. и праслов. **rek-ti* (ERHSJ III, 120-121). Лексемата *демек* е балкански турцизам, тур. *de-mek* 'кажува; значи, сиреч' (БЕР I, 339; ERHSJ I, 391).

Со значење 'староеврејско светилиште во пустината, направено како шатор за извршување богослужба' (ГА, 251) се нотирани називите *скинија* и *чадор*, сп. *Дѣка държеле кывота? - Во скынія-тя (чадъръ)* (с. 12).

Називот *скинија* е од стгрч. *skinū* 'шатор; логор; покриена кола со платно; сцена' (ГА, 251; ERHSJ III, 387). Називот *чадор* е балкански турцизам *çadır / çatır* од персиско потекло *čādīr* (ERHSJ I, 286).

Со значење 'собрание' се приведени називите *скуйшина* и *црква*, сп. *Сављъ той-що отсестне повървалъ во Христъ, и подъ име Павель проповѣдвалъ Христово-то ученіе по много места наредилъ много христіански скупщины или църкви* (с. 23).

Називот *скуйшина* има балтослов., општослов. и праслов. карактер (ERHSJ II, 236-237), а називот *црква* е општослов., но не е праслов. (ERHSJ I, 275).

Со значење 'врши некоја служба, должност, работи' (PMJ III, 232-233) се приведени зборовите *служи и работи*, сп. *Да не правиш идолъ, или другы некой образъ, нито да имъ се поклонвиш и служиши (работиши)* (с. 11).

Лексемата *служи* има балтослов., општослов. и праслов. карактер (ERHSJ III, 287-288). Лексемата *работи* произлегува од праслов. придаква *огъвъ, стцслов. гавъ (ERHSJ III, 91-92).

Со значење 'човек што спасува некого од некоја опасност, избавител' (PMJ III, 282) се регистрирани називите *стасиел* и *ошкинувач*, сп. *Господъ по-големѫ-тѫ си милость ввстилъ се оти ке пущитъ Спаситель (откинвачъ) да откинитъ люгіе-то отъ грѣхъ, прекълнуваніе и отъ умрешкѫ* (с. 5).

Називот *стасиел* е општослов. христијански термин (ERHSJ III, 309). Називот *ошкинувач* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. корен *kyd-, односно од стцслов. лексема kydati (ERHSJ II, 77).

Со значење 'успева, успее' (БМР, 572) се употребени зборовите *сїолучи* и *казандиса*, сп. *Али сполучихъ (казандисахъ) да свършятъ такво нещо?* (с. 7).

Зборот *сїолучи* произлегува од праслов. корен *lök-, стцслов. polōčiti 'постигне' (ERHSJ II, 324-325), а зборот *казандиса* е од основата на аористот kazandi на тур. kazan-mak 'печали' (БЕР II. 137; ERHSJ II, 69).

Со значење 'валчест труп од дрво, камен, метал и сл. укрепен во нешто вертикално' (PMJ III, 328) се јавуваат називите *столб* и *кула*, сп. *Тія отъ какъ се сториле лоши люгіе, се плашиле да не се сторетъ пакъ потопъ. За то намыслиле да направатъ еденъ стълпъ (кула) високъ до небе-то та на него да се качятъ да се скрываютъ, ако бы се сторило пакъ потопъ* (с. 6-7).

Називот *столб* произлегува од балтослов. и праслов. *stъlbъ (ERHSJ III, 351), а називот *кула* е балкански турцизам kule од арапско потекло qullā (БЕР III, 114; ERHSJ II, 229).

Со значење 'што не е за јавноста; што не им се соопштува на другите, што се крие од другите' (PMJ III, 353-354) се евидентирани лексемите *шлен* и *скришен*, сп. *Преди да пострадатъ Йисусъ направилъ со ученици-тѣ пасхѫ-тѫ на единъ тайнъ (скръшни)*

вечеріж, во таіж ѩо наредилъ големо-то таинство на свято-то причященіе (комканіє) (с. 20).

Лексемата *їлаен* има општослов. и праслов. карактер (ERHSJ III, 434). И лексемата *скриишен* има општослов. и праслов. карактер, сп. праслов. *kгтути (ERHSJ II, 199-200).

Со значење 'небо, небески свод' (БМР, 597) се регистрирани називите *їврд* и *јачина*, сп. *Що во вторый день?* - *Во вторый день (направил - н.з.) твърдъ (ягчина)* (с. 3).

Според *Свейшо йисмо* Бог го создал светот за шест дена. Имено, вториот ден го создал сводот, сп. 6. Потоа рече Бог: „Нека има свод среде водата и тој да разделува вода од вода!“ 7. И создаде Бог свод; и ја одвои водата од под сводот од водата над сводот. Така и стана. 8. И сводот Бог го нарече небо. И би вечер и би утро - ден втори. (*Свейшо йисмо /Библија/ на Староиот и на Новиот завет*, Британско и инострано библиско друштво - Лондон, 1990, 9.).

Врз основа на овој цитат се потврдува фактот дека лексемите *їврд* и *јачина* се нотирани со значењето 'небо, небески свод'. Лексемата *їврд* со истото значење е регистрирана во стсл. *твръдъ* (ЕПРБКЕ, 630; ERHSJ III, 531). Лексемата *јачина* произлегува од називот *jak* 'моќен, потентен', кој има балтослов. карактер, но не се среќава во сите словенски јазици (ERHSJ I, 701-703).

Со значење 'што се однесува на тело' се нотирани лексемите *їелесен* и *їруйовен*, сп. *Знайте, оти нашъ Охридский и всея Бугария послѣдній Патріархъ быль заточенъ отъ <<цариградскѧ-тѧ патріархія>> во нашъ Манастиръ! знайте оти наши старци закопале честны-тѣ остатки неговы и со тиа страдалчески останкы тѣлесны (труповны) съято наше на Карея мѣсто, дѣто е нашій конакъ!* (с. 28).

Лексемата *їелесен* е изведенка од балтослов., општослов. и праслов. збор *tělo*, односно од основата *těles-* (ERHSJ III, 468-469). И лексемата *їруйовен*, исто така, има балтослов., општослов. и праслов. карактер (ERHSJ III, 516).

Со значење 'човек што се занимава со трговија' (PMJ III, 392) се забележани називите *їрѓовец* и *їуџар*, сп. *Братія-тѧ му го намразиле и отъ завистъ (казанджилъкъ) защо да го милватъ татко му, го предале на търговци (туджари), тиа що го отнесле во Египетъ* (с. 9).

Називот *їрѓовец* произлегува од општослов. и праслов. *tъrgъsъ (ERHSJ III, 498-499), а називот *їуџар* е балкански турцизам түccar 'трговец' од арапско потекло түcar (ERHSJ III, 467).

Со значење 'се мачи, настојува, вложува напори да постигне нешто' се забележани лексемите *їруди*, *се и мачи*, сп. *Мегиј Евреите се явявале умни мѫжи надухани отъ Бога, тиа що се*

трудиле (мячиле) да чуваятъ истинно-то Богопознаниe, се карале за лошавины-тѣ и за идолопоклонство-то, подкрѣпвале люгic-то во надѣждя за откинвачи (с. 14).

Лексемата *труди*, се има ие., општослов. и праслов. карактер (ERHSJ III, 514), а лексемата *мачи* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. основа *mok-* (ERHSJ II, 400-402).

Со значење 'умрти, лиши од живот човек' (PMJ III, 418-419) се приведени лексемите *убие* и *оїере*, сп. *Кайнъ былъ лошъ човѣкъ завидѣлъ (каскандисалъ) на брата си Авеля и го убилъ (опралъ)* (с. 5).

Лексемата *убие* произлегува од општослов. и праслов. корен *bi-*, кој нема паралели во балтичката група (ERHSJ I, 161-163), а лексемата *оїере* произлегува од ие. корен **per-* 'удира', праслов. **ryg-eti*, ригјо (ERHSJ III, 25).

Со значење 'апостол, следбеник на Христос' се забележани називите *ученик* и *чирак*, сп. *Апостолъ ке се кажетъ пушченъ; така нарекохъ дванайсетъ-тѣхъ ученици (чираци) на Іисуса, зашто, той гы пущилъ да проповѣдувајатъ Евангелие-то по свѣта* (с. 18).

Зборот *ученик* произлегува од општослов. и праслов. корен **uk-* (ERHSJ III, 534-535), а зборот *чирак* е балкански турцизам *çırak* (ERHSJ I, 327).

Со значење 'onoj што со своето учење им го покажува патот на другите' (PMJ III, 452) се приведени зборовите *учител* и *даскал*, сп. *Іуда Искаріотский,edenъ отъ ученици-тѣ на Іисуса, заслепенъ отъ сребролюбie, сговорилъ се со Евреи-тѣ да имъ предадетъ и продаде учителя си (даскало си) за тридесетъ сребърници* (с. 19).

Називот *учител* произлегува од општослов. и праслов. корен **uk-* (ERHSJ III, 534-535), а називот *даскал* е балкански грцизам од нгрч. *δάσκαλος* 'учител' а тој е од стгрч. *διδάσκαλος* (ГА, 96; БЕР I, 322; ERHSJ I, 381).

Со значење 'објект за богослужение, црква' (PMJ III, 494) се наведени називите *храм* и *црква*, сп. *Що нещо было скыня-тж? - Еденъ храмъ (църква), кого-то можеле да преместваятъ* (с. 12).

Називот *храм* е општослов. и праслов. **hormъ*, без паралели во баклтичката група (ERHSJ I, 683), а називот *црква* е општослов., но не е праслов. (ERHSJ I, 275).

Со значење 'момент' (PMJ III, 527) се употребени лексемите *час* и *сааш*, сп. *Послушялъ: отнесълъ сина си на сдня высокя планиня; таму му вързялъ рѫцѣ-тѣ, клалъ го надъ дърва-та, що насекалъ и веке извадилъ ножъ да го заколетъ. Туку тоя*

**часъ (сахатъ) по Божијќ волје Ангелъ му задържилъ ръкя-
тъ и му казалъ да не правитъ нищо лошо на сына си**(с. 8).

Лексемата *час* е општслов. од праслов. период (ERHSJ I, 297-298), а лексемата *сааї* е балкански турцизам *saatçı*, *saatçilik* од арапско потекло *sa'at* (ERHSJ III, 180-181).

*

Откако ги разгледавме синонимните парови и низи во учебникот „Кратка свештена историја за училиштата по Македонија. (На македонско наречје)“ од Димитар В. Македонски, ќе забележиме дека во разгледуваната книга на Димитар В. Македонски доминираат македонските синоними, односно примерите кога македонските зборови тој ги објаснува со други македонски зборови, сп. *волја* (*сакање*), *воскресне* (*оживи*), *востанишание* (*учење*), *жрийва* (*їечиво*), *жрийвеник* (*їечивало*), *зачне* (*натрудни*, *се*), *издахне* (*умре*), *исиречи*, *се* (*зайре*), *кладе* (*штури*), *книжник* (*учен*), *колено* (*семе*), *кумир* (*идол*), *мрштov* (*умрен*), *мудростъ* (*умшиштина*), *накаже* (*мачи*), *начало* (*најрво*), *нунко* (*крстник*), *оштец* (*шайко*), *послание* (*їисмо*), *їрвосвещеник* (*владика*), *їреображение* (*изменение*), *їричесиштување* (*комкање*), *їройоведува* (*їрекажува*), *скуйшина* (*црква*), *служи* (*рабоїи*), *сїасиштел* (*оїкинувач*), *шаен* (*скришен*), *шврд* (*јачина*), *шелесен* (*їруїовен*), *шруди*, *се* (*мачи*), *убие* (*оїпере*) и *храм* (*црква*).

Голема група македонски зборови тој ги толкува со турски зборови. На што се должи тоа? Ќе се обидеме да го расветлим фактот зошто Димитар В. Македонски „нејасните народни (зборови) ги објаснува ... со турски“? Македонската наука за јазикот го означува XIX век како „преломен период“ во развојот на македонскиот писмен јазик. Со растежот на македонското националноослободително движење турските зборови почнале да се заменуваат со словенски или со интернационални зборови. Меѓутоа, што се случувало? Тој процес не бил едноставен. „Некои словенски зборови требало во прво време да се објаснуваат со соодветните турцизми што биле обични во народниот јазик. Така Ј. Крчовски *гордосиј* го објаснува со турското *фодуллук*, К. Шапкарев *сїособ* со турското *мерїбебе*. Дури зборот *народ* со значење 'нација' се гласира со турскиот збор *милей*, бидејќи споменатото значење не било развиено во тој збор во нашиот народен јазик“ (Конески, 1967: 225-226). Впрочем, Димитар В. Македонски не можел да биде изземен од таа ситуација. Неговото дело настанало во XIX век, поточно во 1867 година. Оттука во делото се одразени истите решенија што биле применувани и кај другите автори од истиот период. Така голем број македонски зборови, што не биле познати на народот, се објаснети со турски зборови, сп. *ближен* (*комишија*), *весиј*

(абер), волја (изин), војник (аскер), глутав (ацамиски), дно (диб), жртва (курбан), завиди (каскандиса), зависи (касканцилак), заинтереси (мујурмодиса), заинтересение (сургун), здание (бина), кораб (гемија), непријател (душман), плаштаница (астар), различен (турлија), раскае, се (сойшишмани, се), сиреч (демек), стогучи (казандиса), столов (кула), трговец (шуцар), ученик (чирак) и час (саат).

Нотирајме и грчки збор објаснет со турски збор, сп. скунија (чадор).

Наспрема тоа, можеби само еден турски збор е објаснет со македонски збор, сп. Кир или Кор (сонце).

Мал дел македонски зборови тој објаснува со грчки зборови, сп. волхва или мудрец (маѣ), истолкува (ексигиса), основание (шемел), приличи (омјаса), свештеник (тиої), свидетелствува (мартирусува) и учиштел (даскал).

Само еден македонски збор е објаснет со збор од балканскиот латинитет, сп. пострада (тиши). Но забележавме два грчки збора објаснети со македонски зборови, сп. армасан (свршен) и патријарх (родонаачалник, прв на народот).

Ги приведуваме и синонимите *месија* и *Христос*, дојдени по различен пат во нашиот јазик од еврејскиот јазик.

На крајот ќе речеме дека Димитар В. Македонски користел богата синонимија, со цел да ја доближи материјата до корисниците, првенствено македонски ученици. „Суштината на користењето на синонимите во изразот се состои во тоа една иста објективна мисла да се изрази со разни зборови. Умешното користење на синонимите ја прави речта поразновидна, точна и изразна, зашто иако имаат слично значење, тие се разликуваат еден од друг со дополнителна емоционална отсенка и според сферата на својата употреба“ (Паноска, 1994: 33). Во тој поглед, Димитар В. Македонски успеал, затоа што неговата основна задача била со користењето на синонимите текстот во учебникот полесно да го разберат учениците од Македонија.

ЛИТЕРАТУРА

Александрова 1975 = З. Е. Александрова: *Словарь синонимов русского языка*, Издание четвертое, Москва, 1975

БЕР = *Български етимологичен речник I, II, III*. Група автори. Редактор: Вл. И. Георгиев, Българска академия на науките, Институт за български език, София, 1971, 1979, 1986

БМР = М. Младенов, Д. Црвенковски, Б. Благоески: *Буѓарско-македонски речник*, под редакција на македонскиот текст на Крум Тошев, „Просветно дело“, Скопје - „Нолит“, Београд, 1968

Веновска-Анцевска 1993 = Снежана Веновска-Анцевска: „Синонимите толкувања во еден учебник на Димитар Македонски“, Прв научен собир на млади македонисти, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Филолошки факултет, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици, Скопје, 1993, 283-288

ГА = Мито Аргировски: *Грицизмиите во македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, книга 29, Скопје, 1998

ЕПРБКЕ = Стефанъ Младеновъ: *Етимологически и правописен речникъ на българския книжовенъ езикъ*, София, 1941

ERHSJ = Petar Skok: *Etimologiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV*, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971-1974

Конески 1959 = Блаже Конески: *Кон македонската преродба. Македонскиите учебници од 19 век*, Второ издание, Институт за национална историја, Скопје, 1959

Конески 1967 = Блаже Конески: *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје, 1967

ЛВ = Милан Вујаклија: *Лексикон српских речи и израза*. У редакции: Д-р Светомира Ристића и Д-р Радомира Алексића, Просвета, Београд, 1972

МИР 2000 = *Македонски историски речник*. Главен уредник: д-р Стојан Киселиновски, Институт за национална историја, Скопје, 2000

Паноска 1994 = Д-р Ружа Паноска: *Современ македонски јазик*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Скопје, 1994

РМ = Љубо Микунивиќ: *Речник на српски зборови и изрази (25000 поими)*, Просветно дело АД, Скопје, 2005

PMJ = *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања I-III*. Редактор: Блаже Конески, Составувачи: Тодор Димитровски, Благоја Корубин, Трајко Стаматоски, Институт за македонски јазик, Скопје, 1961-1966

Стефанија 1970 = Драги Стефанија: „Околу активноста на Димитар Василев Македонски во Македонија (1868-1870) и неговиот јазик“, Литературен збор, Списание на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СРМ, Скопје, XVII, 1970, 6, 10-20

TPMJ = *Толковен речник на македонскиот јазик, Том I, II, III*. Група автори, Раководител на проектот: д-р Снежана Велковска, Главен редактор: д-р Кирил Конески, Редакција: д-р Снежана Велковска, д-р Кирил Конески, д-р Живко Цветковски, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2003, 2005, 2006

TPC = *Турецко-русский словарь*, Академия наук СССР, Институт востоковедения, Москва, 1977

БАЛКАНИЗМИТЕ ВО ЧЕТИРИЈАЗИЧНИКОТ НА ЃОРЃИ ПУЛЕВСКИ

Лексиката е најдинамичниот и најчувствителниот слој во јазикот. Сите промени во географското и во социјалното окружување во кое е поставен еден јазик, најпрвин се отсликуваат во лексиката.

„Во однос на промените на речникот, три основни прашања се поставуваат на преден план: 1. до колку се зачувани старите модели за изведување на зборови; 2. до колку се изградиле некои нови начини на зборообразување; 3. каков обем имало заемањето на зборови и фразеолошки изрази од туѓите јазици“ (Б. Конески, 1986).

„Во изградувањето на речникот на нашиот јазик можеме да изделиме, сосем условно, три основни фази. Во првата фаза претежен бил контактот со грчкиот јазик, од кој навлегуваат голем број заемки. Втората фаза е фазата на турското влијание, што достига свој врв, но и упадок, во текот на минатиот¹ век. Третата фаза е современата состојба на нашиот јазик во однос на изградувањето на речникот. Нејзините почетоци совпаѓаат со почетоците на создавање на современ македонски писмен јазик во минатиот век. Таа се карактеризира со приклон кон словенското наследство во зборообразувањето, како и со усвојување на оној фонд зборови што спаѓа во интернационална лексика“ (Б. Конески, 1986). Овие согледувања на Б. Конески би ги прошириле и со неколку констатации за развојот и промените на лексиката во поново време (од крајот на 20. век до почетокот на 21. век). Се работи за влијанија на два сосема различни јазици, во различни временски периоди (не многу оддалечени еден од друг). Првото влијание е влијанието на српскиот јазик, како неофицијално поставен, еден вид на „службен“ јазик во СФРЈ. Второто, особено силно влијание со кое се соочуваме во денешниот време е влијанието наанглискиот јазик.

---

¹ Авторот мисли на 19. век.

Предмет на овој труд ќе биде еден друг вид на јазично влијание – влијанието на балканските јазици еден на друг, и тоа на план на лексиката. На временски план, ќе се задржиме на состојбата од 19. век, отсликана во „Речникот от четири јазика“ (1873 година), од Ѓорѓи М. Пулевски.

Четиријазичникот на Пулевски е речник во кој зборовите се групирани по семантички области и на македонските зборови (и многу често во истата јазична паралела – на српските) им се приведуваат соодветни албански, турски и грчки зборови. Се работи значи за речник во кој е собрана лексиката на неколку балкански јазици. Како *балканизми* ги определуваме оние зборови што во Речникот на Пулевски ги среќаваме барем во три од јазиците (јазичните паралели). Оваа методолошка постапка ја одбравме како најпрактична, иако и таа може да има свои слабости: се работи за јазичен материјал од 19. век и за автор за кого не можеме со сигурност да знаеме колку ги познавал другите (немајчините) јазици претставени во Речникот (нашите анализи покажаа дека Пулевски солидно ги познавал овие јазици).

Како балканизми ги сретнавме²:

1. Поземни нареченија или именования

ћоль а. ћоли т. ћоль

чешма, чесма а. чешма т. чешме

2. Наименование направи човечки и нареченъ

дуђанъ, а. дуђан, т. дуђанъ

меляна, а. нь ань, т. Ань

3. Наречение каменя и метали

мермеръ, а. гуръ (со значење ‘камен’) мермери, т. мермеръ таши (‘камен’),
гр. мармара

ясписъ, а. и гр. ясписъ

смарагдъ, а. гуръ смарагди, гр. смарагдось

4. У составу човечком наречение

мустаћи а. мустећи, гр. мустаћа, мутра

дамари а. дамаратъ, т. дамарлларъ

ћорафъ, а. ћоръ, т. ћоръ

5. Наречение облеклло одѣлло човечко

чораби, а. чарапать, т. чораплларь, гр. цурапја

каллчини, а. калльинатъ, т. каллчинлларь, гр. колцуния, каллчесь

чизми, а. чизметъ, т. чизме

папучи, а. капуџя, т. папучъ, гр. папуџя

---

² Лексемите ги приведуваме онака како што се групирани по семантички области во Речникот. Ја приведуваме првин македонската лексема, а потоа соодветните лексеми од другите јазични паралели,, во форма во која ги среќаваме во Речникот. Ако во речничката статија на македонската страна има повеќе лексеми, ја приведуваме само онаа што ја оквалификувавме како балканска.

6. Наречение потреба материјалъ за одело
бобањ, памбукъ, а. памбукъ, т. памбукъ, гр. бобањи, бабањи
чова, чоа, а. цоа т. чова, гр. цоха, чоха

7. Наречение нанисъ и постели
пафти т. пафталларъ, гр. пафтесъ

8. Наречение покућнина, покућанство, судови
пачавра (мијалка), а. пачавра, т. пачавра гр. паџавура
леђенъ, а. леђенъ, т. леенъ, гр. легани
терезии, терезије а. терезите, т. терезилеръ,
сандукъ, а. сандъкъ, гр. сандући
фарошъ (сметоносецъ), а. фарошъ, т. фаршъ гр. тофароши³
пиперница, биберница т. биберликъ, гр. пиперотиконъ

9. Наречение затвори кућевни и подобно
доллапъ, а. доллапъ, т. доллапъ, гр. доллапи
рафъ(полица), т. рафтъ, гр. рафъ
одая, а. ода, т. ода гр. оданъ
ћоше, а. ћоше, т. ћоше

10. Наречение грађа
табанъ (венчаница), а. табани т. табанъ

11. Наречение мрсъ и готвено
пастрма а. паштърмъ, пастрмъ, т. пастьрма, гр. пастьрма
12. Наречение царство скотова
биолъ, биволъ, а. буль, вуваль
бијолица, биволица а. бивлицъ, гр. вувала

13. Наречение пернати созданија
пупунецъ, а. пупъза, т. пупоскушу (според Речникот, кушъ – птица), гр.
пупосъ
ллабудъ, т. лембетъ, гр. олембетос
паунъ, а. зокъ (според Речникот со значење – птица) пауни, т. мбаунъ таусъ
(според Речникот таукъ – кокошка), гр. пагонъ

14. Наречие дръва и нѣини части
чамъ, т. чамъ, гр. чами
церь, а. ћарь, чари, гр. чери
дафина, а. дафна, гр. идафни

15. Наречие родни дрва
юрма, а. урми, т. курма, гр. урмесъ
костенъ, а. гьштенъ, т. ћестене, гр. кастано
лимонъ, а. лимонъ, т. лимонъ, гр. лимони
пртокалъ, а. пртокалъ, т. портокалъ, гр. портокали
черешна, трешня, т. ћиресъ, гр. ћираси, ћирасја

---

³ На некои места во Речникот, Пулевски именката на грчка страна ја приведува заедно со членот (пишувајќи ги слеано). Таков е и овој пример.

мушулла, зерделия, а. мушмулль, т. зердели, мушмулла
бадемъ, а. бадемъ, т. бадемъ

16. Наречение дивини, зверки
маумунъ, а. маумунъ, т. маумунъ, гр. маумуни

17. Наречение рана човечка
елда, а. елда, т. елда, гр. елдонъ
леблеби, а. леблебите, т. леблеби, гр. леблебидесь
прошъ, а. прасъ, т. праса, гр. праши
арпацикъ, а. арпацикъ, т. арпажикъ, гр. арпацики, кромидоспоро
пиперки, т. биберъ, гр. пиперъсъ
патлиџанъ, а. ны патлиџанъ, т. патлижанъ, гр. милџани
моръ патлиџанъ, а. моръ патлиџанъ, т. моръ патличанъ, гр. моръ милџано
бамя, а. бамя, т. бамя, гр. бамя
спанаћъ, а. спанаћъ, т. спанаћъ, гр. спанаћи
ллобода, а. ллободъ, т. ллобода, гр. ллободя
бакла (бобъ), а. баклла, т. баклла

18. Наречение риби и посна мрсь
шарллаганъ (улъ), а. шарллаганъ, т. шарллаанъ, гр. шарллагани
ллаћерда, т. лаћерда, гр. лаћерда
турна, штука, а. туртъ пешку (- риба), т. турна бальги (-риба)
прълуди (школки), т. прълудалларь, гр. порлидисъ

19. Наречение муви и мрави
бумбаръ, а. бумбалль, т. бомбаръ

20. Наречение художници занати човечки
саатчия, а. saatчи, т. saatчи уста (- мајстор)
терзия, а. терзи, т. терзи
занати, а. занатчиите, т. занатчиликъ
менгене (стега), а. менгене, т. менгене
чекичъ а. чекичъ, т. чекичъ
кавелль, т. кавалль, гр. авллось
сертме (мрежа), а. сертме, т. сертме

21. Аллати. Сечива.
коса, а. коса, гр. кося

22. Наречение потреби војнички
баръякъ, а. бајракъ, т. бајракъ
топъ, а. топъ, т. топъ

23. Наречение потреба писанъ и подобно
дивитъ (мастилница), а. дивити т. дивидъ
мураћепъ (мастилло), а. мераћипъ, т. мураћепъ
табакъ а. табакъ, т. табакъ
сунђеръ, а. и т. сунђеръ, гр. спонгари

24. Наречение роднинѣ, сродства
кумъ, а. кумбаръ, гр. нуносъ, кумбаросъ
25. Наречение изгледи човечки и доказиваня други
комшии, а. комшитъ, т. коншулларъ
26. Наречение потреби за тръпенза
ракия, а. раки, т. раки, гр. раћи
чорбаллокъ, т. чорбаликъ, гр. чорвалићи
27. Куповине куповнѣ
шећеръ, а. и т. шећеръ
28. Потреби терзиски, кројачки
аршинъ, ендезе (ллакотъ), а. ендезе, т. ендезе, аршинъ
утия, пеглла, а. ути, т. ути, гр. пегллаисъ
29. Болести човечки
улера, холера, а. куляра, т. улера, гр. холера
30. Потреба овчарска, чобанска
стань (бачилло), а. стани, гр. стани
катранъ, а. и т. катранъ, гр. катрани
аранъ, арапъ, а. и гр. арапъ
одация (редаръ), а. и т. одаци, гр. одацисъ
ћеая (скотоводецъ), а. чехаи, т. ћеая, гр. ћехаясъ
31. Потреби ћираџиски
торби (во мн.), т. торбалларъ, торвадесъ

Во семантичката целина што се однесува на „мерите и мерењето“, ги сретнавме лексемите: ока (во соодветни варијати и во албанската, турската и грчката паралела), оканица (а., т., гр.), драмъ, драма (и во а., т., гр. паралела), кантаръ (во а. и т. паралела).

Во примерите што следат, македонската страна е оштетена. Во другите јазични паралели сретнавме лексеми што се употребуваат и денес во соодветна форма во македонскиот јазик. Ќе приведеме некои од нив:

- сачъ, а. сачи, т. сачъ, гр. тосачи
маша, а. и т. маша
амбаръ, а. амбаръ, т. анбаръ, гр. амбари
дирекъ, а. и т. дирекъ
самарица, а. самари, т. семеръ, гр. самари
букача (совеляга), а. буфъ, гр. обухосъ
трендафиль, а. трендафили, гр. тријардафилло
каранфиль, а. карафили, гр. коста, гарофалло
босилекъ, а. босилекъ, гр. василиконъ
наутъ (нуфутъ), а. наутъ, т. нухутъ
салата, а. салатъ, т. саллата
(кићанка), т. пускуль, гр. пускули
џамаданъ, а. жамаданъ, т. жамаданъ, гр. џамадани

(елек), а. елеку, т. елекъ, гр. елећи
(долама), а. доллама, т. доллама, гр. ту долама

Како што може да се види од приведениве примери, најголем дел од балканите се именки. При тоа, најголем дел од балканите се од областа на именувањето на човечката храна и во именувањето на предмети од домаќинството, потоа во областа на именувањето на т.н. „родни дрва“ и во областа на човековите занаети. По застапеност, следуваат балканите во именувањето на „овчарските потреби“, човечкото облекло, „рибите и посната мрсъ“, деловите од куките, мерењето и сл. Ова сведочи за **видот на контактот** на населението на Балканските простори. Контактот бил во практичниот, секојдневен живот: во трговијата, занаетите, потребите за облекување, исхрана.

Ако се осврнеме на потеклото на балканите, ќе забележиме дека најголем дел од нив се турцизми (*чешима, ђолъ, чораби, чизми, йайучи, йамбуќъ, чова, сандуќъ, доллайъ, рафъ, чамъ, юрма, бадемъ, елда, бамя, бакла, чекичъ, кавелъ, шабакъ, сунѓеръ* /се смета за балкански турцизам со грчко потекло/, *ракия, чорбалокъ, шећеръ, кайранъ, сачъ, маша, дирекъ, наутиъ, елекъ, футиа, бофча, шава, ченгель*); потоа следуваат во помал број грцизмите (*мустиаћи, мермеръ* /грцизам навлезен преку турскиот јазик/, *смарагдъ, леђенъ, дафина, косићенъ, шриокалъ, кокаръ, сианакъ, ллаћерда* /балк. Грцизам од латинско потекло/, *шрендафилъ, каранфилъ, троштујеръ, босилекъ, самарица, менгене* /грцизам навлезен преку турскиот јазик/, *драмъ*) и лексемите од словенско потекло (*шуйунецъ* /според П. Сок⁴ прасловенска именка со ономатопејски корен/, *ллабудъ, черешна/шреиня* /може да се работи за индоевропски корен, бидејќи со фонетски разновидности го среќаваме и во романските, германските јазици, грчки, турски и албански/, *ллобода, коса, сианъ* /бачило/.. Се среќаваат и лексеми што водат потекло од латинскиот, италијанскиот романскиот јазик⁵.

Интересно е тоа што повеќето од приведениве балканите и денес се употребуваат во современиот македонски јазик (некои од нив со незначителни фонетски разновидности), без понагласено чувство дека не ѝ припаѓаат на словенската лексика: *чешима, мустаки, чораби, чизми, йайучи, калчини, йамук, леѓен, сандак, коше, бивол, шујунец, лебед, йаун, бамја, сианак, чекич, сунѓер, ракија, шеќер, чорбалок, шорба, маша, сач, шрендафил, каранфил, елек*.

Она што ни остави особен впечаток, работејќи на лексиката во Четиријазичникот на Пулевски беше неговата грижа за чистотата на јазикот. Во македонската јазична паралела сретнавме веќе подзaborавени

---

⁴ Во Р. Skok, 1971, 1972, 1973.

⁵ За ова повеќе, в. В. Николовска, „Лексиката во делата на Ѓорѓи Пулевски“, 2006 (докторска дисертација).

македонски (словенски) лексеми кои стојат покрај соодветни туѓи лексеми (најчесто турцизми) кои ги среќаваме и денес во македонскиот јазик, особено во неговиот разговорен стил. Пр⁶. *йосијела*, *йросијирка* (за душек), *шареница* (за килим), *йерница*, *йодглавница* (за јасијук), *ложник* (за јорган), *йоклој* (за кайак), *йи(о)лчило* (за ќускија), *йеченица* (за ќебај), *род*, *йлод* (за берикеј), *кујувач* (за мушијерија), *дрозден* (за билбил), *риза* (за ѕешкир), *димник* (за оцак), *струг* (за ренде), *зрно* (за куришум), *цирка* (за кујлача), *ситега* (за менгеме), *йетилица*, *йетијалка* (за койче), *йртеници* (за чорайи), *скорни* (за чизми), *скујина* (за бовча, кеџела, фујта), *легало* (за кревеј), *йромена*, *йремена* (за облека), *низалка*, *низа* (за ѓердан), *житиница* (за амбар), *ризинче* (за марама), *ласијар*, *младина* (за фидан).

ЛИТЕРАТУРА

Ѓ. Пулевски, *Речник од четири јазика*, Београд, 1873

Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје, 1986

В. Николовска, *Лексикална во делата на Ѓ. Пулевски*, 2006 (докторска дисертација)

P. Skok, *Etimologiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1971, 1972, 1973

---

⁶ Примерите ги приведуваме во современа транскрипција.

БЕЛЕШКИ ЗА ЛЕКСИКАТА ВО ЛЕКАРСТВЕНИЦИТЕ ОД ЗБИРКАТА НА ЕВТИМ СПРОСТРАНОВ

Евтим Спространов е исклучително плоден автор – писател, историчар, фолклорист, човек кого со право го нарекуваат хроничарот на Охрид, со оглед на многубројните материјали што ни ги оставил во врска со својот роден град. Иако во македонската културна историја ќе остане забележан како еден од „лозарите“ и, неспорно, еден од поддржувачите на идеите на ТМОРО, во нашата наука различно се толкува неговата подоцнежна активност и блиските контакти со круговите на Врховниот комитет. Сепак, целокупната негова дејност треба да се согледа во контекст на општествено-политичките и културно-просветните околности на крајот од турбулентниот XIX век и уште побурната прва половина на XX век.

Предмет на интерес на оваа наше излагање не е оваа неговата дејност, туку особено значајните материјали од областа на историјата на медицината на македонскиот, но и пошироко на балканскиот простор. Притоа мислиме на седумте лекарственици, напишани на македонски, бугарски и на руски јазик, што ги објавува под насловот *Народни лѣковници* во СбНУ во кн. XXII и XXIII од 1906, 1907 година¹. Секако, не треба да се заборави и особено значајното дело на Спространов *Материјали од народната медицина од Охридскиот крај*, познато и како Охридски лечебник, кое нуди извонредно значаен материјал за народната емпириска медицина. Рецептите и лекувачките практики претставени во овој лекарственик, според сегашните согледувања, можат да го поминат и тестот на современата медицина и да најдат примена и во современото клиничко лекување².

¹ Е. Спространовъ, „Народни лѣковници“, *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, кн. XXII и XXIII, III. дѣлъ, Природонаученъ, София, 1906, 1907, стр. 1-106.

² Mr. Ph. Б. Николовски, *Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија*, Скопје, 1995, стр. 168-175.

Во овој прилог изделуваме неколку интересни примери за лексиката во лекарствениците објавени во СбНУ, зашто овие материјали не биле досега поконкретно разгледувани во нашата средина. Меѓу лекарствениците од оваа, условно кажано, збирка на Спространов има и такви што се напишани на македонски народен јазик, односно чие потекло може да се поврзе со Македонија. Таков е првиот лекарственик од збирката, а особено е интересен последниот, кој е и најобемен. Во описот на првиот лекарственик, меѓу другото, Спространов наведува дека според јазикот, ракописот е пишуван некаде во „западна Бугарија“. Во суштина, се работи на лекарственик во кој јасно се препознаваат црти на источните и на северните македонски говори. Спространов се задржува и на датирањето на ракописот, наведувајќи го податокот на самиот препишувач дека книгата потекнува од 100 - 70 - 9 година, што го отвора прашањето за тоа кога е препишан ракописот, односно кога настанала предлошката. Така, тргнувајќи од квалитетот на хартијата и од писмото, тој претпоставува дека ракописот настанал во почетокот на XIX век, при што ако се одземат два века (179 години), се доаѓа до тоа дека предлошката била создадена некаде во почетокот на XVII век³.

За авторот на последниот ракопис, пак, Спространов смета дека не е роден „Бугарин“, туку дека е, веројатно, билјар од грчко или од арнаутско потекло, кој ја поминал целата територија на „Бугарија“, сè до границата до Грција. Во прилог на тоа ги наведува јазичните грешки што вообично ги прави пишувачот на текстот: *морски соль*, *черно тијперъ*, *ча* наместо *че* на многу места. Овде би додале дека има и примери каде што авторот го употребува предлогот *на* наместо *во*, на пример: *тури на тенцираша*⁴, наспроти: *та ги варжи фо краја та тури фо гума вода*⁵ или: *тури фо шише*⁶, што покажува дека грешките се вообичени во ваквиот тип ракописи, а нивната зачестеност пред сè зависи од писменоста на пишувачот. Спространов ги изделува и формите како *ногије*, *ракије*, али наместо *или*, *додева*, *стомна*, *бугарски* и сл., за кои вели дека јасно укажуваат на Македонија. Дури и формата *куѓа*, која Спространов ја посочува како типична источнобугарска, се јавува во крајните југоисточни македонски говори во кои е силно изразена редукцијата. Инаку, во ракописот вообично се среќаваат и едниските форми *рака*, *нога*⁷, потоа множината *нозеје*⁸, покрај синонимот *краката*.

---

³ Е. Спространовъ, „Народни лѣковници“, стр. 1.

⁴ Истото, стр. 55, 77 и др.

⁵ Истото, стр. 55.

⁶ Истото, стр. 56.

⁷ Е. Спространовъ, „Народни лѣковници“, стр. 59, трипати на истата страница.

⁸ Истото, стр. 56.

Во именуваниве ракописи се интересни особено примерите за синонимија. Притоа, при анализата се осврнуваме и на примери од шесте македонски лекарственици што биле предмет на наше досегашно проучување⁹, зашто контрастивниот период во проследувањето на лексиката на овој тип ракописи овозможува расветлување на низа прашања. Оттука, во однос на синонимијата го изделуваме и вториот лекарственик објавен во СбНУ, именуван како Лъковник на Рилския манастиръ¹⁰. Иако од овој лекарственик се дадени само 10 рецепти, може да се забележи дека вообичаено се наведуваат синонимни парови за определени зборови или синтагми. Обично се работи за турски зборови или синтагми наспроти кои се даваат народните зборови. Тоа е забележливо уште во поднасловот на ракописот, во кој се вели: *Илáчи сìрћчъ лекáрсїва сóбрани ойъ йскусни дòкшуроъ*. Во ова издание е даден мал извадок од ракописот, поради што не може со сигурност да се определи јазикот на кој е напишан, со оглед на вообичаената лексика што се среќава во лекарствениците независно од потеклото, така што се забележуваат особености на југоисточните македонски говори, како и елементи од бугарскиот јазик, но и руско влијание: *голова, малок* и сл. Притоа, синонимните парови вообичаено се разделени со зборот *сиреч*, на пример: *кундусъ бюцеè сирћчъ шїанский мухи*¹¹. Во другите македонски лекарственици што биле предмет на наше проучување ги наоѓаме варијантите *кундусъ божі* (Вел, 47), *кундусъ боже* (АГ, 43; Лазар, 47), *кундусъ боже* (Јоан, 47), во членувана форма: *кундзопъ божі* (Вел, 47), *кундусъ божето* (АГ, 43; Лазар, 47), *кундусъ божето* (Јоан, 47). Ваквата адаптација на турската синтагма во македонските лекарственици делумно ја затемнува врската со оригиналната форма, зашто се работи за тур. *kuduzböcegi*, со значење на кое упатува

⁹ Тоа се следниве ракописи: Лекарственик на Ангел Георгиевич од с. Пиперево, Струмичко, се чува во НУБ „Климент Охридски“, сиг. Ms. 197 (во текстот користиме и скратеници за ракописите, на пр., за овој ракопис употребуваме АГ); Зборник на народни лекови, т.н. Велешки лекарственик, Државен архив на Република Македонија, сиг. М-2 (Вел); Галички лекарственик, НУБ „Климент Охридски“, сиг. Ms. 130 (Гал); Лекарственик на архимандритот Јоанициј, Македонска архиепископија, сиг. Ms. 13 (Јоан); Лазарополски лекарственик, НУБ „Климент Охридски“, сиг. Ms. 129 (Лазар); Софиски лекарственик, Народна библиотека „Кирил и Методиј“, сиг. 1120 (Соф).

¹⁰ Е. Спространовъ, „Народни лъковници“, стр. 10-11. Овој лекарственик, кој е пронајден во библиотеката на Рилскиот манастир, бил особено ценет, а потекнува од XVIII век. В.: А. Милтенова, А. Кирилова, *Средновековни лековници и амулети*, София, 1994, стр. 10.

¹¹ Примерите ги наведуваме онака како што се дадени во СбНУ, зашто Спространов правел одредени интервенции во текстовите, пред сè во однос на писмото, кое го осовременил, заменувајќи едни графии со други (на пр. *оð* со *у* или *ω* со *о* и сл.), но и со допишување на скратените зборови. Сепак, наведува и извадоци со оригиналната графија, како што е со првите два рецепта од Лекарственикот на Рилскиот манастир.

симонимот наведен во текстот на лекарственикот на Рилскиот манастир – ’зоол. шпанска мушкичка, *Lytta vesicatoria*¹².

Во споменатиот случај се работи за синтагма која означува еден инсект, односно таа има номенклатурен карактер. Но во овој лекарственик бележиме и примери каде што се употребуваат туѓи зборови и во синтагми без такво значење, на пример: *енгечъ гёзи*¹³ *ракови очи сир'ч*, каде што синонимите се дадени во непосреден допир, односно зборот *сиреч* не го разделува синонимиот пар, туку следува по него. Во споменатите македонски лекарственици не ја среќаваме оваа синтагма, а вообично наместо турцизмите *енгеч* и *гози* се употребуваат македонските зборови *рак* и *око (очи)*. Во седмиот лекарственик од збирката на Спространов се среќава само синтагмата *ракови очи*¹⁴, и во рецепт што се однесува на правење лек за сила и во рецепти за лекарства со кои се решава здравствен проблем поврзан со уринарниот тракт, исто како и во Рилскиот лекарственик. Во првиот лекарственик, во рецепт што се однесува на истиото го бележиме примерот *оѓај ракъ око*¹⁵.

Уште еден пример за изразената синонимија од лекарственикот на Рилскиот манастир е даден во рецептот бр. 8: *бяла дъфка сиречъ белъ сакъсъ*. Се работи за една состојка која многу често се употребува при подготвување различни видови лекарства, а тоа е белата смола, односно белиот восок, на пр.: *белъ сакасъ* (Вел, 78; Лазар, 14, 18; Јоан, 43, 45 и др.)¹⁶. На значењето ’бел восок’ упатува следниов пример од Вел: *белъ сакасъ восокъ* (Вел, 31).

Во споменатиот лекарственик, но и во другите лекарственици, се среќава и синтагмата *міамъ бали*. Ова потекнува од тур. *meyanbali* со значење ’бот. сладок корен’¹⁷. Така, во македонските лекарственици што досега сме ги проучувале ги бележиме варијантите: *сладок корен* (Вел, 4), *слатки корен* (АГ, 4), *сладакъ коренъ* (Јоан, 4), *слатокъ коренъ* (Лазар, 4). Во македонскиот јазик за ова растение се среќава и името *слатико дрвце*. Авторките А. Милтенова и А. Кирилова за овој турцизам го даваат објаснувањето дека се работи за растението сладок папрат (*Glycyrrhiza glabra*, L.) или за растението грашица

---

¹² Большой турецко-русский словарь, Москва, 1998, стр. 570.

¹³ Доаѓа од тур. *yungeç* ’рак’ и *göz* ’око’, А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (шесто издање). Sarajevo, 1989, стр. 369 и 253.

¹⁴ Е. Спространовъ, „Народни лѣковници“, стр. 67, двапати.

¹⁵ Истото, стр. 7.

¹⁶ Во лекарствениците бележиме различни варијанти: *белъ сакасъ* (Јоан, 14, 31, 38), *белъ сакъсъ* (АГ, 14, 31, 36, 73 и др.), *белъ сакасъ* (Вел, 14, 25, 31, 38 и др.; Лазар, 43), *бел сакасъ* (Вел, 45, 92), *белъ сакъсъ* (Вел, 43), *блъль сакасъ* (Лазар, 14), *сакасъ белъ* (Лазар, 38, 45), *сакасъ бел* (Соф, 45).

¹⁷ Большой турецко-русский словарь, Москва, 1998, стр. 624.

(Onobrychis, L.)¹⁸. Латинските имиња на растенијата *сладок корен* и *сладок йайраи* се поклопуваат, а се работи за познато лековито растение кое уште старите Египќани го користеле како средство против кашлица. Во рецепти за лекување кашлица го среќаваме и во другите лекарственици.

Синонимните парови можат да ги сочинуваат и народни зборови, на пример: *стара сиреч ѿидавнаина кашлица*, а покрај овие, застапени се и примери за синонимија во изразувањето, на пример: *нова кашлица сиреч ѿи скоро*.

Во последниот ракопис наоѓаме и примери на проширување на значењето на дадена лексема. Така, лексемата *криа* во овој ракопис има и значење на 'постелка, односно плацента'. Тоа се гледа од следниов контекст: *За жена куга роди ја оситане картаана фо корема не иситада*. Корењата на лукот, кои наликуваат на ситни жилички или влакненца, се именуваат како *брадише*: *50 глави лук јтури ѓи на шенцураша и очисти џи брадише*. Тука ќе го споменеме и глаголот *обели*¹⁹, кој се јавува со значењето 'излупи'. Покрај оваа императивна форма, во истиот ракопис ја нотираме и глаголската придавка *небелена* со значење 'неизлупена': *Земи 1 глава небелена кромиш*²⁰. Императивната форма *обемі* (Вел, 69), *ѡбемі* (Вел, 69), *ѡбемі* (Лазар, 64) ја среќаваме и во Велешкиот и во Лазарополскиот лекарственик, и тоа со истото значење: *земі : 1: глава чеснов лъкъ па я обемі я* (Вел, 69). Оттука може да се заклучи дека значењето на наведениот глагол поконкретно може да се определи како 'го чисти, го лупи плодот за да се види белата внатрешност', зашто секогаш се употребува во врска со плодови што се бели откако ќе се отстрани лушпата.

Бидејќи е доста обемен, во седмиот лекарственик последователно се наведуваат и по десетина рецепти за една болест или за група болести со исти симптоми. Така, во неколку рецепти ја среќаваме лексемата *баилма* и варијантата *баялия*, што значи 'несвестица'. Таа доаѓа од тур. *bayılma*, партицип од тур. глаг. *bayılmak*²¹, со значење 'се онесвестува, паѓа во бесознание'. Во рецептите се среќава и споменатиот глагол изведен со суфиксот *-са*: *баилдиса* и несвршената форма *баилдисува*²².

Проследувајќи ги дадените примери од само три лекарственици од збирката на Спространов можеме да забележиме дека тие нудат навистина богат лексички материјал. Како што соменавме, овој материјал е особено значаен при констративните проучувања на

¹⁸ А. Милтенова, А. Кирилова, *Средновековни лековници...*, стр. 158-159.

¹⁹ Е. Спространовъ, „Народни лѣковници“, стр. 55.

²⁰ Истото, стр. 90.

²¹ A. Skaljić, *Turcizmi...*, стр. 113.

²² Е. Спространовъ, „Народни лѣковници“, стр. 57.

лекарствениците, зашто помагаат да се определи значењето на одделни лексеми, кои се запишани на различни начини како поради незнаењето на пишувачите така и поради разните фонетски и морфолошки промени што ги претрпеле, но и со оглед на дијалектните разлики и на влијанијата од други јазици. Исто така, ваквото разгледување помага при разрешувањето на одделни примери поврзани со синонимијата и со полисемијата, односно со збогатувањето и проширувањето на значењето на лексемите, особено ако се има предвид истородноста на контекстите во кои се употребуваат.

ЛИТЕРАТУРА

Болъшой турецко-русский словарь, Москва, 1998

Милтенова А., Кирилова А., *Средновековни лековници и амулети*, София, 1994

Миронска-Христовска Валентина, *Литературното дело на Евтим Стросанов*, Скопје, 2004

Николовски Mr. Ph. Б., *Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија*, Скопје, 1995

Спространовъ Е., „Народни лѣковници“, *Сѣрник за народни умотворения, наука и книжнина*, кн. XXII и XXIII, III. дѣлъ, Природонаученъ, София, 1906, 1907, стр. 1-106

Škaljić A., *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (шесто изданje). Sarajevo, 1989

НАЗИВИТЕ ЗА ПЛЕВЕЛНИ РАСТЕНИЈА ОД БАЛКАНИСТИЧКИ АСПЕКТ

Дефиниција на поимот.

Плевели се растенија, самоници штетни за земјоделските култури. Така е толкуван поимот *йлевел* во ТРМЈ4. Во Речник на македонскиот јазик од Зозе Мургоски стои: диво растение што најчесто расте онаму каде што не треба да расте, особено на нива. Акад. Ристо Лозановски вака го дефинира поимот: Плевелни растенија се различни видови растенија кои против желбата на човекот растат и се развиваат на површини кои човекот ги наменил за стопанска или друг вид активност - обработливи земјоделски површини, ливади, пасишта, канали, рибници, насипи и сл. Поимот плевели е условен и има конвенционален карактер зашто многу видови растенија, кои во многу случаи се срствуваат во групата плевели, кога се наоѓаат на објекти каде што не причинуваат некој вид штета, имаат корисни својства - лековити, ароматични, фуражни, еколошки и др., при што корисната функција преовладува над штетната. Во *Терминологија од областа на йлевелниште расеенија*, Билтен на Одборот за изработување на македонска терминологија, год. XXIV (1984), бр. 1-2, МАНУ, Скопје 1994, тој опфаќа 1125 видови од 404 родови кои можат да се третираат како плевели. При тоа тој нагласува дека наведената листа не е конечна и не е непроменлива. Понатаму акад. Лозановски во *Терминологија од областа на нивски-штетни, градинарски и фуражниште расеенија*, Билтен на Одборот за изработување на македонска терминологија, год. XXVIII (1998), бр. 3, МАНУ, Скопје 1998, го употребува терминот *сийонштана флора* што можеби е најприфатлив за лексиката што ја опфаќаме во овој труд. Во овој труд се обработени називи на 360 видови, подвидови и вариетети на одгледувани нивски, градинарски и фуражни растенија, како и на значителен број видови од спонтаната флора.

Овој вид флора се одликува по својата незабележителност за неупатените и незаинтересираните. Уште Ахтаров забележува дека покрај 9/10 од растенијата поминуваме секојдневно сосема рамнодушно и не ги забележуваме. Според истиот автор, народот има познавања за растенијата едвај за 1/5 и тоа само од вишите растенија. Само 23% од семените видови на секоја флора имаат народни називи¹. Денес ситуацијата е уште поизразена, бидејќи со урбаното живеење и оние називи на билки што биле од голема важност за животот на населението се подзабораваат бидејќи стануваат неактуелни. Па така имаме цели лексички блокови што се архаизираат, за што веќе пишувавме на друго место и повеќепати (Велковска 2007: 135-139; Велковска 2008; Велковска 2007-2008: 39-45; Велковска 2009).

Карактеристично воопшто за ботаничката лексика е потребата од точно дефинирање на одделните називи. Сементичарите за именувањето на растенијата, габите, овошјето, зеленчукот велат дека обично се идентификуваат со „точноста на видот“ (Арутјунова 1976: 307). Именувањето на видот обично служи и како одделно име на растението.

Различноста на називите се огледува во сите публикации и со тоа и тешкотијата да се следи материјалот. На пример, кај Лозановски 1 имаме *мечкино стойало* за *Heracleum L. девесил* во Mišić-Lakušić; кај Ахтаров наоѓаме *девесил, меча стапка* (Горна Цумаја) и сл; срп. *мечја шапа*; рус. *медвяжья стойла, борщевик*. Секогаш се поставува прашањето дали се работи за истиот таксон или е направена грешка како во случајот со *шантур* на пр. во Речникот на презимињата кај Македонците со латинскиот назив *Centaurea cyanus* или *синчеџ* кај Симоновиќ и Туцаков, *различник нивски* (Р-6) кај Лозановски, веројатно спрема срп. *различак*. Кај Лукаровска *синчеџ, синок, мейла* за истото растение.

За поздравување е проектот на МАНУ *Флората во СР Македонија* од Кирил Мицевски првата свеска 1985, последната, шеста 2005, каде што се дава целосен опис на билките во Македонија, но за жал без народните називи.

Повеќето автори за едно растение даваат по повеќе народни називи. На пр. Лукаровска, Дервенци и др. најчесто даваат по три називи за едно исто растение. Пр.: За *Alchemilla vulgaris* Дервенци и Лукаровска: *росник, арсланска шепа, бисерок*. Кај Лозановски само *росник*; кај Херба-Стојанови имаме *бисерок, вркуша* (срп.) и *лавска нога*. За *Hypericum perforatum* среќаваме повеќе називи: *канарион,*

---

¹ Б. Ахтаровъ, Материали за български ботаничен речникъ, БАН, София 1939, стр. 28.

засеклива ѕрева, богоординчина ѕрева, ѕтантиур (PMJ, Симоновик) и сл. За Achilea millefolium L. имаме повеќе називи: кај Лукаровска *ајдучка ѕрева, столисник и рамнец*, Хеба-Стојанови *столисник, месечник, ајдучка ѕрева* итн.

Ако ги земеме предвид и дијалектните називи, бројот на именувањата се зголумува неколкукратно. М. Киш за лексичко-семантичката група *качунки* дава дури 48 називи, вклучувајќи ја и дијалектната лексика (М. Киш 1986: 252). Тоа се следните називи *качунка, качуница, џујска качунка, циганска качунка, каурска качунка, кучинска качунка, качка, дива качка, качичка, качитка, качушка, кокиче, кеџитка, чифден, висибаба, есенче, цицитка, мамилец, їайшина ѡлава, козива брада, заарем, самбул, син самбул, дремливче, надричок, чичка, иѓли, крива иѓла, иѓли ѕрева, бабини иѓли, виљушка, шафран, йерлус, йрлок, ѹодорешка, кркучка, крїче, бендушка, бела кайка, каширинка, мензухар, есенски минзивар, жолита ѡлавица, мехунка, крокус, јабучкојна, снежилка и картија*. Од семантички аспект групата е составена од следните семантеми: 1. *Crocus*, *C. moesiacus*, *C. chrysanthus*, 2. *Colhicum*, *C. automale* 3. *Galanthus*, *G. nivalis*, *G. elvesti* и 4. *Leucojum aestivum*. Во PMJ во зн. 'качунка': качунка, качуница, кокиче и белучка со зн. *Galanthus nivalis*; перлус и прлок - *Crocus moesiacus*; подорешка – 1. *Crocus biglorus* 2. *Colhicum dorfleri* и шафран *Crocus sativus*. Во TPMJ се застапени: качунка, качуница, кокиче; прлок и подорешка.

М. Киш за билката *Papaver rhoes* констатира дека во македонските говори се регистрирани триесетина називи: божа, божана, божанка, божинка, божурика, божичка, божур, божурага, божурајка, божуриѓа, божурка, божурок, бажуни, була, булеч, булјак, буличка, булка, диф афион, див ашаиш, дива йеруника, дива ружа, жур, жадурка, кадъна, кадънка, кираца, камбула, камбуличица, кайкос, кокона, кокоружа, лале, мачец, мачек, мачка, невесијулка, невесија, нунинка, ѹлускавец, ѹлусков, ѹламеница, ѹйеруга, ѹйерутика, ѹайаруна, йеруника, ружа, ѕтурче, ѕурченчик, ѕурчинец, ѕурчинка, ѕрамбула, ѕуштенка, црвена йеруника.

Слична ситуација имаме и кај групата на *боливачи* и *хризандемии*. М. Киш ги наведува следните називи: 1. *Matricaria chamomila*: боливач, боли оли, бели очи, врштийо, врштикучка, лајкучка, камилица, амамила, ѹойадија, ѹойовка, ѹойадиче, ѹойатика, ѹойово, ѹойово цвеќе, ѹуйунец, бел їайок, рамон, сијина ѹойадија, вражилак, кокошкин ѡаз, мома - деше, ѡарѓалајка, ѹодрумче и бела рада.

Во TPMJ обработени се околу 150 називи за плевели, лековити билки и сл. т.н. спонтана флора или самоникнати зелјести растенија

со дериватите што ги образуваат. Називите од ботаничката лексика воопшто, најчесто се дадени како заглавни зборови, а нивните деривати како подзаглавни (деминутиви и сл. образувања) и поретко како заглавни бидејќи и ги нема многу. Двокомпонентните или сложени лексеми от типот на *ајдука ѕрева, вилина косица* и др. се предадени со описот и латинскиот назив во изрази под знакот. Свесни сме дека ваквиот начин на прикажување на овој тип лексеми не е најдобар, но така е прифатено во пошироката лексикографска практика². На пример, под *јаѓлика* дадени се и дериватите кои исто може да означуваат одделен денотат: *јагличе*, мн. јагличиња *ср.*, *јагличка*, мн. јаглички *ж.* и *јагличица*, мн. јагличици *ж.* но и деминутив или хипокористик. Ако функционираат повеќе форми за еден таксон, во Речникот се дадени двете форми, на пример *јаѓлика* и *йримула*.

Двокомпонентните називи не се ретки во ботаничката номенклатура: *ајдука ѕрева, мајска снегулка, овчарска ѕорбичка, вилина косица; анамска рака, момина солза, џешреви گаки, богојородично срце, чавкина усша, џешлов گребен, кукавичино گрозје* и др.

Во недостаток на конечна терминологија од оваа област, тута ќе ги имаме предвид позастапените именувања што се среќаваат во трудовите од дијалектологија и кои се застапени во речниците и во трудовите посветени на фитотерапијата што се сè почести во последно време.

Кога ќе се спомене џлевел веројатно, прво што ни паѓа на памет се растенијата: *йиреј, ѹир*³ (*Agropyron repens*), *јроској* (*јроска*) (*Polygonum aviculare L.*), *какол* (*Agrostemma githago L.*), *шир* (*Amaranthus retroflexus L.*), *шигавец* (*Plantago L.*) и сл. Ќе ги наведеме тука карактеристиките што се забележани при собирањето на дијалектниот материјал за *йиреј*, патем нема прашање за *јроској*: 'вид трева што пречи на орачите при орањето', 'трева, тешко се коси', 'со цврст корен', 'сета со корење низ земјата', 'јака трева за косење', 'најлоша трева за нива', 'најголем непријател, штетник за житните растенија', 'лоша, гадлива трева', 'расте по оризите', 'плодот е собран во туфче, има црни зрна', 'трева, цврста, многу издржлива на суши и многу се шири'. Тоа како да е опис на најголемиот број плевели.

Се чини дека најчести називи за овој тип растенија се од словенско потекло: *којрива, штавеј, киселец, дешелина, комоника, роѓоз, џелин, чемерика, какол (каклица...)*, *слез, машочина, којшиш-*

² сп. Речник на САНУ, на Матица, Бугарски толковен речник, Руски и сл.

³ види поопширно Сн. Велковска, За троскотот и за пирејот, МЈ, 2008

ник, млечка, имела, врашка, йодбел и др., многу често заедничко за македонскиот јазик и за некој од другите словенските јазици. Пр.:

лушиче (*Ranunculus acris* L.): , срп. барски лутич; рус. лютик едкий.

млечка (*Euphorbia*): рус. молочай, молочайникъ, молочальникъ, молочникъ и сл.; укр. молочакъ, молоканка; пол. mlecz, ostromlecz, psi mlecz; чеш. mleč, mlečník; хр. mličas, mličák, mlič и сл.; срп. млеч, млечика и сл.; буг. млѣчка, млѣчокъ, млѣчковина.

какол (*Agrostemma githago* L.): (според Симоновик) рус. куколь, срп. кукољ, пол. kakol итн.

Како и во другите области од лексиката, така и во ботаничката лексика постојат слоеви на туѓа лексика. Ќе се осврнеме накратко на туѓите елементи во ботаничката лексика во македонскиот јазик.

Слојот на **балкански грцизми** опфаќа: **кипарис, трендафил, ѹраз, калофер, кантарион, ким**⁴; мак. **уров**, алб. уров, аром. уров; **босилок, крин, дафина** 'ловорово дрво' срп. дафина; ром./аром. dafne, **їаламида** 1. бодликов плевел *Cirsium arvense*; 2. вид бурјан; 3. желад; 4. какол (М. Аргировски, Пеев КГ94, Филипова 134), **сїрашор** (*Amaranthus paniculatus*), **їашула** (*Datura stramonium*) **шамак, трендафил**. На дијалекто ниво ги има многу повеќе според Аргировски 23): **аѓрија** - дијал. назив за пиреј, троскот, **наѓезмо** - дијалектен назив за нане, **селен, трифил** – детелина – трилисник лат. *trifolium*; аром. trifiliu (Папахаци).

Слојот на **балкански латинизми** ќе го претставиме преку следните називи: **цер, лимон, ориз, ѹшпон, целина, керевиз, цвекло, сїанак, лен, врбина, йайаруна** (според Ахтаров); мак. **синай**, аром. sinape, алб. sinap; **марула; риган (ригон)** аром. arigan, rigan (Папахаци 198).

Балканските турцизми во областа на растителната лексика: **лаана, науїш, нане** (О. Јашар-настева; Аргировски, ГМЈ 59, 191; Филипова-Бајрова 74; Škaljić 487). На целата територија на Македонија се среќаваат неколку десетини називи за цвеќиња позајмени од турскиот јазик. Меѓу попознатите се наоѓаат следниве: **їул** 'трендафил' (*Rosa*); **зумбул** (*Hyacinthus*); **јасмин** (*Iasminum*); **замбак** (*Lilium candidum*); **арѓован, јорѓован** (*Syringa vulgaris*); **лате** (*Tulipa*); **каранфил, карамфил;** **шебој** (*Mathiola*). Некои од овие растенија се среќаваат и како самоникнати. На пр. каранфил со изведенките влегува во називот на многу слични растенија. Ќе ги споменеме уште и: **шафран** (*Crocus*); **седефче** (*Ruta graveolens*); **салей** (*Orchis*).

---

⁴ Ахтаров...цит. дело.

Секогаш кога е во прашање туѓа лексика се поставува прашањето за односот заемки, калки. И тука имаме такви случаи. Ќе ги споменеме само од латинизмите заемката: *риган* - Origanum vulgare која се среќава уште и со називите: *йланински чај; шумски чај; вриѓан, риѓан*; срп. вранилова трава, враниловка, но и: оригањ, ригањ. Од калките ќе споменеме две: *овчарска торбичка* - Capsela bursa pastoris (сп. Ахтаров стр. 70) и *димниче* - Fumaria officinalis (сп. Ахтаров стр. 69)

Како што македонскиот јазик заемал од другите балкански јазици, така и давал јазичен материјал. Така во ароманскиот и романскиот јазик се среќаваат многу македонизми од оваа семантичка сфера. Така на пр. П. Атанасов ги наведува следните примери за магленороманскиот: bagrim (мак. багрем), bilcă (мак. билка), buzeau (мак. бозел, диј. бозеу), bârnă (мак. бораница), breastu (мак. брест), brează (мак. бреза), călincă (мак. калинка), ditilină (мак. детелина), elă rom. brad, (ела), lipa (липа), odrina (одрина), pipercă (пиперка), tușnica (тушница – вид трева во лозјата Portulaca oleracea) и сл.

Росети изделува повеќе словенизми во романскиот јазик примени во контактите од 6 до 12 век. Тој ги набројува следните: aglică - јаглика, dr. arom. bob; lobodă; mac; măslin, morcov, ovăs, pelin, rapiță; răchită, dr. rogoz, ar. rogoş, rogoză, řtir, dr. troskot, megl. troscăt, troskut i dr.

Во DEX наоѓаме уште повеќе заеднички елементи: bujor и др.

Албанизмите во македонскиот јазик од областа на растителната лексика повеќе ги среќаваме на дијалектно ниво: бариште / barishte-ja 'вид зелени алги или тревнесто растение,ично ги има на езерската површина сп. алб. bar, barishte-ja (Польоска 2005).

Македонизми во албанскиот јазик: *бор, боровница, бреза, вишина, воденка* 'вид сочна, водена круша', *дивјачка* 'вид дива овошка со кисел вкус', *јаѓода, кайинка, качунка, киселец, малинка, тирска, ишишарка* и др.

Треба да се има предвид и фактот дека принципите за именување на растенијата се универзални и важат за сите јазици. Првенствено тоа е:

1. Општиот изглед на растението
2. Времето кога цвета
3. Својства на растението
4. Бојата на цветовите
5. Вкусот и миризбата на цветовите или на растението воопшто и сл.

Па така кај многу народи наоѓаме слични именувања на растенија, што не значи дека еден од друг заемале, туку дека самостојно го создале називот имајќи ги предвид споменатите и други

принципи. Тоа се т.н. јазични универзалии. Така во ром. јазик имаме: coada-zmeului – Calla palustris; crin-de-padure (шумски крин) Lilium martagon. Класичен пример е со именувањето на сончогледот.

Лексичко-семантичката група на називи за **самоникнашта флора, џлевели, лековиши и декоративни билки** е многу богата и дава можности за опсежни научни проучувања од јазичен аспект зафаќајќи повеќе области: лексички, семантички, зборобразувачки, морфолошки и сл. Тешкотијата да се проучува овој вид лексика произлегува од фактот што оваа материја бара интердисциплинарен пристап. Тоа значи дека ботаничарите и лингвистите имаат заедничко поле на работа. Бидејќи кај нас сè уште нема ботанички речник, време е да се зафатиме со негова подготовка.

ЛИТЕРАТУРА

Аргировски, М., Грцизмите во македонскиот јазик, Посебни изданија кн. 29 ИМЈ, 1998

Арутюнова, Предложение и его смысь, логико-семантические проблемы, АН СССР, Наука, Москва, 1976

Ахтаровъ, Б., Материали за български ботаничен речникъ, събрани отъ Б. Давидовъ и А. Явашевъ, подредени отъ М. Шосевъ и П. Балабанова, допълнени и редактирани отъ Б. Ахтаровъ, БАН, София 1939

Велковска, Сн., Архаичната лексика во македонскиот јазик, 34 научна конференција, 27-28 август 2007 Охрид, стр. 135-139

Велковска, Сн., Лексичкиот фонд на македонскиот јазик на прагот на 21 век, Предавање на XLI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 11- 28 август 2008

Велковска, Сн., За пирејот и за троскотот, МЈ, год. LVIII (2007-2008), ИМЈ 2008, стр. 39-45

Дервенци, В., Народни имиња на лековити растенија, МАНУ, 67, 1990

Јашар-Настева, Ол., Турските лексички елементи во македонскиот јазик, ИМЈ, Посебни изданија кн. 31, Скопје 2001

Лозановски, Р., Терминологија од областа на плевелните растенија, Билтен на Одборот за изработување на македонска терминологија, год. XXIV (1984), бр. 1-2, МАНУ, Скопје 1994

Лозановски, Р., Терминологија од областа на нивските, градинарските и фуражните растенија, Билтен на Одборот за изработување на македонска терминологија, год. XXVIII (1998), бр. 3, МАНУ, Скопје 1998

Киш, М., Македонските називи за 'јоргован', *Suringa vulgaris*, во балканскиот лингвистички контекст, Лзб, бр. 3, година 29, 1982, стр. 69-79

Киш, М. Словенски и балкански слој во македонската ботаничка лексика од ареален аспект - Лзб, бр. 1-2, 1996, стр. 3-9

Киш, М., Македонски називи од лексичко-семантичката група боливачи и хризантеми, МЈ, 1979, стр. 205-233

Киц, М. *Божурика* (papaver rhoeas) во македонските говори, МЈ, 1980, стр. 251-274

Киц, М. Називите *качуника* во македонската дијалектна лексика – МЈ, 1985-1986, стр. 251-263

Лукаровска, В., Лековити билки, трето издание, Скопје 2002

Мицевски, К., Кирил Мицевски, Флората во СР Македонија, том 1, св. 1 МАНУ, 1985; том 1, св. 2 МАНУ, 1993; том 1, св. 3 МАНУ, 1995; том 1, св. 4 МАНУ, 1998; том 1, св. 5 МАНУ, 2001; том 1, св. 6 МАНУ, 2005 - подготвил: В. Митевски

Мургоски, З., Речник на македонскиот јазик, Скопје 2005

Пеев, К., Кукушкиот говор I, Скопје 1987

Польоска, А., Прилог кон проучувањето на македонско-албанските јазични контакти, Менора, Скопје 2005

Речник на презимињата кај Македонците, том II М-Ш, обработувачи Олга Иванова и др., редакција Т. Стаматоски, ИМЈ, Скопје 2001

РМЈ: Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања, (составувачи: Бл. Корубин, Т. Димитровски, Т. Стаматоски под редакција на Бл. Конески) том 1 А-Н (1961), том 2 О-П (1965) и том 3 Р-Ш (1966), ИМЈ

Симоновић, Д., Ботанички речник, Београд 1959

ТРМЈ: Толоковен речник на македонскиот јазик, (под раководство на Сн. Велковска, гл. редактор К. Конески, редакција: К. Конески, Ж. Цветковски и Сн. Велковска, група автори), ИМЈ: том 1 А-Ж (2003); том 2 З-К (2005), том 3 Л-О (2006); том 4 П (2008)

Туцаков, Ј., Лечење биљем, Рад-Београд, 1997

Херба-Стојанови, Лековити растенија кн. 1, Атлас со билки и рецепти (подготвиле С. и С. Стојанови), Куманово: Херба-Стојанови 2007; Лековити растенија кн. 2, Куманово 2009

Atanasov, P., Meglenoromână astăzi, Editura Academiei Române, 2002

DEX: Dicționar explikativ al limbii române, Editura Akademiei Republicii Socialiste România, București 1975

Mišić-Lakušić: Enciklopedija: Priroda Jugoslavije, Prof. dr. Ljubomir Mišić, Prof. dr. Radomir Lakušić, Livadske biljke, IP "Svetlost" Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd 1990

Papahagi, T., Dicționarul dialektului aromân, general și etimologic, ARSR, București 1974

Rosetti, Al., Istoria limbii române, Editura științifică și enciklopedică, București 1978

Škaljić, A., Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Svjetlost, Sarajevo 1965

ЗА РАСТИТЕЛНАТА ЛЕКСИКА ВО БАЛКАНСКАТА КУЈНА

Нашата тема уште во насловот подразбира две појдовни точки. Првата, е терминот растителна лексика којшто е со поопшто значење и со поширок обем и којашто може да се разгледува од повеќе аспекти, додека втората појдовна точка, во основата, е со ограничувачки карактер, значи термин со потесно, ограничувачко значење во однос на првата тема и го определува токму аспектот на гледање на првата тема. Првата тема досега во македонистиката е честопати разгледувана и тоа во опсежни трудови. Втората, пак, тема ако се земе предвид интересот за балканистички истражувања е исто така обработувана тема, но подетално, лексиката во кулинарството, е разгледувана само како интегрален дел во рамките на јазичните позајмувања со јазиците коишто во минатото биле во постојан контакт со македонскиот јазик. Терминот „балканска кујна“ којшто овде го употребуваме бара своја дефиниција, односно рамки и критериуми коишто би го изделиле како термин различен од секоја национална кујна на одделните балкански земји, но истовремено и што содржи заеднички белези, присутни во сите пооделни кујни на Балканот. Значи, би се работело за термин кој во исто време би претставувал заокружена, затворена целина, но истовремено би бил термин со лабави граници и со не толку строги ограничувања од повеќе причини.

Нашата тема подразбира нов, поинаков агол на разгледување на определени јазични појави, коишто и досега биле разгледувани во одделни монографии, како Маријана Киш во *Дијалектична лексика од областта на растителниот свет*, Елизабета Бандиловска-Ралповска во *Лексичко-семантичката група на зборови со значење „овошје“ во македонскиот јазик (семантичка и зборообразувачка анализа)*, Лилјана Макаријоска во делот за *Храна и ѕијалоци* во рамките на монографскиот труд *Лексика на материјалната*

културата во македонскиот црковнословенски тешкотии. Познато е дека влијанието на турскиот јазик е особено изразено и тоа и директно и како јазик - посредник преку кој од други јазици се преземени лексеми во македонскиот јазик. Токму на овие моменти се задржува Оливера Јашар-Настева во *Турскиот лексички елементи во македонскиот јазик*, каде што во одделни глави се осврнува на лексеми од областа „Исхрана“ како што таа ја именува, а во одделна глава и на лексемите од областа овошје, зеленчук и индустриски и житни растенија. Голем дел од тие лексеми, како турцизми се присутни не само во македонскиот туку и во другите балкански јазици. На турцизмите се задржува и Кристина Хаџи - Василева во статијата *Поглед врз турцизмите во македонската кулинарска лексика*.

Целта на нашиот труд е да направиме краток пресек на тематска лексика со ограничен обем, зашто се опфатноста на овој наслов подразбира поширока експертија и повеќеслојно филтрирање на кулинарската лексика со цел да се дојде до реско разграничување на терминот „балканска кујна“. Од ограничната експертија на готвачи кои содржат рецепти на кујните на балканските народи, се опфатени кујните на Македонија, Албанија, Грција, Романија, Бугарија, Турција како и кујните на народите од поранешна Југославија: Србија, Црна, Гора, Босна и Херцеговина. Тргнувајќи од поставката за балканските јазични црти кои се факт доколку се присутни во најмалку три балкански јазици и ние се држевме до истото правила. Така, во рамките на нашето сфаќање на балканската кујна, се задржавме на оние рецепти од балканските готвачи кои се спрекаваат во најмалку три кујни на балканските народи. Притоа, некои јадења се речиси со истоветно именување, преземено и одомаќено, додека пак називите на некои јадења се со мали варирања во именувањето, а исто така и во подготвувањето на соодветното јадење. Тргнувајќи од општата кулинарска поделба се определивме да земеме по еден претставник од сите групи: предјадења (+салати), главни јадења и слатки и во рамките на состојките од коишто се подгответи да ја разгледаме растителната лексика, нејзините варијации и рас пространетост во балканските јазици.

Како типични јадења на балканската кујна, за потребите на нашата тема, ги разгледуваме: *таратор / таратур* како предјадење односно салата, од главните јадења - *имам бајалди / бајилди / бајалдо* и од слатките се задржавме на *баклава*.

Се определивме за овие три „јадења“, условно кажано, повторно не навлегувајќи во терминолошки разграничувања туку едноставно сфатени како готови производи, резултати од подготвувањето на

определени состојки. Нас овде нè интересираат токму состојките коишто се составен дел на споменатите јадења, а претставуваат лексеми од областа на растителниот свет.

Предјадењето / салатата *шарашор* познато е дека се подготвува од состојките: краставица, лук, магдонос и кисело млеко. Последната лексема кисело млеко не ја разгледуваме од причина што нè интересираат само лексемите што означуваат растенија. Лексемата **краставица** (лат. *Cucumis sativus*) е вообичаена за македонскиот јазик и е истоветна со бугарската лексема за истото растение. Во српскиот јазик функционира лексемата краставац, во албанскиот јазик - *kastravec*, во романскиот јазик - *castavete*, додека турскиот јазик има поинаква лексема - *salatalik*, а во ароманскиот јазик - *crăstăvest*. Значи, речиси сите балкански народи користат иста т.е. слична лексема за истото растение.

Лексемата **лук** (лат. *Allium sativum*) во македонскиот јазик се употребува наспроти српската синтагма бели лук, додека во албанскиот (*hudhër*), во турскиот јазик (*sarımsak*) и во романскиот јазик (*usturoi*) се користат различни лексеми за истото растение. Посебен случај се чини дека е состојбата во бугарскиот јазик каде што се употребува лексемата чесън коишто пак се доведува во врска со значењето „дел од главица лук“. Македонските говори чуваат повеќе дијалектни разновидности: чесен, чесно, чесне, чешен, чешне, чешниче, чешле итн.

Третата состојка на тараторот е **магдоносот** (лат. *Petroselinum sativum*) за чие именување се користат лексемите: магдонос - во македонскиот јазик, *magdanoz* - во албанскиот јазик, *μαίδανος*, *ο* - во грчкиот, *maydanos* - во турскиот, дури и во ароманскиот - *maghdanos*. Исклучок од употребата на овие лексеми се романскиот и српскиот јазик каде што се присутни *rătrunjel* т.е. першун. Но, и двете лексеми наоѓаат употреба и во македонските дијалекти (першун и петрожил). Значи, повторно една лексема покрива голем простор, речиси сеопфатно. Тоа беа лексемите кои ги означуваат состојките на тараторот, но се разбира тоа го земаме условно зашто рецептите од една до друга земја варираат, иако во основата се овие три состојки.

Како главно јадење, присутно во повеќе национални кујни на Балканот, го разгледуваме *имам бајалди*. Ова јадење од турската кујна преминало и во соседните кујни, задржувајќи го оригиналниот назив, но исто така често и со описно именување користејќи го називот на главната состојка - модриот патлиџан + други состојки присутни во јадењето (*модар џайлиџан со науј*, *модар џайлиџан со вино*); или пак модар патлиџан + начинот на неговото подготвување како именување на јадењето (*йоштаречени модри џайлиџани*).

Основните состојки на ова балканско јадење без месо се: модри патлициани, домати, пиперки, кромид, црн пипер.

Модриот патлицан (лат. *Solanum melangena*) е основната состојка и претставува балканализам од персиско потекло. Во турскиот јазик се употребува лексемата *patlıcan* со значење модар патлицан, а тука се придржуваат српскиот (патлицан) и бугарскиот јазик (патладжан, но и син домат). Инаку, со ова значење се употребува само лексемата патлицан (не И домат) којашто е стилски обележана во однос на домат и прави синтагми: црн патлицан, модар патлицан, црвен патлицан.

Доматот е назив за растението со латинското име *Solanum lycopersicum*. Истата лексема се користи во бугарскиот јазик - домат, потоа во албанскиот јазик - *domate*, во турскиот јазик - *domates* и во грчкиот јазик - /v/тοματα.

Од балканските јазици српскиот јазик ја користи лексемата парадајз, а во романскиот јазик се употребува - *rosie*.

Во јазиците на Балканот за називот на растението со латинското име *Capsicum annuum* функционира лексема којашто го покрива поголемиот балкански простор. Имено, покрај македонската лексема за ова растение - **пиперка**, имаме слична јазична ситуација во гркиот јазик каде се среќава πιπεριά, η, во српскиот јазик - паприка и во турскиот јазик - *biber*. Од едноличната слика отстапуваат албанскиот и ароманскиот јазик каде што се користат лексемите *spec* и *ardei*. Оваа лексема во македонскиот јазик има и значење на збирна именка - пипер, а потоа збирната именка влегува во синтагмата мелен црвен пипер (зачин за манџа).

Кромидот (лат. *Allium serpa*) кој освен што е состојка на имам бајaldi е речиси неодминлива состојка на секое (главно) јадење на Балканот. Од грчкиот јазик лексемата κρεμμύδι, то е преземена и во македонскиот јазик, додека во другите балкански јазици се употребуваат различни лексеми: во бугарскиот јазик - лук, во српскиот јазик - црни лук, во албанскиот – *qerë*, во романскиот *ceară*, во турскиот јазик - *soğan*.

Од слатките се чини дека *баклаваīta* е присутна во сите земји на Балканот. Во истата форма каква што е во турскиот јазик, таа се презема и во другите балкански јазици. Според основниот рецепт ова јадење се подготвува од кори, масло и ореви. Во поновите рецепти варира филот кој може да биде и од лешници, бадеми, па дури и од некое суво овошје. Но, традиционалниот рецепт е со ореви, а разликата од една кујна до друга е во постапката на редење на корите и во распоредувањето на филот (редење на корите една врз друга и

сечење на корите во форма на ромбови, баклави или пак виткање на корите во ролат).

Оревот (лат. *Juglans regia*) е заедничка состојка во кој и да е рецепт на баклава. Оваа лексема се употребува во македонскиот - орев и во бугарскиот јазик - орех, во српскиот јазик - орах, во албанскиот јазик - arrë, во грчкиот - καρύδι, то, во романскиот - nuc и во турскиот јазик - ceviz. Значи, повторно станува збор за лексема со балкански карактер, зашто се среќава во најмалку три јазика- точно во толку балкански јазици лексемата орев наоѓа своја употреба.

Од овој краток осврт на кулинарската лексика, иако во ограничен обем, се чини дека се потврди веќе одамна познатата теза дека балканските јазици биле во постојани релации што се одразило на сите јазични рамништа, а особено на лексичко ниво. Во тие рамки тематската област „храна“ е особено податливо поле за јазични позајмувања на народите што живеат во еден регион. Влијанието на грчкиот јазик е изразено преку голем број лексеми преземени од јазиците на балканските народи, но несомнено најсилно е изразено влијанието на турскиот јазик. Неодминлив е заклучокот дека конкретно во оваа област (кулинарството) турското јазично влијание се изразува директно како јазик од кој се преземаат лексеми, но и како јазик посредник преку кој од други јазици (од грчки, латински, персиски и од други западноевропски јазици) се преземени лексеми во македонскиот јазик и во другите балкански јазици.

ЛИТЕРАТУРА

Елизабета Бандиловска-Ралповска, *Лексичко-семантичката група на зборови со значење „овошје“ во македонскиот јазик (семантичка и зборообразувачка анализа)*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, книга 52, Скопје 2008 год.

Оливера Јашар-Настева, *Турскиот лексички елементи во македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, книга 31, Скопје 2001 год.

Маријана Киш, *Дијалектичната лексика од обласите на раселеността на свеќи*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, книга 22, Скопје 1996 год.

Лилјана Макаријоска, *Лексиката на материјалната култура во македонскиот црковнословенски текстови*, Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, Скопје 2003 год.

Кристина Хаци-Василева, *Поглед врз турцизмите во македонската кулинарска лексика*, Зборник од Третиот научен собир на млади македонисти, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици, Скопје 1997 г.

Македонска национална традиција (и 150 балкански специјалитети), (подготвиле: Викторија Вукичевиќ, Трајка Димевска-Анчевска, Лилјана Дирјан) Просветена жена, Скопје 1993 год.

Macedonian and Balkan cookbook (Macedonia, Yugoslavia, Romania, Bulgaria, Albania, Greece, Turkey), prepared by: Svetlana Ivanovska, Pavlina Dimitrovska, Феникс, Скопје

БАЛКАНИЗМИТЕ ВО ТЕМАТСКОТО ПОДРАЧЈЕ ОБЛЕКА И ОБЛЕКУВАЊЕ

Единството на балканските јазици во доменот на лексиката, се огледа во употребата на заеднички зборови. Лексиката на балканските јазици во голема мера е специфична, но овие јазици исто така се сврзани и со заеднички лексички црти. Многу зборови се среќаваат во сите или во повеќето балкански јазици. Извесен број од нив се наследени од стариот јазичен балкански сојуз. (П. Илиевски: 247) Под балканизми ги подразбираме особеностите заеднички на повеќе од два балкански јазика што им припаѓаат на различни јазични потфамилии. Процесот на создавање на лексичките балканизми е доста сложен бидејќи се поставуваат низа прашања: за јазичното потекло на лексемите, за времето кога тие се настанати, за територијата на која се простираат, за начинот на нивното навлегување од еден јазик во друг и, што е особено важно од лексички аспект, прашањето какви се формални и семантички промени претрпеле во текот на повеќевековниот развој. Понекогаш е многу тешко да се даде одговор на сите овие прашања, особено за лексемите што потекнуваат од супстратните јазици, па затоа при одредувањето на јазичното потекло на лексемите некои лексиколози честопати го земаат јазикот посредник за првобитен извор.

Облеката, со својата вековна традиција, дава богат материјал за согледување на нејзиниот историски развој и одразот на различните културни настани и влијанија. Таа во текот на својот развоен пат вклучила во себе многу архаични елементи од различни културни влијанија што се вкрстувале на Балканот во различни историски епохи. (Л. Макаријоска: 250; Петрушева: 1978) Врз најстариот културен слој - старобалканскиот и традициите на стара Грција, се надоврзува културата на облекување на Старите Словени кои во периодот на 5 - 6 век го населуваат овој дел на Балканскиот Полуостров. Во понатамошниот развој се надоврзува и влијанието на

византиската цивилизација, потоа силното влијание на турско-ориенталните елементи, па се до новите струења од западните култури. (А. Петрушева: 143)

Тематското подрачје *облека и облекување* изобилува со голем број балканизми со кои се означуваат делови од народната носија, делови од облеката, различни видови ткаенини и преплетки, направи за предење и ткаење и др. Поголемиот број називи претставуваат балкански турцизми од различно потекло, што е сосема разбираливо ако се имаат предвид историско-општествените и културни влијанија. Во помала мера се среќаваат и балканизми од грчко или ароманско потекло или пак називи навлезени од други јазици со посредство на турскиот, грчкиот, ароманскиот или албанскиот јазик.

1. Како балканизми во рамките на тематското подрачје *облека и облекување* се јавуваат поголем број турцизми најчесто од арапско или персиско потекло:

антерија (тур. anteri, enteri < арап.) 'машка и женска горна облека, долга до појасот или до под колената, без ракави или пак со долги тесни ракави во долниот дел расечени'; **либаде** (тур. libade < арап.) 'горна облека, долга до појасот, поставена со црна јагнешка кожа'; **јака** (тур. jaka < арап.) 'дел од облеката околу вратот'; **џеб** (тур. сер < арап.) 'мало, платнено кесе зашиено над или во облеката за носење на ситни предмети (пари, клучеви и сл.)'; **чорай** (тур. çorap < арап.) 'дел од облеката изработен од плетена волна, памук или вештачки влакна што се навлекува на нозете'; **марама** (тур. mahrama < арап.; се среќава и во српскохрватскиот, бугарскиот, романскиот и албанскиот јазик) 'дел од облеката, парче четириаголна ткаенина, со различна големина, со различни бои со кои жените ја врзуваат главата';

камадан (тур. camadan < перс.) 'горна, машка и женска облека, изработена од клашна, чоја или кадифе, долга до појасот, без или со ракави кои од внатрешната страна се расечени и се закопчуваат со копчиња'; **минтан** (тур. mintan < перс.) 'машка и женска горна облека, изработена од домашна волнена ткаенина или од алаца, долга до појасот, со преклоп на градите, без или со ракави, од внатрешната страна потплетена и исполнета со памук'; **кафтан** (тур. kaftan < перс.) 'долга, горна облека, без ракави, изработена од шарено платно, поставена со памук и рачно штепувана'; **шапучка** (тур. raruğ, raruç < перс.; се среќава во српскохрватскиот, романскиот, албанскиот, грчкиот и во полскиот и унгарскиот јазик) 'лесна, плитка или отворена обувка за по дома'; **шенче** (тур. pence < перс.; се среќава и во српскохрватскиот, романскиот и албанскиот јазик) 'ѓон на чевел'; **шамија** (тур. şami < перс.) 'дел од облеката, парче четириаголна

ткаенина, со различна големина, со различни бои со кои жените ја врзуваат главата'; **шал** (тур. şal< перс.) 'голема волнена или свилена шамија што служи за завиткување на вратот или за наметнување';

чизма (тур. çizme; преземен и во бугарскиот, српскиот, романскиот и ароманскиот јазик) 'обувка што го покрива стапалото и поголем или помал дел од ногата'; **калпак** (тур. kalpak; се среќава во српскохрватскиот, рускиот, полскиот, бугарскиот и др. и во некои балкански несловенски јазици: во романскиот, ароманскиот и албанскиот јазик) 'специјална војничка капа изработена од кожа, обично опшиена со крзно; вид шубара'; **елек** (тур. yelek; се среќава и во српскохрватскиот, романскиот, бугарскиот и новогрчкиот јазик) 'кратка горна облека без ракави'; **каши** (тур. kayış; се среќава и во српскиот, романскиот и албанскиот јазик) 'долга лента од кожа (поретко од цврста ткаенина) која служи како појас или за врзување'; **колан** (тур. kolan; се среќава во романскиот, албанскиот, грчкиот, бугарскиот и во унгарскиот јазик) 'женски појас'; **кочче** (тур. korça; се среќава и во српскиот, ароманскиот, албанскиот и грчкиот јазик) 'метален, коскен, пластичен и сл. предмет, обично со тркалезна форма што служи за закопчување на облеката'; **илика** (тур. ilik се среќава и во албанскиот јазик) 'отвор или петличе за закопчување'.

Во рамките на називите за сировини и направи за преработка на сировини и називи на ткаенини, исто така, се среќаваат поголем број балкански турцизми: **памук** (тур. pambuk< перс.) 'јужно растение од фамилијата слезови од чии плодови се добива памучно влакно; Gossypium'; 'памучни влакна од кои се произведуваат текстилни предмети и вата'; **аба** (тур. aba < арап.) 'труба, дебела волнена ткенина од домашна изработка, сукно'; **астар** (тур. astar < перс.; се среќава и во бугарскиот, романскиот и во новогрчкиот јазик) 'материјал за постава; постава'; **каплама** (тур. kaplama; се среќава во нгр., ароманскиот и српскохрватскиот јазик) 'материјал за постава; постава'; **басма** (тур. basma; се среќава и во бугарскиот, српскохрватскиот, романскиот и албанскиот јазик) 'шарена памучна ткаенина'; **кадифе** (тур. kadife < арап.; се среќава и во српскохрватскиот, романскиот, бугарскиот, новогрчкиот и ароманскиот јазик) 'вид мека свилена ткаенина, од лицето со ниско исечени влакна, а од опачината сосема мазна'; **кумаш** (тур. kumaş < арап.; се среќава и во српскохрватскиот, романскиот, албанскиот, нгр., ароманскиот јазик) 'сјајна свилена ткаенина, атлас'; **чоја** (тур. çoha) 'мека волнена ткаенина'; **чекрек/чекрк** (тур. çekrik; се среќава и во српскохрватскиот и во бугарскиот јазик) 'направа за сукање и предење на прега'; **масура** (тур. masura; се среќава и во ароманскиот, албанскиот, српскохрватскиот, нгр. и романскиот јазик) 'дрвени прачки што се ставаат на основата на

рабојот за да не се мрсат жиците'; **макара** (тур. makara; се среќава и во српскиот, хрватскиот, албанскиот, грчкиот, но и во рускиот јазик) 'намотан конец на дрвено или хартиено цевче со посебна форма, обично од двете страни со браници, а во средината длабнат простор на кој е намотан конецот'.

Турскиот јазик често пати се јавува како посредник за навлегување на поголем број лексеми од италијанско, грчко или унгарско потекло на пример: **руба** (тур. ruba 'облека' од итал. roba < гер. roub 'трабеж'; се среќава во српскохрватскиот, романскиот и албанскиот јазик) 'облека'; 'невестинска облека, чеиз, мираз'; **фанела** (тур. fanila < од итал. fanella; се среќава и во романскиот јазик и во албанскиот јазик) 'машка долна облека од бела домашна волнена ткаенина'; **роба** (тур. róba 'фустан, домашен фустан' < итал. roba 'облека'; истата се среќава и во романскиот, српскиот и албанскиот јазик) 'фустан за по дома'; **сая** (тур. saya < итал.) 'горна, женска облека, изработена од домашно платно, без ракави, долга до појасот или до под појасот'; **фустан** (нгр. φούσταν, тур. fistan < итал.) 'женска облека (кошула, блуза и здолниште во едно) што го покрива целото тело, од рамениците до одредена висина на нозете'; **кондура** (тур. kundura < грч. κόθορνος; се среќава и во романскиот и во албанскиот јазик) 'затворена обувка што го покрива целото стапало, изработена од кожа или друг цврст материјал'; **долама** (тур. dolama < унг.) 'машка и женска горна облека, изработена од клашна, со долги ракави, затворени или расечени, во горниот дел тесно припиена до телото, а надолу свонесто прошириена со голем број клинови'.

2. Како балканизми од грчко потекло се јавуваат дијалектизмите **йлачки** и **бубаќ**. Називот **йлачки** (со грчко потекло во однос на коренот plak, а со словенско во однос на суфиксот -ка; се среќава во грчкиот, ароманскиот, турскиот и албанскиот јазик) со значење 1. облека и 2. севкупност од лични работи, покуќнина, облека и сл., во македонскиот јазик навлегол најверојатно од албанскиот јазик (алб. plákë 'товар, багаж, облека') и истиот се задржал само во некои македонски дијалекти. (М. Марковиќ: 285) Лексемата **бубаќ** навлезена директно од грчкиот јазик се јавува само во дијалектна употреба, како дублет на лексемата **йамук**.

Грчкиот јазик се јавува и како посредник преку кој навлегле називите: **калеџ/калчун** (грч. κάλτσα < лат. calza 'чорап', итал. calza; се среќава и во романскиот и ароманскиот јазик) 'куси волнени чорапи'; **каїела** (грч. καπέλλ(α) < итал. cappello; се јавува и во други балкански несловенски јазици: во романскиот, ароманскиот, бугарскиот и албанскиот јазик) 'женска шапка'; **кордела** (нгр. κορδέλλα < итал. cordella; се среќава и во турскиот, албанскиот и романскиот јазик)

'врвка, лента' и називот *родан* (стгр. ροδάνη 'нишка, конец'; се среќава и во романскиот, албанскиот и ароманскиот јазик) 'направа за сукање и предење на преѓа', кој во македонскиот јазик навлегол или директно преку грчкиот, или пак со посредство на турскиот јазик (тур. rodan).

3. Како балканализам од ароманско потекло може да се смета лексемата *качулка* (сп. аром. căculă, alb. kësulë) која претставува балкански збор со несигурна етимологија и истата се среќава и во романскиот, ароманскиот, албанскиот и грчкиот јазик. Според Д. Ангеловски (2000: 31) називот *качулка* со значење 'капа' има ароманско потекло, но сепак тој го остава отворено прашањето дали овој збор може да се толкува како ароманизам, бидејќи соодветна паралела наоѓаме и во албанскиот јазик.

Ароманскиот јазик се јавува и како посредник за навлегување на лексемата *фурка* која е од латинско потекло (лат. furca 'вилушка') и во македонскиот јазик се јавува со значење 'дрвена алатка во горниот дел во форма на вилушка, на која се поставува предивото и со помош на вретено се обликува конец'.

На крајот ќе наведеме само уште неколку називи од словенско потекло, кои како резултат на меѓусебно влијание на културите на народите од Балканскиот Полуостров, навлегле во балканските несловенски јазици. Тука ги вклучуваме називите: *руба* (сесловенски, со исклучок на рускиот и украинскиот јазик и прасловенски збор ruba < гер. rauba 'облека'; се среќава и во унгарскиот, ароманскиот и во новогрчкиот јазик) со значење 1. облека и 2. женска (невестинска) облека; чеиз; *йола* (праслов. *palā; се среќава во сите словенски јазици и во јазиците од балканската несловенска јазична средина: во романскиот, ароманскиот, албанскиот јазик) со значење 1. една половина од предницата на капут, палто, фустан и сл., 2. долниот дел од пола; скут; 3. дел од облеката; долен дел од женски фустан и 4. горна облека; здолниште; *лен* (прасл. *lъnъ; грч. λιόν; се среќава во српскиот, хрватскиот, чешкиот, словачкиот и полскиот јазик, но и во грчкиот и во албанскиот јазик) со значење 1. едногодишно тревно растение со влакнесто стебло и семиња богати со масло; Linum usitatissimum и 2. ленено платно и облека од такво платно; *разбој* (јужносл. *arzbaј; се јавува и во украинскиот, романскиот, ароманскиот и албанскиот јазик) 'домашна направа за ткаење' и називот *оишник* (праслов. диал. *a-pin-ъkъ, *a-pin-ъkā; се среќава и во албанскиот и во романскиот јазик) со значење 'селски обувки'.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангеловски, Д. (2000) *Прилог кон проучувањето на ароманизмите во македонскиот народни говори.* I-ви Романско-балканистички средби, Универзитет Свети Кирил и Методиј, Скопје, с. 29-32
- Аргировски, М. (1998) *Грцизмите во македонскиот јазик.* Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје
- Български етимологичен речник I (1971); II (1979); III (1986); IV (1995); V (1999); VI (2002), Издателство на българската академия на науките, София
- Илиевски, Петар Хр. (1988) *Балканолошки лингвистички студии.* Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје
- Јашар-Настева, О. (2001) *Турскиот лексички елементи во македонскиот јазик.* Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје
- Макаријоска, Л. (2003) *Лексикална на материјалната култура во македонскиот црковнословенски текстови.* Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје
- Марковиќ, М. (1997) *Етимолошка анализа на називите за алишта во македонскиот дијалекти.* Трет научен собир на млади македонисти, Скопје, с. 283-287
- Саржоска, А. (2000) *За некои италјански заемки од доменот на облекувањето во македонскиот јазик.* I-ви Романско-балканистички средби, Универзитет Свети Кирил и Методиј, Скопје, с. 219-226
- Skok, P. (1973) *Etimologiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* JAZU, Zagreb

Лилјана МАКАРИЈОСКА, Бисера ПАВЛЕСКА

ТУРСКИТЕ ЗАЕМКИ ВО ЈУЖНОСЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ (СОВРЕМЕНИ СОСТОЈБИ)

Османлиското повеќевековно владеење на Балканот го засега јазичниот и културниот развој истовремено и со сличен интензитет кај неколку словенски земји. Нивните патишта бездруго се испреплетени низ историјата, како територијално близки и генеалошки сродни јазици, но сепак секој од нив засебно го оформува сопствениот јазично-културен идентитет.

Оттука, интересен е фактот што речиси истите групи турцизми навлегуваат во јазичниот систем на различни јазици, а сепак во секој јазик се прилагодуваат заемките во духот на јазичната структура и граматика. На пр. во еден јазик еден турски корен се употребува како именска форма, а во друг истиот турски корен се јавува со истото значење, но во употреба е неговата глаголска форма.

Меѓутоа, освен прилагодувањето на структурата на соодветните турски лексеми, се случува и различно восприемање на семантиката на исти турцизми во различните јазици. Како резултат на индивидуалноста на секоја засебна нација, односно посебноста на културните сфаќања и животните навики, Македонците, Србите, Хрватите и Бугарите си оформиле сопствен светоглед. Различните претстави за одредена реалност условуваат една турска лексема да развие различни значења во различните јазици. Тоа се согледува најреално во секојдневниот говор кај овие балкански народи, а примерите за анализа во овој труд се црпени токму од онаму каде што се одвива најживата и најнеформална комуникација – од различните блогови и форуми на интернет-страниците на односните земји.

Овде ги разгледавме претежно зборовите од апстрактниот слој, каде што секако е поголема можноста да се јавуваат варијации во значењето, за разлика од значењето кај зборовите со конкретно значење, иако и таму забележуваме семантички модификации.

Разгледана е пофреквентната лексика од турско потекло, споредбено во четирите словенски јазици. Притоа, како најкарактеристична одлика на повеќето заемки е нивната пејоративна употреба, односно спуштањето на јазичниот стил на пониско ниво на комуникација. Највпечатливо е мешањето на новата, пред сèанглиската лексика со турски архаични зборови, коишто често во овие јазици доста живо се употребуваат, а познато е дека во турскиот јазик пак, се веќе во слојот архаизми или воопшто не се употребуваат.

Можеме да започнеме од групата турцизми со конкретно значење што во овие јазици живо се употребуваат во секојдневниот говор, па со помош на креативноста на говорителите, добиваат нови, дури и апстрактни значења. Тоа се зборови коишто често му даваат посебна стилска обоеност на изразот, а дека турцизмите се употребуваат со цел да привлечат поголемо внимание, да го направат поимот поактуелен, зборува фактот што многу турцизми се испорузувани за именување на одредени блогови, интернет-форуми. Така, на интернет може да ги најдеме страниците: www.moj-sokak.com, www.kajgana.com, www.zevzek.com.mk, www.forum.badijala.com, www.seir.com.mk, www.tulumarka.com, www.marifet.com.mk итн.

Од именките со конкретно значење можеме да ја издвоиме употребата на зборот **кофа** тур. kova. Прво, за неа можеме да кажеме дека во македонскиот, српскиот и хрватскиот јазик, обично се однесува на *мейтален или љастичен сад што служи за пренесување вода и други течности, ќесок*, или пак преносно *струја* и сл., за разлика од употребата на овој збор во бугарскиот јазик, каде што најчесто кофата служи за фрлање отпадоци (*кофа за смети*).

Меѓутоа, она што е специфично е тоа што во сите четири јазици, во разговорниот стил, кофа добива ново пејоративно значење, односно се врзува за негативна човечка карактеристика, но претежно за лица од женскиот пол, пр. *кофо една* (мак.), *кофа смотъна* (буг.), *vi prerasle kofe* (хрв.).

Во македонскиот јазик многу често ја среќаваме во негативна конотација дури поврзана и со именка од машки род, на пр.: *Леле браћи извини ама стопловите њи се кофа ... се е измешано и нема никаква уметност*.

Со слична употреба е и турската заемка **тенцере**, тур. tencere, *длабок бакарен сад*, којашто првенствено го има основното значење пренесено од турскиот јазик, но подоцна преоѓа во групата пејоративи, па така денес во македонскиот јазик се вели *ѓлујав како тенцере* или пак, често слушаме *шенцере-сина боја*.

Позната е пејоративната употреба на турската заемка **ајван** тур. hayvan, чиешто основно значење е *добиток, стока, животино*, а

во сите четири јазици денес многу ретко се слуша употребата на овој збор во основното значење, но често се употребува погрдно: *Нисам ја ајван момак иши је ајван знаш* (срп.); *Кој ише праша ишебе бе ајван...?*(мак.); *Jetra mi to govori...чијето имено ѕапутање: ајван, ју ар хайван, стани мало, небу добро* (хрв.).

Истото е и со зборот **кутук** тур. *kütük* со основно значење *иенуишка, ишруйеџ*, а преносно означува *недоделкан, глуп* човек: *Благодарам Блашке, күтүк сум за айчина ѹојма немам кое за ишто е* (мак.).

Или пак, во следнава реченица го среќаваме со ваква употреба: *Ja и мајка ми еднаш немаме ишто да айнеме, күтүк گладни, и чекаме иштико да донесе нешито да айнеме* (мак.).

Во бугарскиот пак наоѓаме ваков пример: *Това беше Модильани, кор-кутук пијан* (буг.).

Во хрватскиот и во српскиот јазик ја среќаваме во изразот *стие како күтүк* (*spavati ko ćutuk*): *Ja sam ko ćutuk spavalam ...niti sanjam, niti spavam kako treba* (хрв.).

Во сите четири јазици е еднаква употребата на лексемата **сурат** тур. *surat*, односно таа никаде не се употребува неутрално со основното значење *лице, физиономија*, туку секогаш се употребува со преносното значење *ѓрдо лице, муцка, давајќи му пејоративна обоеност* на изразот: *Искрено се надевам дека ќе си тој џокажете џасниот сурат кој долго време тој криеши сите вие.* (мак.); *Ей сурат дан ти прая лицето да му текат лиги цял живот за тея.* (буг.); *Vidi joj samo surat lica i pogled!* (хрв.);

Интересно е тоа што во турскиот јазик **сокак** тур. *sokak* означува улица, а во разгледуваните јазици, речиси секогаш се мисли на мала, тесна уличка: *Да Макс, ионекогаш ги наоѓав љубиштетите на щревка исполеѓнати по сокациите охридски.* (мак.); *Не ви прави подостоини от трудештите се по мрачните сокаци.* (буг.); *Налазим се овде и размишљам о једном старом сокаку...да ли ће моја нога корачати добром старим старичним сокаком, идући даље у један од три главна сеоска сокака.* (срп.).

Понатаму, лексемата **зажре** што во турскиот означува *животни производи, храна*, во македонскиот јазик освен во врска со храната, се употребува и обопштено, за *иоштребни, неоштодни нешити* за да се одвива некој процес или за да се изработи нешто: *За тоа судејќи тој формов, имаш и зажре и муштерии.* (мак.)

Именката **мастраф** пак, покрај проширувањето на апстрактното значење, добила и посебно конкретно значење во македонскиот и во бугарскиот јазик, односно во разговорниот јазик кај младите оваа именка се употребува за означување на *една лесна дрога, марихуана.*

А ја среќаваме и во контексти каде што се поврзува со опис на човечки физички или психички карактеристики: *Нема масираф доволно за тоа, односно природата-мајка баш и не ја обдарила со такви привилегии.*; *Знам што масираф се оние блекери, мешалци, дед мано... не мора да ми ги кажуваш.* (мак.).

Инаку нејзиното основно значење е 'трошок, издаток; напуштање, отказ', но во македонскиот, бугарскиот, хрватскиот и српскиот се јавува само со првото значење како *трошок, издаток*.

Во второто значење не се јавува, но затоа пак развива нови значења. На пр. го имаме во ваков контекст: *Во моментов ми се излежава пред ТВ со кригла тиво и една огромна боѓата со масираф тица...*(мак.).

Потоа, за *рабоча, дејност, одредени активности* ја среќаваме во македонскиот разговорен јазик: *Павер елементи се измислени некаде во Германија, а наместени се така да траат 100 години и повеќе. Истите масираф е направен и во Скопје, ама месецен е со малиот прс на левата нога.*(мак.).

Од апстрактната лексика, највпечатливи се оние што се однесуваат на некоја човечка карактеристика, и тие се воедно во најширока употреба: *дебек, дембел, еснаф(-лија), зевзек, кодош, койук, мераклија, муфлуз, табиетлија, келеш, кефлија*.

За лексемата **кодош** тур. kodoş бележиме дека во турскиот јазик се употребувала со две значења, и тоа 1. *сводник* и 2. *клеветник*. Хрватскиот лингвист Милан Носиќ во својот Речник на заемки од турскиот (РПТЈ 2005: 388) бележи значење *сводник*, односно *посредник при склопување брак*. Истото значење се употребува и во српскиот јазик, додека во бугарскиот се посочува употребата на именката за означување шега, подигрување: *То е ясно че трябва и малко кодош да си направим... обаче то чашата прелия де?* (буг.).

Во македонскиот јазик, пак, именката **кодош** се употребува претежно за *клеветник, поакажувач*: *Што се тиројца Македонци во шума? ...Еден комитиа, еден војвода и еден кодош...*(мак.).

И од придавките се употребуваат: *ербай, сакай, турсене, корав, чурук итн.* За оваа група зборови може да се каже дека најчесто се употребуваат во разговорниот јазик, но се доста раширени и во публицистичко-новинарскиот стил и во литературно-уметничкиот, повторно пред сè за стилско обвојување и постигнување поголема експресивност на текстот.

Додека во турскиот јазик **корав** значи *слеп, со оштетен вид*, во разгледуваните контексти во сите четири јазици се употребува повторно во негативна конотација. Така, во хрватскиот јазик се употребува и составот **corav posao**, со значење *бескорисна работба*,

рабоїта шїто е  убење време без резулїтати, или пак се вели  oravi gula  со значење  улаши без месо.

Ерпаб има многу интересна употреба. Во турскиот јазик оваа придавка значи *којшто знае, сїручен*, а во македонскиот се употребува сепак поекспресивно, за поснаодлив, итар човек, отракан (*ербай мома*). Додека во бугарскиот пак, повеќе се мисли на храбар: *Ако някои е  о-ерба , по-як бул арите му свалят шапка.* (буг.).

Многу е интересна неговата употреба покрај зборови коишто се нови, сè уште неадаптираны, од англискиот јазик, компјутерско-техничка терминологија. пр.: *Пред да  о  очнеме муабейо  за денес, ги  овикувам сите еминети, извикани, ербай блогериси .*

Во претходниот контекст го среќаваме и турцизмот **муабет**, коишто во македонскиот и во српскиот е доста фреквентен. Во српскиот јазик најшироко се употребува во новинарските текстови, и тоа маркирано, меѓутоа во разговорниот македонски, речиси не се употребува стандардната варијанта. Поради неговата честа употреба го среќаваме во најразлични комбинации: кафе-муабет, лаф-муабет, бизнис-муабет. Понатаму познати се изразите * разни муабейи, си  о има муабейо  со некого, другари на муабейи* итн.

Од другите апстрактни именки често во употреба во анализираните јазици се следниве: *aber, адей, дереце, дубара, зијан, зори , зулум, јабана, мана, мајшай, раат, резил, салшанай, сакле , сафра, сеир,  ерк,  ерши ,  еф,  ойтек, урнек* итн.

Именката **абер** 'веси ' тур. haber во македонскиот и во бугарскиот јазик се употребува со значење знаење, информација: *Не знам дали да  о  рифа име  војо   оси  како „немам абер како да одговорам“.* (мак.); *Повечето от тези хлапетии слушат сас очите си и  рам нјамат хабер от музика.* (буг.).

Или пак, во изразот *нема абер* што може да значи дека нешто сè уште нема изгледи да се случи: *Времево нема абер да ни даде снег.* (мак.).

Лезет во турскиот јазик првично значи *вкус*, а фигуративно се употребува за *задоволство, уживање*. Основното значење многу ретко се среќава во македонскиот јазик (*Покрај  оре стоменати и  рил-сїецијали и ја би сакал да додадам дека е лезет и ложено месо*), но затоа вторичното значење е доста раширено. Кај нас дури и постои популарно кафуле што се вика *Лезет*, како и интернет-страница www.lezet.blog.com.mk. Во однос на вторичната употреба, ги наведуваме следниве примери од секојдневниот говор: *Сиоред мојот, овие  ридобивки се бедни и нема лезет во нив.; Мексиканки  е му  рава  лезет на дечко ми.* (мак.). Во другите јазици е поретко во употреба во секојдневниот говор.

Во однос на заемката **мана** - mahane / mâna перс. behane, можеме да кажеме дека денес во турскиот јазик се употребува со значењето што е пренесено од персискиот јазик т.е. *изговор, оправдание, причина*. Наспроти тоа, во сите анализирани јазици се развило сосема друго значење а тоа е *недостапок, шелесен или умстивен*: *Сигурно знаеш дека има говорна маана и многу дешка* (мак.); *Еи доларче ќе ти кажа само едно даскалото ни си е много хубаво и недей му намира маана* ако не ти харесва напусни. (буг.); *Кад волиш човека волиш ща са његовим манама и врлинама, а грешке су неовисне и неизложење...* (срп.).

Марифет тур. marifet првично значи знаење, а во анализираните јазици се употребува за нешто повеќе од знаење, т.е. снаодливост, мајсторија, а понатаму и за силешка, лукавство, итирина: *Гледам бре дека сите шука, се мислам со што марифеши да се направи да не сите шука* (мак.); *Где је Ваши марифеши у димној маѓли?* (срп.).

Зборот **саклет** тур. siklet во турскиот значи шеикотија, мачнина, додека во овие јазици означува поблаго вознемиреност, нервоза: *И јас носев ама мешето уште ми ствои а за саклеши ми е саклеши и не можам да го поднесувам.* (мак.); *Штете мръдна малко навън че нешто саклет ме хвана ...* (буг.).

Или пак, почесто многу тоило, жештина: *Саклеши го фатило дешетио...* (мак.); *Носала сам их цијело трошило љето дома! ! ! Кувала са у њима!!! Срклеш ме хватио није нормално!* (срп.).

Заемката **салтанат** тур. saltanat во турскиот значи сјај, раскош, величенственост; или так владеење, власт, управување. Наспроти тоа, во македонскиот јазик оваа именка се употребува кога за означување придружни работи, или неоходни работи: *Колку само треба салтанати за тоа...;* *Со масажи со сите салтанати.* (мак.).

Во бугарскиот ја среќаваме во ваков контекст: *Има ли някакав салтанат при пускането?* (буг.), при што означува нешто важно, неоходно.

Во македонскиот јазик заемката **сафра** тур. safra, е често во употреба, меѓутоа со сосем различно значење од она што се употребува во турскиот јазик, односно таму таа има конкретно значење и означува баласи, неизгубен товар; како и жолташа што ја лачи жолчката во човековиот организам. Во турскиот оттаму преносно се развила употребата на овој збор за опишување гнев, огорченост. Кај нас пак значи мачнина, шеикотија, неизгубеноси, или се јавува во прилошка употреба кога некому му е многу тоило. Исто така, може да се сртне при опис на некој или нешто многу здодевно, па ја имаме во составот сафра човек и сл. Во другите јазици поретко се употребува во секојдневниот говор.

Лексемата **сеир** тур. *seyir* во турскиот јазик означува *1. одење, напредување; шек, развој; 2. гледање, посматрање, 'разонодувачка глешка'*. Но во овие јазици во денешна употреба се поврзува со некој привлечен, забавен настан. Притоа, во македонскиот јазик вообичаена е калкираната конструкција од глагол и именка преземена од турскиот јазик (**гледа + сеир** 'се забавува'), со тоа што во комбинација влегуваат и други глаголи, пр. тера, фаќа, пр.: *Со штоа низу шерам сеир со религија, низу им се ругам на лужејшо кои веруваат; Ja сеир фаќам коѓа има вакви штитови што ги фрустира самата тојава на Tuesтио.* (мак.).

Во бугарскиот почетсто го среќаваме составот *сїава за сеир* 'служи за забава': Абе единствената снимка, на която съм излезла добре, съм преѓърнала едно дърво и не искам да ставам за сеир. (буг.).

Во српскиот и хрватскиот пак, почесто се користи глаголската форма **сеирити**: *Сад би човек коју што све ѕтрича једино можао да сеири над штиме да ће сад све више људи видеати оно о чему си шти ѕтричао.* (срп.); *Uvečer bi se našli u konobi, pivali, lokalni, ...tražeći od nacije da živi po pravilima i steže remen, dok oni seire naokolo* (хрв.).

Меѓутоа, освен поврзано со човечка особина, сè пошироко се употребува во врска со одредени недостатоци кај предмети:

Терк тур. *terk* во турскиот јазик означува *најушиштање, оштказ, а* во анализираните јазици означува нешто сосема друго, односно *образец, модел*¹. Порано претежно се употребувало како *модел, шема за кроенje, ишење*, што веројатно произлего од турскиот збор *terzi* *шијач, кројач*. Во секој случај, заемката терк денес го проширила своето значење и се однесува на секаков вид *модел, шема, начин*. Дури може да заклучиме дека во разговорниот, но и во останатите стилови, почесто се употребува овој турцизам, наспроти споменатите интернационални форми, така што дури не се чувствува ни како архаизам, туку како дел од неутралната лексика.

Ваквата употреба ја среќаваме во следниве примери: *Ако сакаш да го менуваши Јаринерот и тој свој шерк и не ги прифаќаш и неговите мани, тогаш не го ни сакаш* (мак.); *Незнам мислите и так да није проблем шек на родитељском нивоу, он упородици постоји али није шерк тука настапао.* (срп.).

Зборот **тертип** тур. *tertip*, значи *ред, йоредок, расйоред*, а во овие јазици заемката се меша со терк, односно се употребува со значење *модел, шема, начин*: Ако гледаш реално, што го биди реална

¹ Стојнова (1964: 185) бележи дека во бугарскиот жаргонски говор оваа заемка означува *тайти*; забавна личност.

и не си јправи јрикаска џо свој шерийи (мак.); Трябва да се направи спрвака как изглеждат тези работи по света, и да се направи по този тертип (буг.).

Заемката пак, **тарапана** тур. darbhane првично во турскиот јазик означувала **ковачница на џари**. Но, во јужнословенските се јавува сосема друго значење. Така, во хрватскиот јазик се бележат значењата: 1. *долѓо одење до некаква цел.* 2. *сеоиштица штетаница (пр. во кафеана);* 3. *појречување предизвикано од некаква нејредвидена случка (мешаж, збрка, хаос).* Па, така го среќаваме во следнава употреба: *Nema druge nego zasuko rukave i tarapana, platili su i za sebe i za one na brodu! Mi izjednačimo i tarapana na areni....; E ono je fakat bilo grdo cura se doselila na kvart i odma tarapana.* (хрв.). Во Хрватска постои дури и фестивал наречен *Тарапана-фесиј*. Во македонскиот јазик се употребува главно за збрка, мешаница, мешаж: *Колку да се знае дека државава ни е шарапана.* (мак.). Истото значење се употребува и во српскиот и бугарскиот јазик: *Па је сад џту и дан и ноќ шарапана од цијова и обезбеђења?* (срп.); *Ако има голяма тарапана и конкуренција може ме пшишат и трети вратар!* (буг.).

Во хрватскиот јазик во последниве години кај младите е многу раширена употребата на турската заемка **тулум** тур. tulum, со формите *штулуман, штулумарии, штулумарење, штулумаш, штулумаски.* Интересно е тоа што основното значење на лексемата тулум во турскиот јазик е *мешина за вода или вино; јразен мев/мешина.* Во хрватскиот пак таа се употребува исклучиво со значење *бучна забава (шијанка, неформална седенка и сл.),* како резултат на преносното значење што го развива оваа лексема односно, во турскиот јазик празен, шуплив мев се пренесува на човечка катарактеристика, *јразногумен, јразноглав човек,* па оттука таквите празни, неформални собирања, забави го добиваат називот *штулум.* Најчесто се употребува составот *prirediti tulum,* со значење организира забава во приватен стан за познаници: *Simona u posljednji trenutak odgodila intervu, no kaže kako su noć prije snimanja imali tulum; Sjetio se ja onda da bi možda mogli vježbat u tulumari nekog Studentskog doma.; U našem prostoru koji je prvenstveno za rad.. nije baš moguće da se tulumari često.* (хрв.).

Во другите три јазици, ваквата употреба на заемката не е забележана, всушност таа и воопшто не се употребува, ниту во основното значење.

Од зборообразувачки аспект, како најкарактеристични форми широко употребувани денес ќе ги споменеме формите образувани со суфиксот **-чија/-чија:** *семкарција / семкарциски; шемација, журкација; мишација; форумција, јријација;* *Никоѓаш не џрицкам семки, а џи извини, не знаев дека си бил семкарција, џа џака сфаќаш*

рабоїшипе.; Дечкоїто е комїулзивен скойски шемација; Со журкive сийце сїанаа журкации а никој не ја разбира музикаїта; Само таќа треба, се ишто е мишација, ајдук и лойов да се заївори. (мак.); То је сад у Србији изгледа йосїала универзална тарифа за сийне мишације и коруцијонаше. (срп.).

Можеме да ја истакнеме продуктивноста на овој суфикс, особено во разговорниот јазик, но поголемиот дел од овие именки не го содржат значењето коешто вообичаено го внесува суфиксот **-чија/-чија** (вршител на некаква дејност), туку претежно означуваат склоност кон нешто или некаква карактерна особина. Доказ за продуктивноста на суфиксот е тоа што се забележува тенденција кон создавање низи од исто семантичко поле, доколку се јави можност за тоа, па така по аналогија со не толку старата форма **моторција** употребувана во сите четири јазици, се добива нов член во групата, тоа е **скутерција** (љубители, односно возачи на вид мотори т.н. скутери): *Јас сум во секое време скутерција...пази само да не џе згазам; Угујсќиво немој превише лично да схваниши, ионако ми се неколико скутерција обраќило за помоћ (срп.); Този клуб е само за скутериши и мотористи (буг.).*

Или, пак во групата љубители на одредени раси кучиња, сега за сега членуваат четири типа љубители/одгледувачи на расите шарпланинец, териер, боксер и ротвајлер, па имаме **шарпланиција, териерција, боксерција, ротвајлерција**. Овие изведенки ги среќаваме во македонскиот и во српскиот јазик: *Срам да им е на џие шарпланицији ишто не џи пријавија своите кучиња (мак.); Но ја сам примјешила једну особину код шарпланиција, а тој је да мисле да сав квалиитет једној џса долази сам од себе. (срп.); За Бране знаев дека е шериерција бр. 1 во Македонија. (мак.); Поздрав до Бране, Гоце и све шериерције. (срп.); Други боксерцији не знам ве сјомнав вас. (мак.); Коѓа ќе се стријателат боксерција и ротвајлерција, ишто куче би им купиле на децаита ако не Босијон-шериер! (мак.); Јес' да није ротвајлерција, али човек је леѓенда немачке и светскe кинологије (срп.).*

Интересна е пак, употребата на формата чалгација во бугарскиот јазик со значење лоши свирач, неук, слаб музичар, наспроти значењето што овој збор го има во турскиот, т.е. се употребува само неутрално за музичар: *Абе тъни чалгаци, няма ли да спрете да издавате просташки албуми. (буг.).*

Од анализата можеме да дојдеме до неколку општи заклучоци:

Освен неутралната лексика што се употребува немаркирано и е неопходна за именување конкретни поими што се навлезени со навлегувањето на турската култура на балканските простори, во

широка употреба е апстрактната турска лексика што во сите четири анализирани јазици има своја соодветна замена со зборови од словенско потекло или интернационална лексика.

Меѓутоа, специфично е што оваа лексика во сите јазици најчесто се употребува маркирано, за посебно емоционално објување на исказот, а особено во пејоративен контекст. Застанена е во разговорниот стил, новинарско-публицистичкиот и во уметничко-литературниот стил. Најкарактеристично е тоа што, поради одредени културно-социјални сфаќања кај различните култури, турски зборови што имале неутрално, конкретно значење, денес во овие јазици се употребуваат исклучиво маркирани, во апстрактен контекст и со негативна конотација.

Понатаму, од фонетски и морфолошки аспект, може да се заклучи дека секој од јазиците, си ги адаптира заемките својствено на сопствениот систем, на пр. она што е *саклейӣ* во македонскиот, во српскиот и хрватскиот најчесто е *срклейӣ*. Или, пак, во македонскиот е *зајре*, а во хрватскиот е *запр*, придавската форма *шерсене* во македонскиот, е *шерсен* во хрватскиот итн. Од морфолошки аспект, пак, турската заемка *keyif*, во македонскиот, српскиот и хрватскиот јазик се употребува претежно во именска форма, додека во бугарскиот јазик најшироко се употребува глаголската форма *кефи*, поретко од именската. Или пак, во македонскиот јазик почеста е придавската форма *сакайӣ*, наспроти глаголот *сакайиӣ*, којшто во српскиот јазик е пофреквентен од придавската форма и сл.

На крајот, можеме да кажеме дека турското културно влијание сепак оставило длабоки траги кај сите овие народи, така што младите ги восприемаат турските заемки на посебен начин, па со нивната секојдневна употреба во сопствениот израз се обидуваат да внесат културна различност специфична само за овие балкански простори.

ЛИТЕРАТУРА

Јашар-Настева О., *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*, Посебни изданија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ кн. 31, Скопје 2001

Конески Б., *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1981

Марков Б., *Некои аспекти од влијанието на турскиот јазик врз граматичката структура на македонскиот јазик*, Македонски јазик, XXVIII Скопје 1977, 5-21

Марков Б., *Турцизмите кај придавките во македонскиот јазик* Македонистика 5, Скопје 1988, 137-147

Nosić M., *Rječnik posuđenica iz turskoga jezika*, Rijeka 2005

Паунова М., Павлеска Б., *Турскаата лексика во македонскиот јазик*, Македонски јазик LVIII-LIX (2007-2008), Скопје 2008, 217-231

Радић П., *Турски суфикси у српском језику са освртом на симање у македонском и бугарском*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека јужнословенског филолога, књ. 17, Београд 2001

Стойнова М., *За пейоризацията на турцизмите в българския език*, Български език, 2-3, София 1964, 183-186

Толковен речник на македонскиот јазик, ред. Конески К., Велковска С., Цветковски Ж., том I (А-Ж) Скопје 2003, том II (З-К) Скопје 2005, том III (Л-О), том IV (П) Скопје 2008

Škaljić, A., *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Svjetlost, Sarajevo 1965

ТУРЦИЗМИТЕ ВО ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКАТА ГРУПА СО ЗНАЧЕЊЕ „БОЈА“ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Повеќевековниот контакт меѓу македонскиот и турскиот народ оставил траги во сите сфери од животот на македонскиот човек, во неговото материјално и духовно поимање на светот што го опкружувал како составен дел од неговото секојдневие. Допирот на двете култури неминовно довел до промени и примање на најразлични поими и вредности не само во обичниот живот туку и во обичаите, јазикот, културата. За тој судир меѓу старото, словенското и новото, ориенталното најдобро сведоштво претставува присуството на турските јазични елементи во македонскиот јазик. Нивното навлегување не било поврзано само со именувањето на новите поими и предмети, дотогаш непознати за македонската јазична и културна средина, туку истовремено навлегувале и зборови за кои веќе постоеле соодветни словенски називи. Во тој процес на постојано јазично продирање на потребни и непотребни заемки, многу помал е бројот на дублетните, синонимни форми отколку бројот на оние заемки што претставуваат нови и единствени номинативни именувања кои како такви се задржале и до ден-денес, како составен дел од нашиот секојдневен литературен или разговорен вокабулар. Ваквите зборови нашата јазична свест воопшто и не ги идентификува како туѓи, турски зборови, ами тие се прифатени од нашето јазично чувство како составен дел од нашата, македонска лексика. Такви се, на пример, зборовите: таван, кревет, чорапи, џеб, шал, јорган, ќебе, тава, тенцере, шишче, тапа, шеќер, кафе, лимон, кајсија, лале и др. за кои немаме и не можеме да најдеме соодветна замена.

Предмет на наша лексичко-семантичка анализа во текстов ќе биде еден дел од зборовите што ѝ припаѓаат на лексичко-семантичката група на зборови со значење *боја*. Спектарот на боите во македонистиката е недоволно истражена лексичко-семантичка

категорија иако бил предмет на проучување од различни аспекти во трудовите на неколку автори: Љ. Станковска, О. Јашар-Настева, С. Велева и Е. Бандиловска-Ралповска, за разлика од одделни јазици каде што боите се една од најпроучените лексичко-семантички групи. Инвентарот на оваа група изнесува околу стотина лексички единици, иако оваа бројка не е конечна поради сè поголемото нијансирање што го прави човекот врз светот што го опкружува. Тоа значи дека имаме постојан прилив на нови лексеми, именски или придавски, што означуваат некаква боја без разлика дали се работи за лексеми кои ова значење го остваруваат во рамките на својата основна семантичка реализација или се работи за лексеми кои значењето *боја* го остваруваат како вторично, преносно именување во процесот на секундарна номинација. Самиот назив *боја* потекнува од турскиот јазик, како и изведените форми од него *боиџа*, *бојадиса*, *бојација*, *бојаџиство*, *бојаџилница*. Како синоними на *боја* се јавуваат и зборовите *вайсило* (од грчкиот јазик), *колор* (од латинскиот јазик) и *фарба* (од германскиот јазик), но ниеден од нив не може во целост да ги покрие сите или некои од седумте изведени значења што ги развили зборот *боја* во македонскиот јазик.

Во однос на потеклото на лексемите што ја сочинуваат лексичко-семантичката група на зборови со значење *боја*, се изделуваат три вида лексеми: 1. словенизми т.е. зборови наследени од старословенскиот или од прасловенскиот јазик; 2. турцизми т.е. зборови навлезени од турскиот јазик во времето кога овој јазик ја имал позицијата на јазик со престиж во однос на другите балкански јазици; и 3. интернационализми т.е. зборови преземени од светските јазици, најчесто од францускиот, германскиот, шпанскиот, како и од грчкиот и латинскиот јазик. Во продолжение, ќе се задржиме на турските зборови со значење *боја* во македонскиот јазик што претставува само еден мал дел од извонредно богатото множество на називи за означување бои и нијанси на бои што ги поседува турскиот јазик.

Анализата на турцизмите во лексичко-семантичката група на зборови со значење *боја* ги опфаќа само оние турски лексеми што ги скреќаваме во Толковниот речник на македонскиот јазик (том 1-4) и во третиот том од Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања (Р-Ш), не земајќи ги предвид турските називи за именување на боите што ги скреќаваме во македонските дијалекти и во народната поезија каде што нивниот број е многу поголем и бара многу поебено истражување. Она што веднаш може да се забележи е дека поголемиот дел од турските заемки што означуваат боја претставуваат дублетни форми кои уште при навлегувањето функци-

ционирале паралелно со словенските називи, а помал дел од нив биле самостојни номинативни ознаки за именување на боја или нијанса на боја. На турскиот лексички слој му припаѓаат следните номинативни ознаки за боја: ал (ален, алест, алов) < al, бадемов < badem, бакам < bakkam, бакарен (бакарисан, бакарлија) < bakır, вараклија < varaklı, џувез (ђувезен, џувезија, џувезлија) < güvez, güvezli, зардечал < zerdeçal, зејтинлија < zeytuni, каки < haki < перс. khâh, канка < kına, кара (карабоја) < kara, kara boyası, кафеав (кафен, кафеникав, кафенушкав) < kahvevi, килибарен < kehlibar, крмуз < kırmızı < арап. kırmızı, лимонов (лимонлија) < limon, мор (морав, морлија) < mor, пембе (пембелија, пембен) < pembe, портокалов < portokalı, срмен (срмајлија, срмалија) < sırma, сур < sur, турунџ (турунџија, турунчлија) < turunçu и чивит < çiçit. Паралелно со овие називи кои служат за номинативно именување на бојата што ја поседуваат неживи предмети и поими, навлегле и зборови кои се однесуваат само на живи суштества. Притоа се изделуваат називи кои се однесуваат само на човекот, на пример, барџав < barco (за човек што е црномурен со црни очи и темна кожа); називи кои се однесуваат само на животните, на пример, ћокат < gök at (за бел коњ) и називи кои истовремено се однесуваат и на човекот и на животните - абраши < abraş (за рус човек со бенки на лицето и за коњ со бело под опашката или на муцката), калеш < kaleş (за човек со светол тен, но црни очи и коса и за овца со црно околу очите), мурџав < murco (со темен, црномурен тен). Ова е првата поделба што може да се направи во однос на номинативната употреба и значењето на турските лексеми што означуваат боја.

Следната поделба што може да се направи кај турцизмите е од семантички аспект. Тоа е поделбата според семантички полиња со еден главен носител т.е. една основна боја која семантички се поврзува со најчесто определен број од основни или изведени значења на други лексеми кои во својата семантичка структура содржат сема што ги поврзува со семантичката структура на лексемата носител на основната боја. На таков начин се добиваат синонимиски редови на лексеми со близко значење коишто претставуваат семантички носители на варијантите како ознаки за еден вид боја или нијанса на боја. Групирањето се врши според доминантната сема на лексемата што е носител на основната боја и нејзино поврзување со семите што се исти или слични со доминантната сема а се среќаваат во основните или преносните значења на другите лексеми. Турските заемки со значење *боја* им припаѓаат на сите десет семантички полиња на основните бои (в. О. Јашар-Настева и Е. Бандиловска-Ралповска):

1. Семантичко поле на белата боја

*доминантна сема = што има боја на снег, на млеко
срмајлија, срмалија, срмен;*

2. Семантичко поле на виолетовата боја

*доминантна сема = што има боја на темјанушка
мор, морав, морлија;*

3. Семантичко поле на жолтата боја

*доминантна сема = што има боја на лимон, на жолчка, на злато
вараклија, зардечал, килибарен, лимонов, лимонлија, портокалов,
турунџ, турунџија, турунчлија;*

4. Семантичко поле на зелената боја

*доминантна сема = што има боја на трева, на свежи лисја
зејтинлија;*

5. Семантичко поле на кафеавата боја

*доминантна сема = што има боја на кафе
бадемов, каки, кафен, кафеникав, кафенушкав;*

6. Семантичко поле на розовата боја

*доминантна сема = што има боја на роза
пембе, пембелија, пембен;*

7. Семантичко поле на сивата боја

*доминантна сема = што има боја на пепел
сур;*

8. Семантичко поле на сината боја

*доминантна сема = што има боја на безоблачно небо
чивит;*

9. Семантичко поле на црвената боја

*доминантна сема = што има боја на крв
ал, ален, алест, алов, бакам, бакарен, бакарисан, бакарлија, ѕувез,
ѓувезен, јувезија, јувезлија, канта, крмуз;*

10. Семантичко поле на црната боја

*доминантна сема = што има боја на јаглен
кара, карабоја.*

Од семантички аспект, сите називи за именување бои, па и турските заемки, можеме да ги поделиме на три групи:

1. Основни, неизведени или примарни називи во чија семантичка структура бојата е доминантна сема. Такви се називите: *мор* (виолетов), *шембе* (розов), *ал* (црвен), *шувез* (црвен), *шурунџи* (бордо-калов), *сур* (сив), *каки* (кафеавожолтеникав, со боја на прасина) и *кара* (црн) кои претставуваат неменливи придавки по род и по број.

2. Изведени или секундарни називи добиени по пат на внатрешна семантичка деривација кои претставуваат полисемантички трансформации настанати како резултат на метафорично асоцијативно поврзување според семата што се однесува на бојата од определена семантичка содржина. Такви се називите: *срмајлија*, *срмилија*, *срмен*, *вараклија*, *зардечал*, *килибарен*, *лимонов*, *лимонлија*, *шорто-калов*, *зејшинлија*, *бадемов*, *кафеав*, *кафен*, *кафеникав*, *кафенушкав*, *чивиј*, *бакам*, *бакарен*, *бакарисан*, *бакарлија*, *кrmуз* и *кана*.

3. Изведени или секундарни називи добиени по пат на внатрешна зборообразувачка деривација кои се јавуваат како резултат на синонимиско асоцијативно поврзување образувајќи низи на деривати со исто значење, односно имаат иста боја со основната лексема од која се изведени. Такви се називите: *морав*, *морлија* (<*мор*>), *шембелија*, *шембен* (<*шембе*>), *ален*, *алесиј*, *алов* (<*ал*>), *шувезен*, *шувезија*, *шувезлија* (<*шувез*>), *шурунција*, *шурунчлија* (<*шурунџи*>) и *карабоја* (<*кара* + *боја*>).

Во пројавувањето на метафоричните асоцијации според бојата, новото именување *вид боја* е добиено во процес на секундарна номинација според семата што е присутна во семскиот состав на определена лексема која, обично, со примарната семантичка содржина означува некој друг поим - *вид мешал*, *минерал*, *расление* или *животино*. И токму таа единствена сема била доволно јака за да продуцира ново семантичко значење и да оформи сосема нова номинативна ознака која семантички ѝ припаѓа на друга лексичка група. На овој начин се добиени и придавски и именски називи за именување и означување бои и нијанси на бои.

Придавските форми претставуваат односни придавки кај кои значењето *вид боја* се јавува како второ, секундарно значење. Помал дел од нив се образувани со турскиот суфикс *-лија* и ја задржале истата форма за сите три рода, а останатите ги примиле македонските суфикси *-ов*, *-ен*, *-ав*, *-икав* и *-ушкав* и добиле посебни форми за родот и бројот, пројавувајќи стремеж за доближување до останатите словенски придавки. Овде припаѓаат следните називи за именување боја: *срмајлија*, *срмилија*, *срмен* (сребрен); *вараклија* (позлатен, златно обоеен); *килибарен* (со боја на килибар, жолт како килибар);

лимонов и лимонлија (со боја на лимон, жолти како лимон); џордокалов (со боја на портокал); зејшинлија (со боја на маслинов зејтин); бадемов (со боја на бадем, кафеав како бадем); кафеав, кафен, кафеникав и кафенушкав (со боја на кафе); бакарен, бакарисан и бакарлија (со боја на бакар, црвен како бакар).

Именските називи за именување боја, добиени во процес на секундарна номинација, се претставени со пет лексеми: *бакам*, *зардечал*, *кrmуз*, *кана* и *чивий*. Првото, основно значење на именката *бакам* е да го именува тропското растение *Caesalpinia sappan* од кое со варење се добива црвена боја. Како второ, изведено значење се јавува називот за именување на бојата што се добива од ова растение. Именката *зардечал* во своето основно значење се јавува како ботанички термин со кој се означува растението *Circuma longa*. По пат на метонимија го развива второто секундарно значење на пикантен и мирислив зачин добиен од коренот на растението кој се вари, се суши на сонце и се толчи во прав со жолта боја. Третото значење на истата лексема е добиено по пат на метафорична асоцијација со која се означува бојата што се добива од правот на ова растение. Првото значење на именката *кrmуз* претставува термин од зоологијата со кој се именува ситен инсект, паразит, по потекло од Азија - *Dactylopius coccus*, од чии јајца, исушени и обработени со киселина, се добива убава интензивна црвена боја (в. А. Škaljić и J. P. Vigneron). По пат на секундарна номинација, називот на инсектот станува и назив за именување на бојата што се добива од него. Анализирајќи го потеклото на зборот *кrmуз* и неговиот развој во останатите јазици - потекнува од арапскиот збор *q̥irmiz*, преминал во шпанскиот јазик како *alkermes*, во латинскиот јазик како *carminium*, додека во францускиот јазик се скреќава како *carmin* - доаѓаме до фактот дека турскиот назив *кrmуз* и интернационалниот назив *кармин* се јавуваат како синоними означувајќи ја истата нијанса на интензивна црвена боја. Во своето основно значење *кана* претставува ботанички термин со кој се именува тропското растение *Lawsonia inermis* од чии стврднати исушени лисја се добива прав за бојење со црвенопортокалова боја. Истиот тој назив е искористен и за именување на бојата што се добива од ова растение и се користи за бојење на коса, нокти и др. Лексемата *чивий* го претставува турскиот назив за тропското растение индиго (*Indigofera tinctoria*) од чии лисја, потопени во вода и оставени да ферментираат со содиум хидроксид, се добива син пигмент кој откако ќе се исуши се стврднува во прав со темносина, модра боја. Истовремено, истиот збор се јавува и како назив за именување на самата боја што се добива од ова растение.

Кај турските називи што именуваат боја, внимание привлекува уште една поделба на боите која се врши според интензитетот на зрачење и доживување на бојата, па така боите можат да бидат *oīтворени* или *зайтворени*, односно *светли* или *темни* како што се вели во поново време. Ваквото изделување на боите со образување сложени придавски форми во кои првиот елемент е придавката отворен или затворен, на пример, *oīвореножолӣ* - *зайвореножолӣ*; *oīвореносин* - *зайвореносин*, претставува калкирање на турските образувања од типот *açık sarı* - *kapalı sarı*; *açık mavi* - *kapalı mavi*. Придавката *ačik* сè уште се употребува во македонскиот разговорен јазик со истото значење - јасен, отворен, светол: *ačik човек, ačik рабоча*. Но турскиот јазик познава и посебни лексички единици за именување на светлите и на темните нијанси на соодветната боја. На пример, за именување на светлата нијанса на црвената боја се употребува називот *ал* (*алов, ален*) додека за именување на темната нијанса на црвената боја се употребуваат називите *շувез* и *кrmuz*; за именување на светлата нијанса на портокаловата боја се употребува називот *шурунц*, додека за именување на темната нијанса на портокаловата боја се употребува називот *йоршокалов*; или називот *лимонов* (*лимонлија*) претставува именување за светлата нијанса на жолтата боја наспроти називите *килибарен* и *зардечал* кои ја означуваат темната нијанса на истата боја.

Во современата состојба на македонскиот јазик турските лексички единици што означуваат боја имаат различна застапеност и сфера на употреба. Еден дел од нив се незаменливи и единствени носители на бојата или нијансата што ја означуваат, на пример, *бадемов, кафеав, йоршокалов, кана, каки, тембе*. Многу поголем е бројот на оние турски заемки што денес се заменети со соодветни синонимни називи од интернационалните јазици, на пример: наместо *мор, морав* ги употребуваме називите *виолетов, лилав* и *шуршурен*; наместо *чивий* велиме *модар, индиго* или *шегей*; наместо *кrmуз* и *шувез* почесто ќе кажеме *кармин* или *цинобер* итн.

Со овој преглед на турските заемки што именуваат и означуваат боја не се опфатени сите лексеми со значење *боја* и сите називи за именување боја или нијанса на боја што потекнуваат од турскиот јазик и активно се употребуваат во современиот македонски јазик. Така, на пример, денес се многу чести и обични синтагматските образувања од типот *боја на* каде што скреќаваме и голем број турцизми, на пример: *боја на кајсија, боја на лимон, боја на бадем, боја на јорѓован, боја на кафе, боја на шекер, боја на шутун* итн.

Овој краток опис на турцизмите и направената анализа ни укажуваат не само на значајното место што тие го заземаат во

македонскиот лексички систем туку и ни откриваат еден од начините на кој се богатела македонската хроматска терминологија. Нивното присуство во лексичко-семантичката група на зборови со значење *боја* се јавува како резултат на директните контакти што се одвивале меѓу носителите на разговорниот македонски и разговорниот турски јазик и претставува продукт на лексичките процеси заемање, интерференција и зборообразување, процеси кои и денес се присутни и особено карактеристични за збогатувањето и проширувањето токму на оваа лексичко-семантичка група.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бандиловска-Ралповска, Е. 2008. *Лексичко-семантичката група на зборови со значење „овошје“ во македонскиот јазик (семантичка и зборообразувачка анализа)*. Скопје, ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Бандиловска-Ралповска, Е. 2008. *Обид за семантичко претпоставување на лексичко-семантичката група со архисема „боја“ во македонскиот јазик*. Македонски јазик LVIII - LIX: 195 - 206, Скопје.
- Велева, С. 1993. *Боите како производни зборообразувачки основи*. Скопје, Прв научен собир на млади македонисти: 15 -22.
- Велковска, С. 1995. *Цртежки за јазикот*. Скопје, Моби арт.
- Vigneron, J. P. 2004. *Chimique IV, „Introduction aux Sciences des Couleurs“*. Paris.
- Гортан-Премк, Д. 1997. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд, Институт за српски језик САНУ.
- Јашар-Настева, О. 2001. *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје, ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Јашар-Настева, О. 1984. *Лексичко-семантичкиот подсистем на бои во современиот македонски јазик*. Скопје, МАНУ, Прилози, VI 2: 59-75.
- Конески, К. 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје, Бона.
- Конески, К. 1999. *Правојисен речник на македонскиот литеатурен јазик*. Скопје, Просветно дело.
- Марков, Б. 1988. *Образување на придавките во македонскиот јазик*. Скопје, Огледало.
- Микуновиќ, Љ. 1990. *Современ лексикон на српански зборови и изрази*. Скопје, Наша книга.
- Речник на македонскиот јазик, том 3.* 1994. Скопје, Детска радост.
- Станковска, Љ. 1970. *Засиленоста на називите за боите во македонската топонимија*. Македонски јазик XXI: 107 - 122, Скопје.

Телия, Н. В. 1977. *Вторичная номинация и ее виды.* Языковая номинация (Виды наименований). Москва, Издательство „Наука“: 129 - 221.

Толковен речник на македонскиот јазик, том 1-4. 2003 - 2008. Скопје, ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Ширилова, В. 2001. Голем лексикон на ситејански зборови и изрази. Скопје, Топер.

Škaljić, A. 1965. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku.* Sarajevo, Svetlost.

ЗА ТУРЦИЗМИТЕ ВО ГОВОРОТ НА СЕЛО ЧИФЛИЦИК (ДЕМИРХИСАРСКО) – ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА

Во Егејскиот дел на Македонија, на 15 километри јужно од сегашната грчко-бугарска граница, од левата страна на реката Струма, во подножјето на Беласица и Рупелската Планина, во плодното серско поле, се наоѓа селото Чифлицик (Демирхисарско).

Во делото на Тодор Симовски „Атлас на населените места во Егејска Македонија - Atlas of the inhabited places of the aegean Macedonia“, Скопје 1997 (стр. 89), с. Чифлицик е предадено и со неговото грчко име, Стритинохорион - Στρυμονοχωριον, Валовишкa околија ($23^{\circ} 20' \times 41^{\circ} 15'$).

Според статистиката на В. Канчев, Демирхисарската каза, во која спаѓа и селото Чифлицик, во средината на деветата деценија од 19 век броела 26 000 христијани (претежно Македонци), 13 810 муслумани и 1 545 Цигани, од кои големото мнозинство биле муслумани. Во последната деценија на 19 век Канчев бележи 15. 569 муслумани и 26. 086 немуслумани. Во с. Чифлицик е забележано дека имало 180 христијани (В. Канчев 1970: 484-486).

По грчко-турската војна во 1920-1921 г. бројот на македонското население опаѓа поради нивно иселување во Бугарија, а бројот на грчкото население во с. Чифлицик се зголемува со преселници од Мала Азија. Иселувањето било интензивирано повторно по Втората светска војна и граѓанска војна во Грција, кога еден дел од прогонетото македонско население емигрира во Бугарија или во Македонија.

Според местоположбата и говорните карактеристики чифлицикиот говор е сместен во „серскиот говор којшто ја опфаќа областа по долината на реката Струма јужно од Бутковското Езеро и југозападните огранци на планината Али Ботуш. Тоа е претежно рамничарска област во која главни административни и економски центри се градовите Серес и Валовиште - Демир Хисар“ (Видоески 1994: 37-40).

Говорот на с. Чифлицик изобилува со богат лексички материјал¹ кој ни дава можност во оваа работа да дадеме еден мал преглед на дел од турцизмите што ги забележавме во односниов говор.

Во говорот на односново село, со самото негово име Чифлицик (диј. Чифлиџик // Чуфлиџик) доаѓаме во судир со ојконим од турско потекло: перс.- тур. *çifluk*, *ciftluk*, *çitluk* (*çivilak*) ’вид феудален посед што господарот го обработува сам или со чифчии’. Во РМЈ зборов го сретнавме со истото значење. Од кажувањата на нашите информатори дознавме малку повеќе за историјата на формирањето на ова село. Имено, по преданието, селото било формирано во турскиот период (точно не знаеа кога) од Аќил Беј, којшто ги земал најплодните ниви во подрачјето околу реката Струма. Од другите села најмил млади, силни луѓе, чифчии, (перс.- тур. *çifçi*, *çivcija*, *çirçija* ’кмет, селанец без земја којшто работи на чифлик’ односно < тур. *çiftçi* (*çiftçi*) ’човек што обработува земја’ < *çift* ’пар волови за орање’ + тур. суф. -*çi*) коишто со своите семејства се преселиле на неговиот имот, Чифлик, каде што живееле и работеле. После одењето на бегот селаните останале на чифлигот, селото го нарекле Чифлицик (диј. Чифлиџик // Чуфлиџик), а тие самите чифлигари (диј. чифлиг’аре).

Селото било поделено со една широка улица на *горниот крај* и *долниот крај* односно: *горно маало* и *долно маало* „според тур. yokarıki mahalle (нар.: yokarı ’горе високо’, yokarıki ’горното’, mahalle ’маало’) и aşadaki mahalle (нар.: aşağı ’долу’)…“. Овде не станува збор за лексички заемки, туку за позајмување на изрази во кои се калкира внатрешното значење на изразот, при што се задржува и по некој турски збор што инаку се јавува како заемка, поточно станува збор за парцијални калки. Меѓу другите во оваа група би ги споменале: *царн тајлацијан* - според тур. kara patlıcan (kara ’црн’ и patlıcan ’патлиџан’); *резил ма најр’ави* ’ме посрамоти’ според тур. rezil etmek; *измети к’е ти чинам* к’е ти *хедам* ’ке ти помагам’ според тур. hizmet etmek; *толко му сече аќ’ало* ’толку сфаќа’ според тур.aklı kesmek; *си чини се’ир* ’се забавува, интересно му е’ според тур. seyretmek; *ал’ал му чини* ’прости му’ според тур. alal etmek (alal ’просто/да е/’) (J. Настева 1962/63: 153; 151; 157).

Од оскудниот материјал во областа на топономијата ги забележавме следниве топоними со турско потекло (целосно или делумно, како дел во двокомпонентни називи): *Ад’айыа* ’нива на која се садело пченка или грав, се наоѓала од другата страна на реката Струма и скоро секогаш била поплавувана поради излевањето на реката’, *Али Буїши* ’мало брдо, на празник се качувале таму на

¹ Дијалектниот материјал за односниов говор е собиран според Прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас (Видоески 2000) од автентични претставници на говорот.

излет‘, *Кури'аїңа* ’голема нива со шума од која сите од селото сечеле дрва за огрев‘, *Орман* ’ловиште‘, *Чайро* ’порано било пасиште, а потоа ја изорале и ја претвориле во плодна нива‘, *Чардо* ’нива што најчесто ја саделе со памук‘, *Чона* ’чука‘.

Во чифлиџичкиот говор, турските лексички заемки ги среќаваме во сите сфери на животот. Нивната застапеност е поголема во областа на производствената лексика, администрацијата и правниот живот, релјефот, метеорологијата, хидрографијата и разни видови природни појави, бројни се турските заемки што се во врска со куќата, домаќинството, кујната, носијата.

Ќе посочиме извесен број турцизми, коишто со своето значење, акцент и форма побудиа интерес кај нас, иако мораме да кажеме дека голем број од нив се веќе забележани во разни студии и речници како за јужните говори во Егејскиот дел на Македонија, така и за другите македонски дијалекти, од наши и странски автори. Овде ги вклучуваме и зборовите од арапскиот и персискиот јазик, примени преку турскиот јазик.

Сп.: *ада* ’остров‘ со истото значење и во тур. ada, *адам* ’чекор‘, *ази* ’советници‘ во тур. âza означува ’член на одбор, комисија, совет‘, *ајл’ас* ’mrзлив, неработлив, лен‘, *ајмана* ’општ назив за добиток‘ во тур. hayvan < ар. haywan ’стока‘, *алка* ’делот на ременот со кој се закопчува‘ тур. hâlka < ар. halqa со значење ’обрач, прстен‘, *акшамка* ’звезда вечерница‘ во тур. akşam и ahşam < перс. ahşam што значи ’првиот мрак по заоѓањето на сонцето‘, *асил’ат* ’род, летнина‘ сп. < тур. hasilât < ар. мн. hasilat, едн. hasil што значи ’произведен, добиен‘, *асил’ар* ’постава‘ со истото значење и во тур. astar, *ахар* ’пондила, штала‘ во тур. ahır < перс. ahor, ahur, *бабал’ак* ’очув‘ (перс.-тур.) babâluk, *балд’аза* ’свеска‘ преку тур. bâlduza, *балд’ар* ’делот на ногата од под коленото до глуждот‘, *байр* ’брдо, рид‘ < тур. bayır, *байак* ’блато‘ од тур. batak, *байл’ица* ’секира‘ во тур. balta со истото значење, *бак’ар* ’котел‘ сп. во тур. bâkîr со значење ’бакарен сад‘, *байка* ’бенка‘ во тур. bēn што значи: 1. ’младеж, пега на телото‘, 2. ’ако се прави заради разубавување‘, *бай’а* ’оцак‘ со истото значење и во тур. basa, *бек’ар* ’млад човек од 18 години нагоре сè додека не се ожени‘, *бенай* ’преградена вода, брана‘ со истото значење и во тур. bent, bend < перс. bend, *бичк’и(j)а* ’пила‘ во тур. bıçkı, *бојундр’ук* ’јарем‘ < тур. boyndruk, *бур’ун* ’полуостров‘ < тур. burun ’нос‘, *бурс’ук* ’јазовец‘, *гарәз* ’чавка‘ со истото значење и во тур. karga, *геб’е* ’трудна‘ < тур. gebe, *гол’* ’езеро‘ во тур. göl, *дамга* ’флека‘ < (тур.-перс.) dâgma, dâmga ’жиг, печат, белег‘, *дан’ак* ’јунец‘ тур., *дар’ак* ’гребен за влачење волна‘, *дер’е* ’поток‘ во тур. dere < перс. dere, *дий* ’дно‘ < со истото значење и во тур. dip, *динг’ил* ’оската на тркалото кај воденицата‘ од тур. dingil што значи ’осовина, оска‘, *дувар’ар* ’сид‘ во тур. duvar < перс. diwar, *драгом’ан*

'челникот на поста при жнеене' во ар. tärğuman со значење 'службен тумач, преведувач', дудак 'усна' со истото значење во тур. dudak, ərfin'e 'гозба, веселба' во тур. herc-ü-meç < ар. härchwä mārg 'неред, бука, гунгула', ərk'ech 'скопен јарец, машка коза' во тур. erkek, erkek што значи 'машко', zaăr 'загар' < тур. zağar, zāmبا 'железен предмет, внатрешниот дел му е шуплив и служи за правење дупки и кружни работи' во тур. zimba < перс. sunbe што значи 'бургија, сврдло', zaхм'ей 'напор' во тур. zahmet < ар. zahmä со значење 'труд, напор, тешкотија, замор', ik'əm'aī 'суд', ikinđiја 'ужина' преку тур. ikindi (лексички значи втора молитва од пладне, трета од сабајле), jābi 'дрвена вила, се користела за собирање и за превртување на сламата, кога се вршело на гумно' преку тур. yaba 'дрвена вила', jārmās 'незгоден човек' во тур. yarāmaz, jarāmazin 'непристоен, немирен', jūrī 'тревадарник' < тур. yurt, jumr'uk 'тупаница' во тур. yumruk, kāv'ak 'јасика' во тур. kavak што значи 'топола', kābādçil(j)a 'големција, човек што гледа од високо' во тур. kabadayı што значи 'onoj што се прикажува како јунак', kād'iјa 'судија, кадија' во тур. kadi < ар. qadi, qadin, парт. акт. од qada (qdu) ' суди', kākārç'ak 'твор' < тур. kokárca, kākār'asça 'страчка', kām'iši 'трска' < тур. kamiş, kārl'ik 'специјален овчарски стап' во тур. kırılık, kārīl'al 'орел' со истото значење и во тур. kartal, kāsn'ak 'обрач на колско тркало' во тур. kasnak 'широк дрвен обрач; џергев', kājn'ak 'бунар' во тур. kaynak, kāč 'задник' < тур. kīç, kām'bür 'грбав' тур. kambur, kum'ech 'кокошарник' тур. kümes, k'ündə 'низок' со истото значење и во тур. kunt 'низок', koc 'овен' во тур. koç, kōkōrla"ok 'плашило на нива', k'ōçabası(j)a 'офца што оди напред' во тур. kocabası 'селски старешина', lāg'am 'подземен канал' тур. lağım, lāhāna 'зелка' во тур. lâhana < грч. làchanom 'зеленчук' + ар.-перс. прид. суф. -i, māj'a 'квас' во тур. màya < перс. māje, māndil"ak' 'вид шамивче што му го пушта невестата на вереникот, и тој мора да го носи на свеченоста' во тур. mendil 'шамивче за нос' ~ mendil sallamak што значи 'шамивче со кое се мавта на одење, заминување', mātir'ak 'стапот со кој се регулира кросното на разбој' во тур. matrak < ар. mitraq 'чекич, токмак', mis'ip 'царевка пченка' со истото значење и во тур. misir, miiše 'даб' - mišč, misk (санскрит) 'мошус' во тур. misk < ар. misk < перс. mišk < санскрит 'сè што е во врска со нешто миризливо', māç'iprin 'преселник' во тур. mahlûl < ар. mahlul како прид. со значење 'празен, испразнет, пуст', munafîk 'клеветник, кодош' во тур. munafik < ар. munâfiq со значење 'лицемер, сплеткар', īanç'a 'дланка' преку тур. pençe < перс. penğ (< перс. penğ 'пет' + перс. суф. -e), 'ok - 'okuve 'гредел' во тур. ök 'стрела', īoş'uri 'вид пантолони, горе широки а од колената надоле тесни' во тур. potur 'чакшири горе широки, од колената надоле тесни', cāb'ahkä 'звезда деница' тур. sabah < ар. sabāh 'зора, утро и утрешна мусиманска молитва', c'aja 'горна женска облека направена

од бело платно, шифон‘ во тур. *saya* ’вид дебела чоја‘ < италј. *saia* < лат. *saia*, *c'ara* ’жолт‘ во тур. *sarraf* < ар. *sarraf* што значи ’златар‘ односно тур. *sarı* ’жолт‘, *cac* - *c'aza* ’трска‘ тур. *saz* односно перс.- тур. *sasluk* ’вид тенка трска‘ < тур. *sazlık* ’трска‘ < перс. *saz* ’трска‘ + тур. суфикс *-lik*, *c'ii* ’домаќин човек, стопан‘ во тур. *sahib*, *sahip* < ар. *sahib*, *sam'am* ’плевна, слама‘ во тур. *samanlık* < *saman* ’слама‘ + тур. суф. *-lik*, *sin'är* ’меша, граница‘ во тур. *sinir* ’граница, раб‘, *sulc'an* ’воден црв‘, *surn'ak* ’сито‘ тур. *sürahi* < ар. *şurahiyə* ’сад за вода со посебен облик‘, *sürçüa* ’бррана со прачки за влачење на ораното‘, *şajf'a* ’фамилија‘ < тур. *tajfa*, *şakırd'ak* ’свонец што се става на ситна стока‘ во тур. *tikirdi* со значење: 1.’свон, звук на монети‘, 2. ’чукање (на часовник)‘, 3. ’лесен шум‘ односно гл. *tikirdamak* што значи: 1. ’правење, произведување на тивок, лесен шум, шушкање, шкрипчење, трескање‘ и 2.’свонење, правење свон (од монети)‘, *şaksi'dar* ’државен службеник‘ во тур. *takrir* < ар. *taqrir* ’соопштение, изјава заклучок‘, *şakcir'aş* ’несреќа, неволја‘ во тур. *taksirat* ’несреќа‘ < ар. мн. *taqṣirāt*, едн. *taqṣir*, *şenek'u(j)a* ’сад за мера на 10 ока жито‘, *şey'e* ’зарамнет врв на височинка‘ од тур. *tere*, *dere* што значи ’брдо, теме, рамнина‘, *şay'us* ’тилот на секирата‘ во тур. *topuz* < ар. *däbbuz* ’топузина, дрвен стап‘, *şuzl'a* ’солена почва‘ < тур. *tuz* ’сол‘, *şukm'ak* ’долниот дел на матката во бутим‘ во тур. *tókmak* ’дебело дрво како топузина‘, *şumr'uk* ’тупаница‘ во тур. *tömrük*, мн. *tömruci* со значење ’дрвени окови за осудените‘, *şurunçu* ’златест‘ тур. *turunç* приид. дојдена преку ар. и перс. јазик толкувана како ’боја на портокал‘, односно: тур. *turunç* - ар. *turunğ* - перс. *turunğ* ’вид портокал‘, *f'ermene* ’вид елек без ракави‘ < тур. *fermen* ’дел од стара носија, во вид на елек отворен што не се закопчува‘, *xaj'aş* ’покриен дел од дворот до куќата‘ тур. *hayat* < ар. мн. *hayat*, едн. *ha'it*, *çapir* ’ливада‘, *chivirm'e* ’месо печено на ражен‘ < тур. *çevirme*, *çan'ak* ’земјен сад како чинија, од него јаделе повеќе луѓе‘ во тур. *çanak* што значи ’глинена чашка, чинија‘, *çatıa* ’мотика‘ во тур. *çapa*, *çatı'al* ’раскрасница, распаќе‘ во тур. *çatal* со значење ’виљушка‘, *çimber* ’женска шамија‘ преку тур. *çember* < перс. *çenber* со значење ’марама‘, *çov'il* ’vreka‘ од тур. *çuval* < перс. *ğuwal* со истото значење, *çumbe'r* ’украс од мониста‘ тур., *çin'e* ’вилица‘ < тур. *çene*, *çamçad'an* ’елек‘, *çançar'ak* ’своното што се става на покрупна стока‘, *çumbisi* ’веселба‘ во тур. *cümbüş*, *şa'ın* ’јастреб‘ во тур. *şahin* < перс. *sahin* што значи ’сокол‘, *şa'nd'an* ’свеќник‘ во перс. *şamdan*, *şarl'an* ’зејтин‘ преку тур. *şarlağn* < перс. *şir-i rewgan* (< пер. *şir* ’млеко‘ + *rewgan* ’масло‘).

Периферниот карактер на говорите во Егејскиот дел на Македонија, вклучувајќи го овде и чифлиџичкиот говор, условува овие говори да изобилуваат со голем број архаизми, коишто полека но сигурно исчезнуваат заедно со исчезнувањето на постарата генерација говорители. Ваквите дијалектни зборови укажуваат на

длабоките врски меѓу словенските јазици. Во нив можат да се откријат и јазични фосили дури од прасловенскиот период (сп.: *бл* 'уди' скита', *гвос* 'помала шајка', *клика* 'вика, пушта силен глас', *ора* 'исто годиште, врст', *шеш* 'селска фурна', *царуле* 'опинци').

Присуството на големиот број туѓи зборови, турцизми (*адам* 'чекор', *баџа* 'оџак', *сабахка* 'звезда вечерница', *чине* 'вилица', *чимбер* 'женска шамија', *шарланик* 'сад за зејтин') и грцизми (*армасница* 'свршеница', *дилайф* 'маша', *ламбада* 'големата свека', *тартил* 'стакло на прозорец', *филија* 'парче тенко исечен леб', *фолтија* 'јадица'), јасно укажува на фактот дека турскиот и грчиот јазик, како јазици со посебен престиж имале големо влијание врз лексичкиот корпус на чифлиџичкиот говор, како и на јазичната интерференција на која биле подложени говорите во Егејскиот дел на Македонија.

ЛИТЕРАТУРА

Видоески 1994

Видоески Б., Македонските дијалекти во Егејска Македонија (обид за класификација), Посебен отпечаток на МАНУ, Скопје 1994, 23-60.

Видоески 2000

Видоески Б., Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас, ИМЈ, Скопје 2000 Видоески 1998

Давкова-Ѓоргиева 2004

Давкова-Ѓорѓиева С., Лексиката на говорот на селото Чифлиџик-Демирхисарско (со краток граматички опис), Скопје 2004

Јашар-Настева 1962/63

Јашар-Насићева О., Македонските калки од турскиот јазик, МЈ, XIII-XIV, 1962/63, кн. 1-2, 109-172.

Јашар-Настева 1974

Јашар-Насићева О., Прилог кон проучувањето на лексичките балканизми во македонскиот јазик, МЈ, XXV, 1974, 211-235.

Канчев 1970

Канчев В., Избрани произведенија, т. II, София 1970.

Симовски 1997

Симовски Т., Атлас на населените места во Егејска Македонија, Скопје 1977

Шкаљиќ 1989

Škaljić A., Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo 1989

811.163.3'373.21
811.163.6'373.21

Љубица СТАНКОВСКА

АНТРОПОНИМИСКИ ПАРАЛЕЛИ ВО МАКЕДОНСКАТА И СЛОВЕНЕЧКАТА ТОПОНИМИЈА

Во онимијата на македонскиот и словенечкиот јазик се забележуваат истоветни врски во најразлични семантички групи оними. Соодветни паралели постојат и меѓу македонската и словенечката антропонимија. Во рефераторов се осврнуваме на неколку македонски и словенечки топоними, мотивирани од лични имиња, кои можеме да ги документираме преку еквивалентни примери во македонската и словенечката јазична територија.

Во словенечката топонимија една селска населба во околината на градот Идрија се вика *Bratuš*. Во непосредна близина на населбата *Bratuš* тече реката *Bratuševa grapa*, десна притока на Каномљица, притока на Идријца¹. Локацијата на населбата *Bratuš* упатува на помислата дека првобитното име на реката било *Bratuš кое потоа се пренесло како име на односната населба.

На територијата на Словенија се среќава уште еден географски објект со слично име. Тоа е населеното место *Bratuša* кое се наоѓа во околината на градот Бенедикт во Словенски Горици².

Во турскиот пописен дефтер за вилаетот Кондо Михо во Албанија од 1431 година е заведено селото *Bratuşes*³. Според записот во наведениот документ правилното име на селото може да се реконструира во обликот *Braťuše*. Сега селото е раселено, а се наоѓало во средна Албанија.

Во основата на словенечките топоними *Bratuš* и *Bratuša* се крие стариот антропоним *Bratuh*. Личното име *Braťuňuk* се наоѓа и во основата на македонскиот ојконим *Braťuše*⁴. Хипокористичното име

¹ *Atlas Slovenije 1 : 50 000*, Ljubljana 2005, 117/C3 (понатаму во текстот се употребува скратеницата: *Atlas*).

² *Ibid.*, 39/A1.

³ H. Inalcik, *Higri 835 tarihli Sûret-i defter-i sancak-i Arvanid*, Ankara 1954, 86.

⁴ Љ. Станковска, *Суфиксите -јь, -ъјь, -ъ во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 58-59.

Браїух, кое води потекло од прасл. *Bratuhъ, е образувано со антропонимскиот суфикс -ух < *-uhъ од хипокористиците *Браї*, *Браїо*. Личното име *Браїух*, како и неговите деривати се засведочени во антропонимијата на словенските јазици. Така, на пример, во антропонимијата на бугарскиот јазик се среќаваат имињата *Браїух*, *Браїухан*, *Браїухчо*⁵, а во руската антропонимија е нотирано името *Браїухин*⁶.

Хипокористиците *Браї*, *Браїо* се создадени по пат на скратување од композитните антропоними *Браїомир*, *Браїослав*. Личното име *Браїо*, исто така, може да е изведено со антропонимскиот суфикс -о од сложените имиња *Драгобраї*, *Љубобраї*, *Себраї*. Морфемата *браї*-/-*браї*, којашто се содржи во составот на наведените сложени антропоними, потекнува од стсл. именка братъ, братръ 'брат', која претставува општословенска лексема од прасл. *bratъ/*bratrъ и води потекло од ие. **bhrātē(r)* 'брат'⁷.

Анализираните топонимиски единици му припаѓаат на ист топонимиски деривациски модел. Од структурна гледна точка, топонимите *Bratuš*, *Bratuša* и *Браїушие* преставуваат елиптични имиња кои настанале со супстантивизација на адјективната компонента од постарите синтагматски формации *Bratuš (*Potok*), *Bratuša (*Vas*), *Браїушие (*Село*). По испаѓањето на именскиот член од составите *Bratuš (*Potok*), *Bratuša (*Vas*) и *Браїушие (*Село*), кој можел да биде претставен со географските апелативи *potok*, *vas*, *село*, придавките *Bratuš, *Bratuša и *Браїушие, кои се обрзувани со исчезнатиот придавски суфикс -јь, женски род -ја, среден род -је, кој се одликува со посесивното значење, продолжиле да суштествуваат во форма на елипса. Гласот *j* од суфиксот -јь извршил смекнување на претходниот консонант *x* во *sh*. Според тоа, семантичката вредност како на словенечките топоними *Bratuš* и *Bratuša*, така и на нашиот топоним *Браїушие* може да се изрази со дефиницијата 'поток или село кое му припаѓа на Братух, односно каде што живее Братух'.

Во македонската и словенечката топонимија се евидентирани и други лични имиња образувани со антропонимскиот суфикс -ух. Попознато од нив е личното име *Добрух* кое, исто така, се јавува во топонимијата на македонското и словенечкото подрачје.

Селото *Добруша*, коешто се наоѓа во областа Аскарапа во Албанија, е регистрирано во турскиот дефтер за вилаетот Аскарапа

---

⁵ Ј. Заимов, *Български именник*, София 1988, 36.

⁶ С. Б. Веселовский, *Ономастикон, древнерусские имена, прозвища и фамилии*, Москва 1974, 49.

⁷ P. Skok, *Etimologiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva, Zagreb 1971, 199; F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva knjiga, Ljubljana 1976, 38.

од 1431 година со формата *Dobruše*⁸. Од Селишчев името на ова село е забележено на двапати, и тоа еднаш во обликот *Дебруша*, а другпат како *Добруша*⁹. Ние сметаме дека примарното име на селото било *Добруша*.

Ојконимот *Добруша* е елиптично име со посесивно значење, добиено од постарата придавска синтагма **Добруша (Въсь)*, чијшто адјективен член е образуван од личното име *Добрух* со формата за женски род *-ja* од суфиксот *-јь*¹⁰. Формата *Добруше*, што се јавува во турскиот документ од XV век, настанала со замена на крајниот вокал *a* со *e* под влијание на именката од среден род *село*.

Личното име *Добрух* е образувано со суфиксот *-ух* од личното име *Добро*. Тоа е потврдено во антропонимијата на словенските јазици, сп. буг. *Добрух*¹¹, пол. **Dobruch*¹². Хипокористичното име *Добро* е добиено по пат на скратување од сложените антропоними *Добромир*, *Доброслав* и сл. Компонентата *Добро-*, која се содржи како прв дел во сложените имиња, потекнува од коренот *добр-* од придавката *добар* ‘што е со мек и благ карактер, што не прави зло, што сочувствува со другите’¹³, словенечки *dober*, којашто е општословенска лексема од стсл. *добръ* < прасл. **dобръ*, а води потекло од ие. основа **dhabh-* ‘примерен’, која е образувана со ие. суфикс *-r*¹⁴.

Идентичен ојконим се среќава и во словенечката топонимија. Имено, во близина на градовите Запоге и Репње се наоѓа градот *Dobruša*¹⁵. Во неговата основа лежи, исто така, личното име *Dobruh*, а при неговата деривацija учествува посесивниот придавски суфикс *-јь* во формата за женски род *-ja*. Според тоа, може да се констатира дека словенечкиот ојконим *Dobruša* настанал со поименчување на придавката од некогашната адјективна синтагма **Dobruša (Vas)*, а по испаѓањето на именскиот член, изрзен со географскиот апелатив *vas*, кој потекнува од прасл. **vъсь* ‘село’, адјективот **Dobruša* продолжил да суштествува како елиптично име. Семантиката и на нашиот ојконим *Добруша* и на словенечкиот ојконим *Dobruša* може да се

⁸ H. Inalcik, *op. cit*, 82.

⁹ А. М. Селишчев, *Славянското население в Албания (Карта)*, София 1931, 222, Карта 4c.

¹⁰ Ј. Станковска, *Суфиксите -јь, -њь, -ь во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 137.

¹¹ Й. Заимов, *Български именник*, София 1988, 90.

¹² M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1982, 68.

¹³ Толковен речник на македонскиот јазик, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 462.

¹⁴ P. Skok, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva, Zagreb 1971, 420-421; F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva knjiga, Ljubljana 1976, 105-106.

¹⁵ *Atlas*, 101/C2.

дефинира како ‘въсь или вас која му припаѓа на Добрух, или каде што живее Добрух’.

Во словенечката топонимија личното име *Dragomir* е засведочен во основата на името на селската населба *Dragomirje*, којашто се наоѓа во околијата на градот Страшка Горица¹⁶. Неговото име со формата *Dragomet* е запишано во документи од 1404 година: *in villa Dragomet...*, а во 1451 година тоа е напишано во обликот *Dragormer*¹⁷.

Ојконимот *Dragomirje* претставува елиптично име, а потекнува од постарата бинарна конструкција **Dragomirje (Selo)*, чијшто адјективен член е образуван од личното име *Dragomir* со формата за среден род -je од придавскиот суфикс -јь. Семантиката на ојконимот *Dragomirje* може да се дефинира како ‘село кое му припаѓа на *Dragomir*, односно каде што живее *Dragomir*’.

Од семантичко-структурен аспект еднаква ојконимска единица на македонската јазична територија претставува името на кукушкото село *Драгомир*, кое денес се наоѓа во Грција. Неговото име од М. Фасмер е регистрирано со формта Δραγομίρ¹⁸, а кај В. К'чнов е наведено во обликот *Драгомирци*¹⁹.

Ојконимот *Драгомир* претставува метонимиско име, а е преземено од некое друго оронимиско или хидронимиско име. Топонимот **Драгомир* потекнува од постарата форма **Драгомирјь* и претставува елиптично име добиено од некогашната придавска синтагма **Драгомирјь (Рид, Пойток)*, чијашто придавска компонента е образувана од личното име *Драгомир* со придавскиот суфикс -јь²⁰. По испаѓањето на именскиот дел од составот **Драгомирјь (Рид, Пойток)*, изразен со географските апелативи *рид*, *пойток*, адјективот **Драгомирјь* продолжил да се употребува во форма на елипса. Гласот *j* од суфиксот -јь извршил смекнување на претходниот консонант *r*, а потоа, како што е познато, со процесот на затврдувањето на меките консонанти, се затврдува мекото *r'* и преминува во *r*. Деривациската постапка при образувањето на ојконимот *Драгомир* се движела по следниот пат: **Драгомирјь (Рид, Пойток) > *Драгомирјь > *Драгомирјь > *Драгомир' > *Драгомир → Драгомир*. Семантиката на топонимот **Драгомир* може да се искаже со дефиницијата ‘рид или поток кој му припаѓал на Драгомир, односно каде што живеел Драгомир’.

Подоцнежното име на селото *Драгомирци*, што се среќава во научната литература, претставува етничко име настанато со топони-

¹⁶ Ibid., 129/C1.

¹⁷ P. Blaznik, *Historična topografija Slovenije*, I, *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške*, Maribor 1986, 160.

¹⁸ M. Vasmer, *Die Slaven in Grichenland*, Berlin 1941, 204.

¹⁹ В. К'чновъ, *Македония. Етнография и статистика*, София 1900, 165.

²⁰ Й. Заимов, *Български географски имена с -јь*, София 1973, 102; S. Rospond, *Toponimy na -јь*, *Македонски јазик*, год. XXX, Скопје 1979, 133.

мизација на плуралната форма **драгомири*, изведена со етничкиот суфикс *-ци* од постарото име на селото *Драгомир*²¹.

Идентично обрзување претставува и оронимското име *Драгомири* – врв на планината Кожуф (Гевгелиско). Оринимот *Драгомири* потекнува од некогашната бинарна конструкција **Драгомири (Врв)*, чијашто придавка е обрзувана, исто така, од личното име *Драгомир* со придавскиот суфикс *-јъ* во определената форма *-ји*.

Антропонимот *Драгомир* е композитно име составено од морфемата *драго-*, којашто потекнува од стсл. придавка *драгъ* 'драг, скапоцен' и од морфемата *-мир* од стсл. именка *миръ* 'мир, покој, спокојство'.

Селото *Љубања*, што се наоѓа во околијата на градот Валона во Албанија е регистрирано во турскиот пописен дефтер за вилаетот Канина, односно Валона од 1431 година каде што неговото име е напишано со формата *Lubonje*²², кое може да се реконструира како **Ljubanje*. Од А. М. Селишчев тоа е запишано како *Любаня*²³. Записот во турскиот документ од XV век укажува на тоа дека постарото име на селото може да било *Љубање*. Тргнувајќи од фактот дека подоцна се задржала формата *Љубања*, сепак сметаме дека таа е примарно име на селото, а обликот *Љубање* е променет под влијание на апелативот *село* кој е од среден род.

Ојконимот *Љубања* е примарно име со посесивно значење, а настанало со супстантивизација на придавската морфема **Љубања* од некогашната синтагматска формација **Љубања (Въсь)* и по испаѓањето на именката *въсь* 'село'. Придавскиот член **Љубања* од составот **Љубања (Въсь)* е образуван од личното име *Љубан* со формата за женски род *-ја* од придавскиот суфикс *-јъ*²⁴. Значењето на ојконимот *Љубања* може да се дефинира како 'въсь, т.е. село кое му припаѓа на *Љубан*, односно каде што живее *Љубан*'.

Во Словенија идентично име претставува топонимот *Libanja*. На словенечката територија со тоа име се именуваат два географски објекти. Прво, *Libanja* е име на населено место во околината на градот Ормож, регистрирано во пишани извори од XIV век со формата *Lybon*²⁵, и второ, *Libanja* е име на река, лева притока на Драва²⁶. Сегашниот облик на овие топоними потекнува од постарата

²¹ Љ. Станковска, *Суфиксите -јъ, -вјъ, -в во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 143.

²² H. Inalcik, *op. cit.*, 51.

²³ А. М. Селишчев, *op. cit.*, 222, Карта 5b.

²⁴ Ј. Заимов, *Български географски имена с -јъ*, София 1973, 124; Љ. Станковска, *Суфиксите -јъ, -вјъ, -в во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 229.

²⁵ P. Blaznik, *Historična topografija Slovenije*, I, *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške*, Maribor 1986, 426.

²⁶ *Atlas*, 67/B2; 67/B1, 67/C2, 67/C3.

форма **Ljubanja* во која се извршило прегласување на секвенцата *-ju-* во *-i-*, сп. *Libušnje, Libelice, Libuče, Ligojna, Libelj*²⁷. Основата на ојконимот и на потамонимот *Libanja* < **Ljubanja* е изведена од личното име *Ljuban*. Во структурен поглед, тие претставуваат елиптични имиња, добиени со супстантивизација на адјективот од некогашната атрибуцка синтагма **Ljubanja (Vas, Reka)* и по елизијата на именскиот член, изразен со апелативите *vas, reka*. Адјективот **Ljubanja* од составот **Ljubanja (Vas, Reka)* е образуван со посесивниот придавски суфикс *-јъ* во формата за женски род *-ja*. Значењето на ојконимот *Ljibanja* и на потамонимот *Ljibanja* може да се искаже со дефиницијата ‘*vas, односно река, која му припаѓа на Ljuban, односно каде што живее Ljuban*’.

Личното име *Ljuban* е заложено во основата на словенечкиот ороним *Ljubanec* – планински врв или гребен, висок 385 м, кој се наоѓа во околината на градот Горење Сушице²⁸. Оронимот *Ljubanec* потекнува од првобитната синтагматска формација **Ljubanъ (= Ljubanov) (Vrh)*, чијашто адјективна компонента е образувана со придавскиот суфикс *-ъ*, непалаталната варијанта на суфиксот *-јъ*. По елизијата на именскиот член од составот **Ljubanъ (Vrh)*, претставен со географскиот термин *vrh*, адјективот **Ljubanъ* се супстантивизирал со именскиот суфикс *-ec*.

Личното име *Љубан* е деривувано со антропонимскиот суфикс *-ан* од хипокористичното име *Љубо*. Ова лично име може да биде создадено по пат на скратување од композитните антропоними *Љубомир, Љубослав* и сл., а исто така може да биде изведено со антропонимскиот суфикс *-о* од сложените имиња *Драѓољуб, Милољуб* и сл. Морфемата *љуб-/љуб*, што се содржи во составот на наведените композитни антропоними потекнува од стсл. придавка *любъ* ‘драг, мил’, а ова води потекло од птасл. **ljubъ*.

Инаку, личното име *Љубан* се содржи и во основата на ојконимот *Љубан* – село во Драмско (Грција), регистрирано во турскиот опширен пописен дефтер за Неврокопската нахија од 1569 година со формата *Лубан*²⁹, чиешто име од В. К'чнов е забележено како *Любанъ*³⁰, а кај Симовски е запишано со формите *Љубан* и *Либан*³¹. Името на селото *Љубан* е пренесено од постариот хидроним или ороним **Љубан*. Овој топоним потекнува од бинарната конструкција **Љубанјъ (Дол, Рид)*, чијшто адјективен член е образуван со

²⁷ F. Bezlaj, Onomastika in leksikologija, Четврти заседание на меѓународната комисија за словенска ономасијика, Скопје 1971, 18.

²⁸ *Atlas, 183/C1.*

²⁹ М. Соколоски, Неврокоп и Неврокопско во XV и XVI век, Прилози, МАНУ, Одделение за општествени науки, VI, 1, Скопје 1975, 29.

³⁰ В. К'чновъ, цит. дело, 196.

³¹ Т. Х. Симовски, Населението на Егејска Македонија, кн. I, Скопје 1998, 179.

придавскиот суфикс *-јь*³². По испаѓањето на именскиот дел од составот **Љубанј* (*Дол, Рид*), изразен со географските термини *дол*, *рид*, адјективот **Љубанј* се супстантивизирал и продолжил да суштествува како елиптично име. Исто име претставува и микротопонимот *Љубан* – некогашно маало, а сега пасиште со трло во пробиштипското село Стрисовци³³.

Во македонската топонимија личното име *Љубан* се наоѓа, исто така, во основата на микротопонимот *Лубаница* (<*Љубаница*) – котлина во селото Псача, Кривопаланечко³⁴.

Во топонимијата на руската јазична територија се среќава идентичниот топоним *Любань* 'град во околината на Санкт-петербург'³⁵.

Во македонската топонимија старото и одамна заборавено име *Хоїин* се содржи во основата на топонимите *Оїин* – месност на планината Козјак, вклучено во атарот на селото Живово (Мариовско) и *Оїиња* – река, десна притока на Брегалница, лева притока на Вардар.

Топонимот *Оїин* потекнува од постарото име **Хоїин* и претставува елиптично име, добиено со поименчување на придавката од некогашната синтагматска формација **Хоїин < *Хоїинј* (= Хотинов) (*Дол, Извор*). Адјективната морфема **Хоїин < *Хоїинј* е образувана од хипокористичното име *Хоїин* со придавскиот суфикс *-јь*³⁶.

Потамонимот *Оїиња*, чиешто првобитно име било **Хоїиња*, исто така, претставува посесивна топонимиска формација добиена од постара придавска синтагма **Хоїиња (Река)*, чијашто атрибутска компонента е образувана со придавскиот суфикс *-јь* во формата за женски род *-ја*. Во основата на потамонимот се наоѓа личното име *Хоїин*³⁷. По елизијата на именскиот член од составот **Хоїиња (Река)*, претставен со терминот *река*, придавката *Хоїиња* се супстантивизирала и продолжила да суштествува како еличтично име. Семантичката вредност на топонимите *Оїин* и *Оїиња* може да

³² Ј. Заимов, *Български географски имена с -јь*, София 1973, 124; Љ. Станковска, *Суфиксите -јь, -ъјь, -ь во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 229.

³³ О. Иванова, *Речник на топонимите во областа џо сливот на Брегалница*, Скопје 1996, 384.

³⁴ Љ. Станковска, *Топонимите со суфиксой -ица во Македонија*, Скопје – Прилеп 2001, 253.

³⁵ Г. П. Смолицкая, Топонимический словарь Центральной России, *Русская речь*, 6, Москва 1996, 78-84.

³⁶ Љ. Станковска, *Суфиксите -јь, -ъјь, -ь во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 293.

³⁷ Ј. Заимов, *Български географски имена с -јь*, София 1973, 138; I. Duridanov, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*, Böhlau - Verleg - Köln 1975, 193; Љ. Станковска, *Суфиксите -јь, -ъјь, -ь во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 293.

се искаже со дефиницијата ‘дол или извор кој му припаѓа на Хотин’, односно ‘река која му припаѓа на Хотин’. Во сегашните форми на хидронимите *Отиин* и *Отииња* е загубен консонантот *x* во почетокот на името што претставува регуларна појава во нашиот јазик.

Бо Словенија *Hotinja vas* денес е име на град³⁸. Ова ојкономиско име е регистрирано во писмени споменици од XI и XII век. Така, во пишани извори од 1096-1105 година тоа е запишано како *villa Hunoldisdorf*, во друг извор од 1100 година стои: *tradidit ... villam Huonoldisdorf*, а во документи од 1143-1144 година се среќава во обликот *Hunolsdorf*. Подоцна, во документи од 1313, 1332 и во 1408 година тоа е запишано со формите *Ottendorff* и *Ottendarff*³⁹.

Ојконимот *Hotinja vas* претставува сложена топонимиска единица во која првиот член од составот е претставен со адјективот *Hotinja*, а вториот член е изразен со географскиот термин *vas* од прасл. *vъsъ ‘село’. Адјективната компонента *Hotinja* од составот *Hotinja vas* е образувана од личното име *Hotin* со посесивниот придавски суфикс *-jъ* во формата за женски род *-ja*. Значењето на ојконимот *Hotinja vas* е ‘село кое му припаѓа на Hotin, односно каде што живее Hotin’.

Хипокористичното име *Хоїин* претставува деривувано име изведено со антропонимскиот суфикс *-ин* од личните имиња *Хоїа*, *Хоїо*. Овие имиња се изведени со суфиксот *-a*, односно со суфиксот *-о* од првиот дел *Хої-*, што се содржи во композитните антропоними *Хоїшимир*, *Хоїислав* и сл., којашто потекнува од стсл. глагол *хотѣти* ‘сака, бара’. Продуктивноста на суфиксот *-ин* како деривациски елемент е забележлива во антропонимијата на словенските јазици. Лични имиња образувани со овој суфикс се присутни во чешкиот: *Črnin*, *Dabin*, *Hostin*, *L'ubin*, *Pěbin*, *Rašin*, *Vojin*, полскиот: *Dobin*, *Krywin, *Malin*, *Myślin*, *Radzin*, *Wielin*, српскиот: *Брајин*, *Дабин*, *Малин*, *Пејин*, *Прибин*, *Славин*, *Стојин*, хрватскиот: *Darin*, *Dobrin*, *Ljubin* и бугарскиот јазик: *Видин*, *Гостин*, *Дражин*, *Милин*, *Ташин*⁴⁰. Овој суфикс е познат и во македонската антропонимија: *Бодин*, *Божин*, *Бојчин*, *Видин*, *Владин*, *Воин*, *Добрашин*, *Дојчин*, *Љубин*, *Малин*, *Ралин*, *Тихин*, *Тошин* и други⁴¹.

Интересен е фактот дека во словенечката и во македонската топонимијата има повеќе топонимиски единици во кои е зачувано

---

³⁸ *Atlas*, 63/B1.

³⁹ P. Blaznik, *Historična topografija Slovenije*, I, *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške*, Maribor 1986, 286-287.

⁴⁰ J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964, 160; M. Malec, *op. cit.*, 140; М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977; M. Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb 1988; Ј. Заимов, *Български именник*, София 1988.

⁴¹ Љ. Станковска, *Речник на личните имена кај Македонциите*, Скопје 1992.

старото лично име *Хотун*. Тоа е образувано, исто така, од хипокористичните имиња *Хота*, *Хото* со антропонимиксот суфикс -ун.

Во Словенија ојконимот *Hotunje* е градска населба во околијата на градот Шентјур, во околината на Цеље⁴². Неговото име со формата *Chotuna* првпат се споменува во пишани документи од 1043 година каде што стои: *in uillis ... Termp perch, Chotuna*, а потоа во обликовот *Chotuna* е запишано во документи од 1319 година, а со формите *Hatuna* и *Chotuna* тоа е запишано во документи од 1453 година⁴³.

Потоа, со името *Hotunje* се вика едно селце во околината на Блед, а во близина на селото се наоѓа *Hotunjski vrh*, чијашто височина изнесува 1107 м⁴⁴.

Во околината на градот Велење се наоѓа уште една помала селска населба која се вика *Hotunje*. Таа е лоцирана во близина на реката *Hotunjščica*⁴⁵. Името на ова селце е регистрирано во пишани извори од XV век, главно, со формите *Kothim* и *Kathim*⁴⁶.

Во писмените споменици од 1454 и 1459 година името на потокот е запишано со формата *Chotuna* и *Hatuna*⁴⁷. Сега оваа река, всушност, се вика *Hotunjščica*. Од изнесените факти може да се констатира дека постарото име на реката *Hotunja* се пренесло како име на населбата *Hotunje*, чиешто првобитното име, како што кажуваат историските извори, било *Hotunja*, а потоа според името на селото реката започнала да се вика *Hotunjščica*. Потамонимското име *Hotunjščica* потекнува од некогашната бинарна конструкција **Hotunjška (Reka)*, чијашто придавска морфема е образувана од името на селото *Hotunja* со формата за женски род *-ska* < *-ška* од придавскиот суфикс *-škъ*. По елизијата на апелативот *reka*, адјективот **Hotunjška* се супстантивизирал со суфиксот *-ica*. При извршувањето на таа деривациска постапка вокалот *i* од суфиксот *-ica* извршил палатализација на консонантската група *-sk-* во *-šč-*. Зборообразувачката постапка при образувањето на потамонимот се движела на следниот начин: **Hotunjška (Reka) > *Hotunjška > *Hotunjška + -ica > Hotunjščica*. Хидронимиски единици образувани според дадениот деривациски модел се чести во словенечката топонимија, сп. *Rovščica* – река што поминува покрај градот *Rova*, *Zlatopoljščica* – река, чијшто изворишен

⁴² *Slovenska krajevna imena*, F. Jakopin, T. Korošec, T. Logar, J. Rigler, R. Savnik, S. Suha-dolnik, Ljubljana 1985, 102 (понатаму во текстот се употребува скратеницата: *Slovenska...), Atlas*, 87/B3, 109/B1.

⁴³ P. Blaznik, *Historična topografija Slovenije*, I, *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške*, Maribor 1986, 287.

⁴⁴ *Atlas*, 76/B1.

⁴⁵ *Ibid.*, 84/B2.

⁴⁶ P. Blaznik, *Historična topografija Slovenije*, I, *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške*, Maribor 1986, 287.

⁴⁷ *Ibid.*, 287.

дел се наога во атарот на градот *Zlato Polje*, *Merinščica* – река, која тече покрај населбата *Merinka*, *Selščica* – поток, во атарот на населбата *Selo*, *Slomščica* – река, која поминува покрај населбата *Slom* и многу други⁴⁸. Овој топонимски деривациски модел, исто така, се одликува со поголема продуктивност и во македонската топонимија, сп. *Бањаштица* – река, л. пр. на Вардар (Бањане, Скопско), *Гаричница* – река, пр. на Мала Река (Гари, Дебарско), *Ехловчица* – река (Ехловец, Кичевско), *Извориштица* – река, д. пр. на Бабуна (Долно Врановци, Велешко), *Кобилиштица* – река, извира од месноста Кобило (Кумановско), *Коселчица* – река, пр. на Охридско Езеро, доаѓа од селото Косел (Долно Лакочереј, Охридско), *Сојоштица* – река, л. пр. на Којнарска Река (Карабичане, Кумановско), според името на селото Сопот, *Сирмолишица* – река, д. пр. на Треска, извира од ридот Стрмол (Дворци, Бродско) и други⁴⁹.

Во македонската топонимија личното име *Хошун* е зачувано во основата на името на тетовското село *Оштуње*, чијшто првобитен облик бил *Хошуње*⁵⁰.

Од структурна гледна точка, наведените ојконими му припаѓаат на ист деривациски модел. Тие претставуваат елиптични имиња, кои се добиени со супстантивизација на адјективните компоненти од првобитните синтагми **Hutunja (Vas)*, **Hotunje (Selce)* и **Хошуње (Село)*, при чиешто образување учествува посесивниот придавски суфикс *-јъ*, и тоа со формата за женски род *-ја*, односно со формата за среден род *-је*. Според тоа, нивното значење може да се дефинира како 'село кое му припаѓа на Хотун, односно каде што живее Хотун'.

Антропонимскиот суфикс *-ун* послужил за образување и на личното име *Добрун* кое, исто така, се чува во словенечката и македонската топонимија. Личното име *Добрун* е изведено од хипокористиците *Добра*, *Добро*, в. кај личното име *Добрух*.

Личното име *Dobrun* е заложено во основата на словенечкиот ојконим *Dobrunje*. Порано *Dobrunje* било село, а сега е дел од градот Љубљана⁵¹. Во историските пишани извори ова име е регистрирано во множинската форма *Dobrunjah*⁵², а тоа укажува дека првобитното име на селото било *Dobrunjane*. Ојконимот *Dobrunjane* е етничко име, коешто е добиено со топонимизација на етникот во множина **dobrunjane*. Оваа плурална етничка форма е образувана од некогашен

⁴⁸ *Atlas*, 103/A2, C2, 105/B1, 106/B1, 109/B1.

⁴⁹ Ј. Станковска, Топонимскиот модел на *-ъск-* + *-ица* во македонската топонимија, *Balcanoslavica*, 26-27, Прилеп 1999-2000, 242, 275, 295, 303, 315, 319, 373, 375.

⁵⁰ Ј. Заимов, *Български географски имена с -ъ*, София 1973, 138; Ј. Станковска, *Суфиксите -ъ, -ъв, -ъв* во македонската топонимија, Прилеп 2002, 294.

⁵¹ *Atlas*, 122/C3.

⁵² *Slovenska..., 54.*

топоним **Dobrunja* со етничкиот суфикс *-ane*, непалатална варијанта на етничкиот суфикс *-jane* и означува 'луге кои живеат во месноста викана **Dobrunja*'.

Името на топонимот **Dobrunja* е поименичена придавка, а потекнува од некогашната синтагматска формација **Dobrunja (Reka, Gora)*. По елизијата на именскиот член од составот **Dobrunja (Reka, Gora)*, изразен со апелативите *reka, gora*, придавката **Dobrunja*, којашто е образувана од личното име *Dobrun* со формата за женски род *-ja* од придавскиот суфикс *-jъ*, суштествувала како елиптично име.

На македонската јазична територија личното име *Добрун* се среќава во повеќе топонимиски единици. Имено, тоа е заложено во основата на името на исчезнатото кавадаречко село *Добруништица*, кое се наоѓало во околината на селото Иберли, потоа во основата на селото *Добруништица*, кое се наоѓа во Разлошко, како и во основата на гребенското село *Добруништица*.

Ојконимот *Добруништица* потекнува од постарата придавска синтагма **Добруништица (Въсь)*, чијашто придавска компонента е образувана од патронимот **Добруништица* со формата за женски род *-a* од придавскиот суфикс *-ь*, палаталната варијанта на суфиксот *-ъ*⁵³. Патронимот **Добруништица* потекнува од постарата бинарна конструкција **Добрунъ (= *Добрунов) (син)*, чијшто атрибут е образуван од личното име *Добрун* со суфиксот *-јъ*, кој се супстантивизирал со суфиксот *-ишица* по елизијата на именката *син*.

Инаку, суфиксот *-ун* бил продуктивна зборообразувачка морфема во нашиот антропонимиски систем и со овој суфикс се образувани редица хипокоритстици, и тоа како од словенско, така и од несловенско потекло: *Балун, Бийун, Благун, Богун, Брајун, Владун, Гостун, Дарун, Јакун, Кајун, Корун, Маџун, Милун, Павун, Пејрун, Печкун, Радун, Стасун, Тошун*⁵⁴. Со антропонимскиот суфикс *-ин* се образувани, на пример, словенечките лични имиња: *Blažun, Grdun, Stražun* кои се наоѓаат во основата на топонимите *Blažun, Grdun, Stražun*⁵⁵.

На територијата на Словенија се среќаваат редица топонимски единици кои се мотивирани од сложени лични имиња во чијшто состав се содржи морфемата *rado-* или од нивните деривати како што се, на пример, случаите: *Radakovo, Radanja vas, Radehova, Radelj, Radenski potok, Radgojna, Radijev hrid, Radina Gorica, Radiše, Radkovec, Radman, Radmirje, Radmožanci, Radna vas, Radočaj, Radoha, Radovanj* и други. Нивната зачестеност е забележителна и во македонската

⁵³ Ј. Станковска, *Суфиксиите -јъ, -вјъ, -ъ во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 136-137.

⁵⁴ Ј. Станковска, *Речник на личните имиња кај Македонците*, Скопје 1992.

⁵⁵ M. Furlan, *Odzadnji slovar zemljepisnih imen po Atlasu Slovenije*, Ljubljana 1993, 287.

топонимија, сп. *Радаја, Радан, Раден, Радеш, Радибуи, Радила, Радима, Радиче, Радии, Радобил, Радобор, Радовештица, Радовижда, Радоја* и други.

Од гледна точка на нашиве споредбени проучувања, ќе се осврнеме само на антропонимот *Радом*, којшто е паралелно присутен во топонимијата на словенечкиот и на македонскиот јазичен терен. Хипокористичното име *Радом* е создадено по пат на скратување од сложените антропоними *Радомер, Радомир*. Првата компонента *Радо-* од составот на сложените антропоними потекнува од стсл. придавка *радъ* < прасл. *radъ* 'волен, расположен'.

Во топонимијата на словенечката територија старото име *Radomer* се чува во основата на ојконимот *Radomerje* – село во околината на градот Љутомер⁵⁶, како и во името на селото *Radomerščak*, кое се наоѓа во околината на Десњак кај Љутомер, чиишто имиња се регистрирани во пишани извори од средината на XV и почетокот на XVI век⁵⁷.

Личното име *Радомер*, кое е составено од морфемата *rado-* од стсл. придавка *радъ* 'волен, расположен' и од морфемата *-мер* од прасл. **m̥ērъ* 'голем, славен, знаменит', е документирано во писмените споменици од XI век⁵⁸.

На македонската јазична територија антропонимот *Радомер* е заложено во основата на името на селото *Ардомери* = 'Αρδαμερίου, регистрирано во документи од XI век во атонскиот манастир, а од Веркович неговото име е запишано со формата *Ардимеръ*⁵⁹. Денес името на селото е *Ардамери* и се наоѓа во Лагадинската околија во Грција.

Личното име *Радомир* е општо познато во антропонимијата на словенските јазици. Во топонимијата на македонскиот јазичен ареал, на пример, антропонимот *Радомир* се наоѓа во основата на топонимите: *Радомир* – град во Албанија⁶⁰, *Радомир* – планина, дел од Шар Планина (Тетовско), *Радомир* – село во Ениџевардарско (Грција)⁶¹, *Радомир* – врв на Беласица (Струмичко), сега влегува во границите на Грција, *Радомирчишица* – место во Скопско, регистрирано во 1299-1300 година⁶².

---

⁵⁶ Slovenska..., 229.

⁵⁷ P. Blaznik, *Historična topografija Slovenije, II, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške*, Maribor 1988, 195-196.

⁵⁸ Љ. Станковска, *Речник на личните имиња кај Македонците*, Скопје 1992, 232.

⁵⁹ С. И. Верковичъ, *Топографическо-этнографический очеркъ Македонии*, С.-Петербург 1889, 265.

⁶⁰ А. М. Селищев, *op. cit.*, 266, Карта 2s.

⁶¹ В. Кънчовъ, *ций. дело*, 147.

⁶² В. Мошин, *Споменици за средновековната и нововатна историја на Македонија*, т. I, Скопје 1975, 218.

На територијата на Словенија личното име *Radom* е заложено во ојконимот *Radomlje* – градска населба во околината на градот Домжале⁶³ и во хидронимот *Radomlja* – река која поминува покрај градот Доб⁶⁴. Ојконимот *Radomlje* е заведен во речникот на словенечките топоними, но притоа се наведува и неговиот плурален облик: *v Radomljah*⁶⁵. Во Атласот на Словенија се бележи и името на градот *Preserje pri Radomljah*, кој се наоѓа во непосредно соседство на градот *Radomlje*. Наведените факти укажуваат дека првобитното име на ојконимот *Radomlje* било *Radomljane*. Ф. Безлај вели дека овој топоним е образуван со суфиксот *-jane*⁶⁶. Оттука може да се констатира дека ојконимот *Radomljane* е етничко име добиено со топонимизација на етникот во множина **radomljane*, којшто може да биде образуван од некогашниот топоним **Radomlja* со суфиксот *-ane*, или од постариот топоним **Radom* со суфиксот *-jane* и означува 'луге кои живеат во месноста **Radomlja*, односно во месноста **Radom*'.

Потамонимот *Radomlja* е елиптично име, коешто е добиено со супстантивизација на адјективот од постарата бинарна конструкција **Radomlja (Reka)* од која испаднал географскиот апелатив *reka*. Адјективната компонента **Radomlja* од составот **Radomlja (Reka)* е образувана со посесивниот придавски суфикс *-jъ* во формата за женски род *-ja*⁶⁷. Семантиката на потамонимот *Radomlja* може да се дефинира како 'река која му припаѓа на Радом', односно 'река покрај која живее Радом'.

На македонската јазична територија личното име *Радом* е зачувано во две топонимиски единици. Тоа се крие во основата на името на исчезнатото село *Радомли*, кое се наоѓало во Мегленската област (Грција), чијашто првобитна форма била **Радомља* и во основата на микротопонимот *Радомле* – месност со ниви во атарот на селото М’клен, Серско (Грција), регистрирано од Иванов со формите *Радомле* и *Радом*⁶⁸.

Ојконимот **Радомља* потекнува од **Радомлја (Въсь)*, чијашто придавска форма е образувана од личното име *Радом* со формата за

---

⁶³ *Atlas*, 102/C2.

⁶⁴ *Ibid.*, 103/A3, 104/A3 и 104/C2.

⁶⁵ *Slovenska...*, 230.

⁶⁶ F. Bezlaј, Slovenska krajevna imena na *-jane*, *Zbrani jezikoslovni slisi*, I, uredila M. Furlan, Ljubljana 2003, 205.

⁶⁷ F. Bezlaј, Slovenska krajevna imena na *-jane*, *Zbrani jezikoslovni slisi*, I, uredila M. Furlan, Ljubljana 2003, 290.

⁶⁸ Ј. Н. Иванов, *Местните имена между Долна Струма и Долна Места*, София 1982, 181.

женски род -ja од суфиксот -jъ⁶⁹. Овој ојконим претставува еднакво име со словенечкиот потамоним *Radomlja*.

Микротопонимот *Радомле* потекнува од *Радомлје (Поле), чијашто придавска морфема е образувана од личното име *Радом* со формата за среден род -je од посесивниот придавски суфикс -jъ⁷⁰.

Интересно е тоа што епентетското l, коешто се јавува во контакт на гласот j со некој устен консонант, се чува како во словенечките топоними *Radomlja* и *Radomlje*, така и во топонимите на македонското јазично подрачје *Радомља* и *Радомље* каде што таа појава се загубила.

Во турскиот пописен дефтер за нахијата Неврокоп од 1569/70 година е регистрирано селото *Слагомир* во кое се попишани само две семејства⁷¹. А. Стојановски забележува дека *Слагомир*, сè уште, е неидентификувано село во Неврокопско, а неговото име е многу необично. Според бројот на жителите, тоа, веројатно, запустело уште во XVI век. Притоа, тој вели дека постои голема веројатност ова село да е идентично со мезрата *Славимир*, регистрирана во пописот за Неврокопскиот вилајет од XV век⁷². Имајќи го предвид фактот дека името на селото е правилно дешифрирано од страна на преведувачот на документот, сметаме дека станува збор за друго село кое се викало *Слагомир*.

Бидејќи селото не е регистрирано во турските пописни дефтери од XV век, а не се споменува ниту во подоцните историски извори, може да се претпостави дека селото *Слагомир* било оформено како населба од страна на турската власт, најверојатно, во текот на XVI век на некој локалитет кој дотогаш се викал *Слагомир.

Ојконимот *Слагомир* претставува метонимиско образување, коешто е преземено од името на некој друг географски објект кој се викал *Слагомир. Топонимот *Слагомир < *Слагомирјъ потекнува од првобитната атрибутска конструкција *Слагомирјъ (*Rid, Пoтoк*), чијашто адјективна компонента е образувана од старото и заборавено лично име *Слагомир* со придавскиот суфикс -jъ. По елизијата на именскиот дел од составот *Слагомирјъ (*Rid, Пoтoк*), изразен со

⁶⁹ Ј. Заимов, Двоочлени лични имена в българската топонимия, *Onomastica*, г. XX, 1-2, Wrocław-Warszawa-Kraków, Gdańsk 1975, 184; Љ. Станковска, *Суфиксите -jъ, -ъjъ, -ь во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 338.

⁷⁰ Ј. Н. Иванов, *op.cit.*, 181; Љ. Станковска, *Суфиксите -jъ, -ъjъ, -ь во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 338.

⁷¹ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на Македонија, оширен пописен дефтер за Паши санџакот (казиите Драма, Кавала, Серез и Неврокој)* од 15769/70 година, т. X, кн. 2, Скопје 2007, 637.

⁷² А. Стојановски, *Турурски документи за историјата на македонскиот народ, оширен пописен дефтер од XV век*, т. IV, Скопје 1978, 140.

апелативите *рид*, *пошок*, адјективот **Слагомирј* се супстантивизирал и продолжил да суштествува како елиптично име. Притоа, гласот *j* од суфиксот *-јь* извршил смекнување на консонантот *p*, а по испаѓањето на крајниот полуглас од преден ред *ь*, тој ја губи палаталноста. Семантичката вредност на топонимот **Слагомир* може да се дефинира како 'рид или поток кој му припаѓа на Слагомир, односно каде што живее Слагомир'.

Личното име *Слагомир* е составено од компонентите *Слаго-* и *-мир*. Првата компонента *Слаго-* потекнува од основата *слаг-*, којашто е поврзана со глаголската основа *слаг-* од стсл. глагол *съмгати* со првобитно значење 'почитува, уважува, се наведнува'. Во старословенско-македонскиот речник е наведен глаголот *съмгати* со значењето 'слага, помислува'⁷³. Овој глагол води потекло од прасл. **sъlagati* и претставува префиксирана глаголска лексема образувана со префиксот **sъ-* од прасл. итеративен глагол **lagati*, чијашта коренска морфема **lag-* е добиена со превој на коренскиот вокал од прасл. основа **leg-*⁷⁴. Во Речникот на македонскиот јазик за глаголот *слага*, покрај значењето 'смета, има важност', е наведено и значењето 'почитува, уважува', како на пример: *јас ѝо слагам, ама не ѝо слагаати другите; се слагаати и живеати среќно*⁷⁵. Во бугарскиот јазик глаголот *слагам* се употребува со значењета 'тура, поставува; смета, брои; почитува, уважува', *слага* 'оддава почит, се залага за нешто'. Во српскиот и хрватскиот јазик глаголот *слагаати/slagati*, покрај другите значења, се одликува со значењето 'дава согласност, усогласува, сообразува'. Компонентата *-мир* потекнува од стсл. именка *миръ* < од прасл. **mirъ* 'мир, покој, спокојство', а води потекло од ие. корен **mei-* 'благ, мек, нежен' образуван со формантот **-ro*⁷⁶. Преносното значење на личното име *Слагомир* може да се искаже со дефиницијата 'да го почитува, да го уважува мирот, спокојството'.

Како старо име *Слагомир* има паралелна антропонимска варијанта во словенечката топонимија. Имено, на територијата на Словенија се среќава ојконимот *Slagomerje* – селце кај Жахенберг (Корушка, Австрија). Името на селото е регистрирано во историски документи од 1269 година каде што е напишано како *Logomer: vinea ... ad claustrum prelibatum Fontis Gracie revertatur cum manso Logomer, quem Rohatsarius dat ad idem claustrum*, во некои документи од 1436 и 1444

⁷³ Старословенско-македонски речник со грчки паралели, ред. В. Десподова, Прилеп – Скопје 1999, 447.

⁷⁴ P. Skok, *Etimologiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga druga, Zagreb, 1972, 283; Български етимологичен речник, т. VI, ред. М. Рачева, Т. Ат. Тодоров, София 2002, 838-839.

⁷⁵ Т. Димитровски, Б. Корубин, Т. Стаматоски, *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, III, Скопје 1966, 225.

⁷⁶ P. Skok, *Etimologiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga druga, Zagreb, 1972, 428.

година е запишано повеќепати во различни форми, и тоа како: *Slugamer*, *Slugamar*, *Slagomar*, *Zlogomer*, во документи од 1458 година тоа е напишано со формите *Slugomor*, *Zlogomer*, односно *Slungomer*, а во документи од 1489 година е напишано како *Slogomer*⁷⁷.

Ојконимот *Slagomerje* е елиптично име, добиено со супстантивизација од постарата адјективна синтагма **Slagomerje (selo)*, чијашто придавска компонента, исто така, е образувана со посесивниот придавски суфикс *-jъ* во формата за среден род *-je*. Во основата на ојконимот *Slagomerje* се крие старото лично име *Slagomer*. Дека во основата на словенечкиот ојконим *Slagomerje* се крие двочлено лично име во чијшто состав се содржи морфемата *-mer/-mir* укажува и Маја Кошмрљ⁷⁸. Значењето на ојконимот *Slagomerje* може да се изрази со дефиницијата ‘село кое му припаѓа на *Slagomer*, односно каде што живее *Slagomer*’.

Како што може да се забележи, првиот член во составот на словенечкото сложено име *Slagomer* се јавува компонентата *Slago-*, којашто е еднаква на првиот дел од нашето лично име *Слагомир*. Компонентата *-mer*, којашто се јавува како втор член во составот на името *Slagomer*, потекнува од прасл. **mčrъ* ‘голем, славен, знаменит’, а тоа води потекло од ие. **me-ros*, во превој **mč-ros* ‘голем, славен’⁷⁹. Преносното значење на личното име *Slagomer* може да се искаже со дефиницијата ‘да биде голем во почитување, во уважување на нешто, т.е. на мирот’.

Инаку, во антропонимскиот деривациски систем на словенските јазици е познато дека при образувањето на композитните имиња се јавува меѓусебна релација на морфемите *-мер* < **mčrъ* и *-мир* < **mirъ*, која е многу стара, потекнува уште од прасловенско време, а подоцна се овозможила и нивна замена во исти антропонимиски единици, сп. мак. *Будимерци* : *Будимириџи*, *Мейтимер* : *Мейтимир* – села во Битолско, словен. *Dragomer* : *Dargomirje* – селце во Страшка Горица (в. погоре), хrv. *Gojmerje* : *Gomirje*.

---

⁷⁷ P. Blaznik, *Historična topografija Slovenije, II, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške*, Maribor 1988, 289.

⁷⁸ M. Košmrlj, Dvočlenska antroponima v slovenskih krajevnih imenih, *Onomastica Jugoslavica*, 2, Ljubljana 1970, 107.

⁷⁹ P. Skok, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga druga, Zagreb, 1972, 428.

811.163.3'373.7

811.18'373.7

Олѓица ДОДЕВСКА-МИХАЛОВСКА

ЗА НЕКОИ ФРАЗЕОЛОШКИ ПАРАЛЕЛИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК

Македонскиот јазик има повеќевековна јазична симбиоза со балканските јазици.

Преку меѓујазичниот контакт се конзервирале лексички особености во различни фази од развојот на балканските јазици. Развојот на двојазичната лексикографија е особено забрзан во последните две децении. Од особено значење се двојазичните речници со оние јазици со кои македонскиот јазик бил во тесен контакт некогаш и денес. Проследувачите на современата состојба на македонската лексикографија имаат задача перманентно да ја следат оваа продукција, да го вреднуваат нејзиниот квалитет и да утврдуваат дали речниците се приспособени на нивните корисници. Добрите лексикографски остварувања од овој тип нудат можности за различни истражувања. Одразот на јазичната симбиоза на етнокултурите на Балканот може да се согледа и преку контрастивна анализа на фразеолошките единици.

Ќе се задржиме само на некои фразеолошки паралели врз примери од македонскиот и албанскиот јазик. За ексцерпија ги користевме главно двојазичните речници *Албанско-македонски* во коавторство на Аднан и Кимет Агаи и *Македонско-албански* од Хаки Имери и Зихни Османи, *Албанско-македонскиот идиоматички речник, Речникот на балканскиите фразеологизми* објавен во Тирана, Република Албанија, *Толковниот речник на македонскиот јазик* и монографските трудови од областа на македонската фразеологија. При ексцерпијата на примерите тргнавме од констатацијата на акад. Петар Илиевски дека развојот на македонскиот јазик *йокажува од една страна оддалечување од спандардите на јужнословенските јазици, а од друга страна сè поизразито доближување кон структураите на несловенските балкански јазици: аромански, албански и џрчки* (Илиевски 1988:32).

Ако се има предвид дека фразеолошките единици по својата надворешна, формална структура не се разликуваат од зборовните состави (слободни или затврдени без семантичка трансформација), сосема е логично сврзниците и предлозите редовно да учествуваат како конструктивни елементи во нивната структура. Така, сврзниците и предлозите се задолжителни елементи кај фразеологизмите во двете паралели: *As një, as dy* (Murati 2003:15) / *Ни едно ни две* или *As kripë, as sheqer*, што во Албанско-македонскиот идиоматички речник е предаден во буквalen превод: *Ни сол ни шекер* (Murati 2003:14), а македонската паралела на овој фразеологизам од структурен аспект е еквивалентен но различен по лексичкиот состав на компонетите и гласи: *Ни вода ни киселина* (Велковска 2008: 243).

Таков е случајот и во примерите: *As mare as prede nuk ka / Ни срам, ни ѝерде*; *As më hyn, as më del / Ни ми влезе, ни ми излезе* (Murati 2003:15); *As termo, as teposhtë / Ни на ѳоре, ни на долу* (Murati 2003:15); *As andej, as këndej / Ни онаму, ни оваму; Ни наїака ни наївака* (Agai 1996: 37), што одговара на стандардниот израз *Ни їаму ни ваму* или фразеологизмот: *As para, as prapa / Ни наїред, ни назад* (Agai 1996:37). Кај структурниот модел со сврзникот *ни* наспрема *as* среќаваме повеќе фразеолошки паралели: *As në qiel, as në tókë / Ни на небо, ни на земја* (Agai 1996:37, 713); *As keq, as mirë / Ни добро, ни лошио* (Agai 1996:37). Од структурен аспект еквивалент на фразеолошката единица *Ни јаде ни їие* (TPMJ 2006:388) е фразелогизмот *As po ha, as po pi* (Agai 1996:37) во албанскиот јазик, но во Македонско-албанскиот речник ја среќаваме и варијантата *As s'po ha, as s'po pi* (Imeri, Osmani 2008:474).

Со иста структура се паралелите со предлогот *како* кај споредбените фразеологизми: *Flen si qengj / Сїи како јаѓне; Flen si vdekët / Сїи како заклан;* *Flen si top / Сїи како їтої* (Murati 2003:37). Предлозите *до* и *за* се конструктивни елементи и во фразеолошките паралели: *Borxh deri në fyt / Борц до ѡуша* (Murati 2003:18), во стандардниот македонски јазик *Долг до ѡуша* или *Bozaxhiu për hallvaxyiun/Бозација за алвација* (Murati 2003:18).

Од анализата констатирајме дека некои фразеологизми во двета јазика имаат непроменлив состав и иста структура на елементите, како на пр.: *Dora nuk ka terezi / Рака ѝтерезија нема* (Murati 2003:24); *Durim – fitim / Трїение–сїасение* (Murati 2003:26). Други, пак, се јавуваат во варијанти од различен тип. Така, некои се јавуваат без промена на основното значење, но со различни врски на составните елементи. На пример: *Ai ka gisht në atë punë* со паралелата *Toa е негово масло* (Agai 1996:249), а во македонскиот јазик и фразеологизмот *Замешал їрсии во їаа работа* што наполно соодветствува на

албанската паралела. При анализата на овој тип фразеолошки единици во Албанско-македонскиот речник регистрираме еден ист фразеологизам претставен кај два различни заглавни зборови со различни македонски толкувања: *Vetë zot, vetë shkop / Сам аѓа, сам юаша* (Agai 1996:674) и *Vetë zot, vetë shkop / Тој юали, тој ѡаси* (Agai 1996:754). Фразеологизмите во македонската паралела семантички не се поклопуваат. Фразеолошката единица *Сам аѓа, сам юаша* семантички се определува како *Нема обврски кон некојо, не одговара пред никојо*, додека фразеологизмот *Тој юали, тој ѡаси* има значење *Тој е главен во домот, има голема моќ*.

Регистрираме и примери со факултативна варијантност, но и примери кај кои постои можност за синонимна замена на еден лексички елемент со друг: *E dha llafin/fjalën / Даде лаф/збор* (Murati 2003:27) со значење *веќи*. Во овој случај станува збор за синонимна замена на архаизмот *llafin / лаф* во двата јазика. При споредбената анализа на овој тип фразеологизми забележавме и случаи на лексичка варијантност само кај еден од јазиците, во примеров кај албанскиот јазик: *Frika e ruan vreshtat* (Agai 1996:766). *Frika e ruan bostanin/vreshtat / Сирпав лозје чува* (Murati 2003:38).

При составувањето на зборовниот состав на еден двојазичен речник треба внимателно да се толкуваат фразеологизмите затоа што фразеологијата е од огромно значење за оние што го совладуваат или усовршуваат туѓиот јазик. Познато е дека буквениот превод на фразеолошките единици е бесмислен. За да бидат во функција на речникот, треба да се пронајдат соодветните фразеолошки единици во дадениот јазик кои ќе бидат семантички и стилски еквивалентни. Таму каде што нема соодветници, фразеолошкиот израз се предава описно. Таков е случајот со примерот извлечен од Албанско-македонскиот речник на коавторите Агаи: *Ku ka zë, s'është pa gë* со македонска паралела *Штој мрда, има нешто* (Agai 1996:266) и *Ku ka zë, s'është pa gë* со паралела: *Додека не дувне, лисјата не се мрдаат* (Agai 1996:782). Во две различни речнички статии е поместен еден ист фразеологизам во албанската паралела, а дадени се различни толкувања. Добриот познавач на македонската фразеологија ќе го одбере како најдобар еквивалент фразеологизмот *Кај што има дим има и оѓан* (Велковска 2008:148) или неговиот синоним: *Што се зборува, има нешто*.

Познато е влијанието на турскиот јазик врз лексиката на македонскиот јазик и на другите јазици на Балканот. Тоа влијание се раширило и во другите области на јазикот (Јашар-Настева 2001: 246).

Влијанието на турскиот јазик во областа на фразеологијата се гледа особено во заемањето на голем број изрази, како и во

калкирањето. Тоа е изразено и во двата јазика, а највпечатливо е во паралелите на соматската фразеологија (Марков 1982:133), кај предикативните изрази. Само за илустрација: *Hapi sytë* (FFB 1999: 280)/ *Отвори очи*, со две значења: 1. Се разбуди. 2. Стане внимателен (TPMJ 2006 : 580); *Mbylli sytë* (FFB 1999:283) /*Затвори очи* - се направи дека не видел (TPMJ 2005 : 150).

Споредбата на македонскиот и албанскиот јазик со турскиот укажува на големи сличности и совпаѓања што може да се објасни како влијание на турскиот јазик. Во својство на целосни или делумни калки од овој вид можат да се приведат следниве фразеологизми: *Бели юари за црни дни / Paraja e bardhë per ditë të zeza (momente të rëndë)* (Imeri, Osmani, 39) /*Ak akça kara gün için* (Марков 1982:142); *Koj se юйарил на млеко, дува и на мајтеница / U dogj nga qumështi (qulli, kungulli...)* e i fryn edhe kosit (*dhallit*) (Imeri, Osmani, 382) / *Süten ağızı yanan, yoğurtu öfleyerek içer*(Марков 1982:142); *Слезе од коњ на маѓаре / Ra nga kali në gomar* (Imeri, Osmani, 373) / *Attan indi eşege bindi* (Марков 1982:142); *Круша юод круша юаѓа/Dardha bie nën dardhë* (Imeri, Osmani 349)/ *Armut ağaçından uzak düşmez* (Марков 1982:143); *Двайтайи мери, еднаш крои/сечи / Dy herë mat, një herë pre* (Murati 2003:26)/ *Iki defa ölç, bir defa biç* (Марков 1982:142).

Приведениве фразеолошки паралели претставуваат само дел од фразеолошката проблематика на македонскиот и албанскиот јазик и укажуваат на значител удел на турската фразеологија во двата јазика. Имајќи ги предвид фразеолошките паралели од посочените примери, споредени со примери од другите соседни јазици (српскиот, бугарскиот и грчкиот), очигледен е фактот дека во речничкиот фонд на балканските јазици се фиксирале фразеолошки единици со известна формална варијантност, како одраз на културата и јазикот на ориенталната цивилизација во појавата на одделни типови фразеологизми на Балканот.

ЛИТЕРАТУРА

- Велковска 2008: Велковска С., *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, Скопје 2008.
- Илиевски 1988: Илиевски П., *Балканоношки стапудии*, Скопје 1988.
- Јашар-Настева 2001: Јашар-Настева О., *Турскиите лексички елемнти во македонскиот јазик*, Скопје 2001.
- Марков 1982: Марков Б., *Турскиот фактор во одделни типови фразеологизми во македонскиот јазик*, Studia lingvistica Polono-Jugoslavica II, Скопје 1982.
- TPMJ 2005: Толковен речник на македонскиот јазик, том II (З-К), редакција: С. Велковска, К. Конески, Ж. Цвейковски, Скопје 2005.
- TPMJ 2006: Толковен речник на македонскиот јазик, том III (Л-О), редакција: С. Велковска, К. Конески, Ж. Цвейковски, Скопје 2006.
- Agai 1996: Agai Adnan dhe Kimete, *Fjalor shqip-maqedonisht* (Албанско-македонски речник), Shkup-Скопје 1996.
- Ymeri,Osmani 2008: Ymeri H.,Osmani Z., *Fjalor maqedonisht-shqip* (Македонско-албански речник), Shkup 2008.
- Murati 2003: Murati K., *Fjalor idiomatik shqip-maqedonisht* (Албанско-македонски идиоматиски речник), Tetovë 2003.
- FFB 1999: *Fjalor frazeologjik ballkanik* (Jani. Thomai, Xhevrat Lloshi, Rusana Hristova, Kosta Qiriazati, Ana Melonashi), Tirane 1999.

ЗА КОНКУРЕНТНОСТА НА ЕДЕН ВИД ЗБОРОРЕД КАЈ ИМЕНСКАТА ГРУПА (ИГ) ВО РАЗГОВОРНИОТ ЈАЗИК (ПОД ВЛИЈАНИЕ НА БАЛКАНСКИОТ ЈАЗИЧЕН КОНТЕКСТ)

Разгледувањето и анализата на одделни појави во разговорниот функционален стил на еден јазик, нуди повеќестрани заклучоци коишто би се однесувале и на другите функционални стилови што произлегуваат од функционалното раслојување на јазикот, бидејќи целосно се согласуваме со констатацијата на проф. Лилјана Минова-Ѓуркова (2003: 218) дека во овој стил го среќаваме и најстарото и најновото во јазикот. Оттука, можеме да ги сртнеме и да ги реконструираме и тубите влијанија на одделни јазични појави, како и да ја најдеме оправданоста за постоенето или за непостоењето на одделна појава.

Ќе се задржиме само на еден вид именски групи, коишто ни се наметнаа со својата честа употреба во разговорниот стил, па се дури и конкурентни на неутралните именски групи, а тоа се ИГ: центар именка+определба придавка. Ексцерпцијата на материјалот ја направивме од трите излезени книги: *Така се зборува во Охрид* (1999), *Така се зборува во Гостивар* (2000) и *Така се зборува во Велес* (2007). Се разбира, не сметаме дека не може и понатаму да се ексцерпираат други текстови со разговорен карактер, но овие ни изгледаа погодни поради големата спонтаност на говорителите во искажувањата, без особени прашалници и референции во разговорот.

Придавката воспоставува согласувачка врска со центарот (именка, заменка и др.) во однос на категориите род и број, а одделни придавки се способни да воспоставуваат и управувачка врска. Придавките со атрибутивна функција, како определба во именската група, обично стојат пред центарот и го преземаат членот од него, а обратните случаи се сметаат за обележен збороред, обично во однос на актуелното расчленување. Сепак, во *Историјата на македон-*

скиот јазик (1986:126) Конески го истакнува влијанието на балканските јазици. За редот на зборовите во рамките на овој вид ИГ, авторот констатира дека на промената на збороредот може да имаат свое влијание и соседните балкански јазици. Тој наведува примери од албанскиот јазик: *djal i mir* (дете добро); од романските говори во Македонија: *om bun - omul bun* (човек добар, човекот добар), потоа од грчкиот јазик: *μιά φορεστά φράνκικη* (облека френска). Конески истакнува дека ваквиот збороред е карактеристичен особено за западното наречје (под влијание на споменативе јазици), а: *задолжително ако е атрибуито посвојна заменка: Пејше наши... и на крајот заклучува: Несомнено е дека таа (особеноста) настапала во нашиот јазик во коишаки со романскиот говори во Македонија и со албанскиот.* Впрочем и самиот Конески многу често го употребува токму овој збороред разговорно, како што забележува Нина Чундева во статијата *За јазикот на Блаже Конески: впечаток емоционален, порака извесна, рецетии филозофски, писател српски и др.* (в. во нав. литер. 2003: 229).

Ќе наведеме примери со различни видови придавки: со присвојни: *Другарите мој, фати време окупацija, никој не ошидовмо да учимо школо ...* (ТСЗВГ: 140); *Имам ја наследник. Наследник је синој мој.* (ТСЗВГ: 144); *Се сеќавам еднаш го нал'ушив мајсторот мој.* (ТСЗВГ: 146); „*Кирко, рече, зашто ти си 'и зел алиштата мои?*“ (ТСЗВГ: 147); *Ја знам со сесириште мои. Не сум ги осијавал да претнаат!* (ТСЗВГ: 121); ...мене ми даде боја тој, *послужителото негов...* (ТСЗВГ: 127); ... од другата страна беше *школото мое,* гимназијата... (ТСЗВВ: 4); ... горниот дел од војската кајшто беше *мензата нимна,...* (ТСЗВВ: 7); *Ние немавме куќа наша, бидејќи тајко ми бил десет години во Србија.*; (ТСЗВВ: 10); *Сè се случувало во дворчето. Летно време-во нашето дворче, во дворот на комишиите, кумовите наши ...* (ТСЗВВ: 23); *Тоа беше срцето на Германциите тијука, овба шо е управата нимна у војната.* (ТСЗВВ: 23); Така и до ден денеска кога ќе среќнеш некој, секојдат иофално се кажува за *свекоројт мој.* (ТСЗВВ: 32); *Од деше сум била весела и така да завршам живојтото мој.* (ТСЗВО: 45); *И деца мој сакам да се пошипени ...;* (ТСЗВО: 45); ... на високо *куќата наша беше...* (ТСЗВО: 32); *Тук' така дешинството наше...* После *ослободувањето наше,* му се одзеде стоката на тајко ми, не можевме да учиме... (ТСЗВО: 48); „*Не можам да го заборавам господиремшвото ваше*“ (ТСЗВО: 45); „*Елате ваму, Гордјана, Викторија, другата се викаше на имешто нејзино...“* (ТСЗВО: 52);... на неделјата е убијано *момчево нејзино...* (ТСЗВО: 20); итн.

Голема група примери се и кога е определбата качествена придавка: ... ами *мајка* ми била од *тише жени деликатни* ... (ТСЗВО: 49); *Мајка* ми беше *глава*, руса, *тога* велеа руса, со *очи глави* и вежци немаше ич,... (ТСЗВО: 49); ... *кондури кафјави*, *тврдати* мала енглеска, *тога* ја викафме, шипкла. (ТСЗВО: 47); „*Мајко, ке* ‘и *клам кондуриве нови*“ (ТСЗВО: 47); *Кој* иш имаше – даде, кој *тарстен*, кој убетки, кој *заби стари*... (ТСЗВО: 27); *И таја* нашла во боича, во една боича си ‘и држеше *цитише*, *шамишчињаша убај*... (ТСЗВО: 52); ... *сиромашица* *голема* беше *најред*... (ТСЗВО: 24); ...*најдоа* и друга фреска, ама видиш *боѓати*, со *стручносити* *голема*. (ТСЗВО: 15); ... *шутка* беше *сарајоти* *голем*, *шутка* вода имаше *стапално* и од *езерото*... (ТСЗВО: 4); ... не сакам *боѓатството* *големо*... (ТСЗВО: 45); *Туе со* *гуѓуми убави*, невеситаша *шутра* вода да се мијат *свиште*... (ТСЗВГ: 161); Грица има *рабоши* *убаи*. Атина има многу добри *рабоши*. (ТСЗВГ: 188); ... бил чоек, нè извлекол од некои *шешкоши* *големи*. (ТСЗВГ: 195); ... *инфлации* *големи*, *та* одма се исилакаа *тише објекти*. (ТСЗВВ: 17); ... немаше куки како сеа, *Пазарчето*, *шазаришено* *големо* кај иш ... немаше куки *шака*... (ТСЗВВ: 19); Се носеа *алишти* *обични*, нёмаавме некој *голем луксуз*. (ТСЗВВ: 41); *Па* у *вода* *ладна* ке го чуваме за да не се скисне, ... (ТСЗВВ: 134) итн.

Уште една поголема група претставуваат ИГ со определба релативна придавка (впрочем, со ова се покажува дека на збороредот нема свое влијание видот на атрибутивната определба): *А* на свекор *ми* *куќата*, *горниште* *соби* *секојати* живееле *офицери* *балгарски*. (ТСЗВВ: 32); У јуни месец ке израснати волкави *расйтенија* со чушки, чушки, *найре* *семе афионско*... (ТСЗВВ: 35); Ке го земати *кумоти*, а *кумоти* со *штейсија* *бакарна*... (ТСЗВВ: 143); Една беше *Долнá-Порти*, една беше над *сашов* *окридски*, ... (ТСЗВО: 2); ...*шутка* беше *штаницијаша* *железничка* (ТСЗВО: 1); ...*оштампу* *кункој земјени* имаше од земја *строведени* *низ* *целиов* *град*... (ТСЗВО: 4); *И* *после* *мисл’ам* се носеше во *кола* *коњска*. (ТСЗВО: 7); ... некоја *компанија* *авионска* ги донесе *тије* *новинариште*. (ТСЗВО: 13); „*Ти* си *тој* *бугарски*, *грчко* *училишче* – *не*. (ТСЗВО: 51); ... и *тој* се *качи* на *масичето* да зборвии *против* *владата* *јуѓословенска*. (ТСЗВО: 23); *Варвеше* *кола* *шолиџајска*, кој ке го најдеа надвор, одма го земаа *найре*... (ТСЗВО: 26); Се *промења* *невеситаша*... *та* со *тија* *шрафши* *стребрени*, *та* и *злато* *изнаредена*. (ТСЗВГ: 161); *Ко* дојде *брати*-ми, го обдржив *занатшти* *качарски*. (ТСЗВГ: 141) итн.

Може да се наведат и поголема група примери со глаголски придавки: *По* *шол-кило* *кафе* во едно *шакви* *клаваа*, ама не *кафе* *мелено*... (ТСЗВО: 9); *И* *мајка* ми *меси* *лебој* *маени*... (ТСЗВО: 27); ... ке му го подадеши *шакичето* со *ракисче*, *салашаша* *траена*,...

(ТСЗВО: 46); ... *сийте месвеа маени лебој, вайцева јајца* ио *тириесеји чештириесеји*, ио *сийо, меса йечени*, а мајка ми ченкарница ни месвеше... (ТСЗВО: 40); ...и *месошто мелено* и *штоа добро* ќе се исиржий. (ТСЗВГ: 183); Прежои ќе ги исецкаши фино, а може и малку *шаргараја рендана* да добиеји укус ... (ТСЗВГ: 183); ... *мажка-ми* ни *правела* *шишии*, *устивари кори йечени*... (ТСЗВВ: 163); ... се *стиваа ораси сецкани*... (ТСЗВВ: 164); потоа со показателите на референцијалната карактеристика: *еден...* и *некој...*: *А иначе сиромашко се живееше, немаше некако произврдство, немаше фабрика некоја.* (ТСЗВО: 37); ... „*сийте живи, здрави, ни со мана некоја*“ (ТСЗВО: 32); *И, ја имав баба една.* (ТСЗВГ: 123); *Најпосле штаја со нишесите едно, сеа го викааш како шишракон она.* (ТСЗВГ: 182); *Каде е штој, сине, маж некој да пружиш ръка...* (ТСЗВГ: 122); ... *после се преминува и на вaa сiрана со јзградбата на мосија еден.* (ТСЗВВ: 2); *Којник беше устивари ширина една...* (ТСЗВВ: 7); *Тоа биле ден вид адеш, шесети-рање едно.* (ТСЗВВ: 146); ... *мажка-ми* коя сакала дома *шака* да не израдува или ио *шовод некој* и *шака...* ги *правеше* *шие.* (ТСЗВВ: 166) итн.

Ќе споменеме одделни случаи каде што сретнавме обид на говорителите да направат некаква синтаксичка дисимилација, па повторувањето на истата именска група е во обратен редослед (или две различни именски групи при набројување): *Во аноиј Шерибегов имаше една афчилница, со шурски јадејна...*; и потоа: *Од десна сiрана Шерибегов ан...* (ТСЗВО: 3); ... ќе ни *пушчеа* *цели баклави, баклави цели* во *шел'* *шeицї за Божик.* (ТСЗВО: 38); *Това е како сiецијалиштет за Велигден, йечено месо, комиирчиња ресштovани.* (ТСЗВГ: 122); ... *имаше* *близу Вардар* *продавница, продаваше зарезаваи,* а зимно време и кисел расол *продаваше.* *Имаше* *буре сiецијално, расол кисел* *продаваше...* (ТСЗВВ: 43); Во одделни случаи пак, обратно, се јавува асимилација: ... *на пазаришче имаше фурна една* *кај шо е сеѓа чошче едно...* (ТСЗВО: 6); ... *ко цамијана* *шо имаш скали наваршени, шака скали наваршени* *дури долу имаше.* (ТСЗВО: 23); *Ракија домашна, вино домашно* и *најпосле све – кафе.* (ТСЗВГ: 182); *И послие на-срёдина* *моеш да клаши или од прежж пржен, или куйус сладок или куйус кисел* се *стиваат...* (ТСЗВГ: 184) итн.

Во трите монографии сретнавме изобилство примери со обратен збороред, чијашто бројност е сепак помала од обичните именски групи. Сепак, сметаме дека не треба да го занемариме и актуелното расчленување, особено кога се работи за спонтани исказувања. Наведовме примери само од три говора од западното наречје, од централните говори, за посигурни заклучоци сигурно дека ќе се послужиме со текстови од целата јазична територија. Сепак,

нашите сомневања дека ваквиот збороред се должи и на влијанието на балканските јазици се поткрепени со мислењето на академик Петар Илиевски (1988: 25), кој смета дека: *долготрајната иолиетничка и иолилингвална симбиоза на Балканот довела до една длабока синтаксичка и структурална сличност на балканските јазици. ... Тоа е особено видливо во фразеологијата и во синтаксата.*

ЛИТЕРАТУРА

Петар Хр. Илиевски, *Балканолошки лингвистички студии*, Скопје 1988.

Блаже Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје, 1986.

Лилјана Минова-Ѓуркова, *Стилистика на современиот македонски јазик*, Скопје, 2003.

БАЛКАНСКИОТ МОДЕЛ НА СВЕТОТ НИЗ ПРИЗМАТА НА ЕДНА ОХРИДСКА СТАРОГРАДСКА ПЕСНА

Балканскиот Полуостров, како географски простор за првпат е дефиниран и заведен под името *Balkanhalbinsel* од страна на германскиот географ Јохан Ангуст Цојне, во 1808 год.¹ Она што нас овде нè интересира во помала мера е географската поставеност на Балканот, зашто во фокусот на нашиот интерес, всушност, се наоѓа антропологијата со нејзините два суштествени поима: културата и цивилизацијата од страна на францускиот мислител Фернан Бродел, пред сè, е дефинирана како „простор, културно подрачје, збир на културни карактеристики и феномени“², на кои им се приоддаваат и формата и градбите на куќите и покривите, орудијата и оружјата, дијалектите или групите дијалекти, кулинарските склоности, начините на верување или видовите љубовни врски. Сиве овие последно наведени рефернции, кои ја сочинуваат една цивилизација, ги наоѓаме одразени во една охридска староградска песна, во која како да се збил еден цел мал балкански микрокосмос. Овој наш балкански простор, цивилизација, култура, светоглед се нашол во центарот на истражувањата на руската научничка Татјана Цивјан која нив ги заокружила во монографијата *Лингвистические основы Балканской модели мира*. Модел кој таа мошне експлицитно го прецизира во една речница, па вели: *Одно из свойств „балканскости“ в аспекте Балканского модели мира может состоять в том что не уникальные явления складываются в уникальную мозаику.*³ Овој уникатен мозаик составен од неуникатни појави ние денес ќе го

---

¹ Г. Старделов, *Балканска естетика една друга естетика*, Скопје 2004, 81.

² Ibidem, 69-70.

³ Т. Цивъян, *Лингвистические основы Балканской модели мира*, Москва 1990, 67.

разгледаме на фонот на една бинарна опозиција: *modus vivendi* во Охрид во почетокот на минатиот век vs јазичниот израз на истиот простор.

Како подлошка за ова ќе ни послужи мошне познатата охридска староградска песна која на веб-страниците се среќава под различни наслови: *Дестина, Ниишан за Дестина, Жал за Дестина*. Во однос на музиката што ја придржува оваа песна ќе кажеме дека таа е напишана во 3/4 такт, односно во духот на тактот на македонската народна песна, но која поради совпаѓањето на три/четвртинскиот такт на валцерот се играла како влацер по баловите организирани во Охрид, и дека била изведувана од чалгаџиски оркестар, дојден на Балканот со доаѓањето на Турците и прифатен од страна на сите што го населуваат Балканот⁴. Овде нас, секако, повеќе нè интересира текстот на самата песна. По прочитот на сите верзии од оваа песна дојдовме до очигледната констатација дека сите верзии се разликуваат меѓу себе во мали детали и дека самиот текст на песната понекогаш прозвучува конфузно и нелогично (в. Прилог), што нè наведува на претпоставката дека Песната за Деспина којашто и ден-денес се слуша и се пее низ Македонија, всушност, е една скусена форма од една подолга песна која според своите атрибути: наративноста и должината, слободно можеме да ја сместиме во жанрот на епски песни. За да ја поткрепам мојава претпоставка ќе се задржам на неколку детали од содржината на песната. Имено, песната почнува со поканата од жена која се вика Катерина и е упатена до Марија. Во следната строфа Марија самата себеси си се обраќа и вели: *Не можам да дојдам ти кирја Марије, ќе ти ја пратам сесија ми кирја Катерина*. Од првите две строфи излегува дека Мариината сестра Катерина ќе појде на гости кај друга Катерина која кани на гости. Веќе наредните строфи каначката Катерина е таа што оди на гости во куќата на Марија, која е мајка на Деспина. Деспина ја пречекува Катерина, оваа ѝ дава меџитлија, што треба да биде подарок од кир Ристаки при што ѝ вели, што е крајно нелогично:

*Ниишан ти давам Дестино
да не ме заборавиш,
поминаја три години
ти ме заборави.*

Ми се чини дека овие зборови не ѝ се упатени на Деспина од страна на Катерина, туку од еден лик, кој се јавува подолу во песната,

---

⁴ *Muzička enciklopedija 1, A - Goz*, Zagreb MCMLXXI, 392.

т.е. Димитри, за кого разбирајме дека нему му била таксана, ветена Деспина уште пред три години, но дека тој ја измамил и не ја зел. По ова е завршната сцена кога некој непознат агенс ја повикаува Деспинината мајка, Марија да ја отвори вратата зашто *Деспина ќе ја грабаат* (не се знае за кого), и во исто време повторно некој друг агенс ѝ вели да не го прави Марија тоа, т.е. отворањето на вратата зашто *ќе ѡукне резил*. Но, како и да е, колку и да е оваа песна во формава во којашто денес стига до нас условно речено дефектна, приказната е гору-долу јасна и во неа можеме да забележиме голем број балкански мотиви и слики, од една страна, но и балкански јазични интерференции, од друга. Ќе одиме по ред.

Мотив со кој се среќаваме уште во првите стихови на песната е мотивот на канењето гости кој е еден од честите мотиви во балканскиот фолклор (да се потсетиме на народната песна *Сесијра кани браја на вечера*, на пр.) што е израз на гостољубивост и гостопримството на балканскиот човек. Познатиот полски етнолог и антрополог Јозеф Обрембски, кој вршел теренски истражувања во Поречијата, во својата монографија *Македонски етносоциолошки студии*, едно цело поглавје ѝ посветува на категоријата гостопримство, која ја смета за четврта категорија на општествената самопомош, и во неа зборува за комплексноста на гостопримството, за целните групи на гостопримството (како што се роднините, сватови, пријателите и начините на однесување при чекањето гости)⁵ што претставува еден момент на кој ќе се задржиме нешто подолу во излагањето. По канењето следува мошне тактичкото, љубезно, па дури и дипломатско одбивање на поканата од страна на Марија, при што таа предлага на гости да ја испрати сестра си Катерина, што е, исто така, гест во духот на добрососедските односи, кои на овие простори биле на високо ниво, независно од националната и верската припадност.

Следниот мотив е мотивот на стројникување, подводаџиство кога Катерина ѝ дава на Деспина меџитлија, како знак кој треба да ја изрази целта на нејзиното доаѓање. Во оваа строфа можеме да забележиме два интересни детала коишто, според наше мислење, ѝ се иманентни само на градската средина, но не и на селската. Првото на што сакаме да обрнаме внимание се содржи во стиховите

*отвори Деспина,
не се сиушиши ни мајка е.*

---

⁵ Ј. Обрембски, *Македонски етносоциолошки студии*, Прилеп-Скопје 2002, 27-28.

Овој стих овде не е случајно оставен само толку колку да се задржи ритамот на песната (како што ми се чинеше во почетокот). Всушност, овој стих носи информација за повисок степен на еманципација на градската девојка во однос на селската: имено, градската девојка отвора порта, иако **не знае** кој е од другата страна на портата; наспроти неа селската девојка, која ја наоѓаме во студиите на Обрембски, при редот што го прават домаќините при доаѓањето на гости (ова е тој момент што најавив погоре) не само што не отвораат врата, ами не смеат ни да го поздрават гостинот, иако им е познат, дури и кога им е пријател. Во врска со ова Обрембски вели: *Девојките не велат здраво-живо само вледуваат и изледуваат, а за поздравување не познаат гостин - чуват боже*⁶. Вториот деталь кој го изразува градското vs селското однесување е тоа - кој се јавува во улогата на стројник. Во песната, односно во градот Охрид, таа задача ѝ е доверена на сосетка, односно на жена која не е во крвна врска со потенцијалната невеста. За разлика одовде, во селските средини на Поречијата, во 30-тите години на минатиот век, таа улога ја имале татковците на младоженците, при што се договорале и за откуп на навестата, иако, како што забележува Обрембски: *во урбаниите ценети во Македонија се поѓоди да се води кампања проплив овој обичај, исклучиво иманетиен на селската средина, преку локалниот печат*⁷. Во продолжение на песната доаѓаме до бројот три, кој во митологијата на Словените, а особено кај православните Словени, има исклучително важно место во смисла на: Светото тројство, трипати прекрстување, трипати бакнување в лице итн. Во конкретниот случај бројот три во изразот *поминаја три години* го има основното симболичко значење, а имено дека овој најзначаен елемент во бројната низа симболизира довршеност и целост на некаков тек кој има свој почеток, средина и крај.⁸

Натаму Деспина ја кани Катерина де се качи *горе в одая*, да седне на цамфер миндери, т. е. на *миндели*, како што е запишано, и да се послужи со кафе и со благо. И овде, всушност, се соочуваме со три ориентални мотиви кои под етикетата престижни се вткале во охридскиот градски живот. Првиот се однесува на охридската староградска кука, чиј изглед се должи на ориенталното архитектонско влијание, која во недостиг од дворно место се извишувала најчесто на два ката врз високо приземје, во кое се сместени помошните простории, а гостинската соба е на горните катови⁹,

---

⁶ Ibidem, 27.

⁷ Ibidem, 53.

⁸ Словенска митологија, енциклопедиски речник, Београд 2001, 54.

⁹ <http://www.ohrid-vizija.com.mk/index.asp?vidi=ao1&oh=1#kuka>

вториот на собата која е наместена со миндери што е едно, исто така, ориентално ентериерно решение; и третиот е послужувањето со кафе и благо, што, пак, како чин на гостопримство, е импорт од Истокот, наспроти христијанското традиционално пречекување со леб, сол и вино.

Следниот мотив е мотивот на грабање девојка, за кој, на наше изненадување, се покажа дека му е иманентен и на словенскиот фолклор¹⁰. Грабањето девојка е еден од начините за склопување брак. Овој обичај кај Словените за првпат е нотиран во Повестите на минатите лета во почетокот на XII век, иако во принцип ова грабање не е насилено¹¹ (како што е претставено во Песната за Деспина во смисла *йушки ќе фрламе*), ами зад овој грабеж на девојката обично стои претходен договор направен меѓу вљубените, што нашло одраз и во македонската и во јужносрпската уметничка литература (мислам на македонската драма *Бегалка* или *Ленче Кумановче*, односно на *Зона Замфирова*).

Последниот мотив со кој ја заокружувам оваа низа од балкански мотиви е мотивот на мајката во балканското народно творештво, која во него се јавува како најдобар показател, од една страна, за вредностите на девојката, а од друга, за силината и цврстината на врската мајка-ќерка на овие наши балкански простори, што во една латентна форма го насетуваме и на крајот од песнава, кога и по цена да ѹукне резил мајката ѝ ги отвора портите на ќерката за таа да биде условно „грабната“ од оној што го сака.

Од јазичен аспект, овде ќе се задржиме само на неколку рамништа и тоа на: фонетско-фонолошко, морфолошко и лексичко, а ќе кажеме и збор-два за скудниот антропонимикон, употребен во песнава, во кој, исто така, забележуваме балкански интерференции од лексичко-семантички и структурен аспект.

Од фонетско-фонолошките појави кои ги детектиравме во овој текст ќе задржиме на две. Првата се однесува на дисимилијацијата на *r* во *l* (сп. *миндел* : *миндер*), една појава која не е многу честа при преземањето од турскиот, но која сепак се среќава и тоа најчесто кај консонантите *r* и *l*, *t* и *n*. Според Јашар-Настева, оваа појава е покарakterистична за народното творештво и за говорниот јазик¹². Втората појава, пак, која му припаѓа на истово рамниште, е

---

¹⁰ Овој мотив е присутен уште во античката литература, и не му е иманентен само на словенскиот фолклор. Оваа забелешка ми беше сугерирана и упатена од проф. д-р Мито Миовски, за што му ја изразувам мојата благодарност.

¹¹ Словенска митологија, енциклопедиски речник, Београд 2001, 48.

¹² О. Јашар-Настева, Турски џе лексички елементи во македонскиот јазик, Скопје 2001, 195.

употребата на едно неприродно украсно *j* кое го среќаваме во глагоската форма *јубил* (: *убил*) и кое се појавува само при пеењето на песните со цел да се создаде силен емоционален ефект. Ваквото украсно *j* е забележано на една пошиорка балканска зона и е евидентно на територијата на Македонија, Бугарија, Албанија и меѓу ароманското население¹³.

Балканско влијание на морфолошко рамниште бележиме во третата строфа од песнава, каде што ја среќаваме формата *чукна-штойна* во која насетуваме извесно турско зборообразувачко влијание¹⁴. Овде, пред сè, се мисли на редупуликација на два глагола од различен корен, но од семантички аспект истозначни, чии перфектни форми се образувани со иста наставка. Изразот *чукна-штойна*, веројатно, е вака употребен заради изразување поголема експресивност, т.е. „заради изразување апсолутно највисок степен на значењето што го има зборот што се редуплицира“¹⁵.

Од употребената лексика во песнава, од аспект на потеклото, таа најмногу изобилува со турцизми, по што следуваат лексемите од романско потекло, како и два грцизма.

Од турцизмите регистриравме неколку самостојно употребени турцизми, како и три калки од турскиот јазик.

Првата делумна калка ја среќаваме во првиот стих од песнава и гласи: *голема рица їти чинам*, при што *рица чинам* соодветствува на турската предикатска синтагма *rica ederim*, којашто е составена од именката *rica* со значење 'молба' и презентската форма за прво лице еднина *ederim* од глаголот *etmek* со значење 'прави, чини'. Оттука во слободен помакедончен превод првиот стих би гласел *многу їте молам*. Втората калка е калката *їушки ќе фрламе* со значење *ќе їукаме* која во турскиот гласи *tüfek attmak*, и која се има рефлектирано во, речиси, сите балкански јазици, албански, аромански, грчки и бугарски¹⁶. Трета калка е *сїори резил*, односно (*ќе*) *биде резил* којашто во турскиот гласи *rezil etmek*, и која се има проширено во сите блакански јазици, што пред малку ги наведовме¹⁷, со значење на 'срам'. Од другите турцизми ја среќаваме лексемата *мекиiliја*

¹³ Б. Настев, *Аромански студии*, Скопје 1988, 84.

¹⁴ Во врска со оваа појава Селишчев смета дека таа во бугарскиот јазик се јавува поради турско влијание, а Сандфелд исклучува секаква можност за вакво влијание, тргнувајќи од фактот дека оваа појава е присутна и во други небалкански јазици. О. Јашар-Настева, пак, е согласна со мислењето на Селишчев. В. О. Јашар-Настева, *Турски їие лексички елементи во македонскиот јазик*, Скопје 2001, 238.

¹⁵ О. Јашар-Настева, *Турски їие лексички елементи во македонскиот јазик*, Скопје 2001, 239.

¹⁶ Б. Настев, *Аромански студии*, Скопје 1988, 90.

¹⁷ Ibidem

којашто е форма од турската именка *mecidiye* со која се именува 'сребрена (бела) и златна (жолта) монета од времето на султан Абдул-Мецид¹⁸; лексемата *нишан* со основно значење 'цел'¹⁹; синтагмата *цамфер миндели* што, всушност, претставува фонетска преадаптација на именската синтагма *çanfes minderi* што би значело 'миндерлаци обложени со тафт, еден вид свила'; лексемата *бармак*, односно *барма* која во овие две форми не ја најдовме ниту во списокот на турцизми кај А. Шкаљиќ, ниту кај Јашар-Настева, ниту, пак, во достапните речници на турскиот јазик. Нам ни се чини дека *бармак*, односно *барма* би можела да претставува именка изведена од глаголот *barıtmak* со значење 'крие, таи'²⁰, па оттука, но и според контекстот во кој е употребена оваа лексема, претпоставуваме дека изразот *бармак*, односно *барма* би требало на Димитри, вереникот на Деспина, да му го припише квалификативот на затворен, тајновит, па дури и подол човек. На овој лик во песнава му е приписан и епитетот *чайкун*, кој од Јашар-Настева е регистриран како *чайкан*²¹. Оваа лексема доаѓа од турската лексема *çapkin* со значење 'женолъбец, блудник, мангуп'²² итн.

Од романско потекло во песнава сретнавме две лексеми: *визија* и *йорба*.

Лексемата *визија* има значење 'посета, одење на гости', но и 'одење на лекарот кај болниот заради извршување преглед'. Во Охрид зборот *визија* може да значи и 'славење слава' во чест на некој христијански светец или 'одење на слава', но во контекстот на песнава, станува збор за обична посета. Втората лексема е *йорба* со основно значење 'врата', која во нашиот јазик развила специјализирано значење на голема врата, најчесто направена од дрво или метал, која се поставува на влезот од двор или на влезот од поголем ограден имот.

Лексемите *кир* и *кирја* кои се употребени во песнава имаат грчко потекло и означуваат 'господин', односно 'госпоѓа'.

Како што кажавме и погоре и употребениот антропономастикон во песнава е под силно влијание на балканските несловенски јазици, особено на грчкиот. Антропоними кои се овде спомнати се

---

¹⁸ О. Јашар-Настева, *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*, Скопје 2001, 75.

¹⁹ Ibidem, 99.

²⁰ *Typeцко-руssкий словарь/ Türkçe-rusça sözlük*, Москва 1977, 95.

²¹ О. Јашар-Настева, *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*, Скопје 2001, 108.

²² *Typeцко-руssкий словарь/ Türkçe-rusça sözlük*, Москва 1977, 169.

женските лични имиња *Марија*, *Катерина*, *Десмина* и машките *Ристаки*, *Димитри*, како и прекарот *Караѓуле*.

Во однос на тоа што се наоѓа во основата на личното име *Марија*, можеме да кажеме дека во антропономастичката литература, главно, се издвојуваат две гледишта. Првото од нив вели дека името Марија е настанато според хебрејското лично име *Miriam*, односно *Mariam* во чија основа или е вложен хебр. гл. *mārā* со значење 'се спротивставува, отфрлува' или, пак, според хебрејската придавка *mārar* чие значење е 'горчлив'²³. Според второто толкување, во основата на личното име *Марија* се наоѓа, исто така, хебрејското *Mirjām*, кое со формата *Марија* во нашиот антропонимски фонд е влезено преку грчко јазично посредство (сп. *Μαρία*). Разликата меѓу првото и второто толкување е во однос на семантиката, а имено дека библиското име Марија значи 'цврста, постојана'²⁴, односно 'сакана, тврда, постојана'²⁵. Веројатно, од првичното значење до денес, етимонот *Mirjām* доживеал семантичко преосмислување како резултат од ширењето на христијанството, а со оглед на името на Исусовата мајка, Марија.

Во личното име *Катерина* е вложена грчката придавка *καθαρίος* со значење чист²⁶.

Женското лично име *Десмина* е настанато со антропономизација на грч. им. *δέσποινα* со значење 'господарка, госпоѓа'²⁷.

Машкото име *Димитри* е настанато или според името на грчката божица на плодноста и земјоделието *Деметра* или според грчкото *Δημήτριος* со значење 'земјин род', и е име на христијански светец²⁸.

Името *Ристаки* е настанато според грчкото галовно име *Христаки* (*Ηριστάκι*), со изгубено почетно χ²⁹. Ова име е образувано од личното име *Ристо* со суф. -аки. Личното име Ристо е настанато според грч. лично име *Ηριστός* со значење 'миропомазан'³⁰, оној што е миросан' и претставува превод од хебр. *messia*³¹. Суфиксот -аки (: грч. -аки) во грчкиот јазик е многу продуктивен суфикс за образување

²³ Н. А. Петровский, *Словарь русских личных имен*, Москва 2000, 188.

²⁴ Љ. Станковска, *Речник на личните имиња кај Македонциите*, Скопје 1992, 404.

²⁵ *Речник на личните имиња во македонскиот народно творештво* (група автори под редакција на Марија Коробар-Белчева), Скопје 2008, 341.

²⁶ Н. А. Петровский, *Словарь русских личных имен*, Москва 2000, 128-129.

²⁷ Љ. Станковска, *Речник на личните имиња кај Македонциите*, Скопје 1992, 348.

²⁸ Ibidem, 95.

²⁹ *Речник на личните имиња во македонскиот народно творештво* (група автори под редакција на Марија Коробар-Белчева), Скопје 2008, 192.

³⁰ Ibidem

³¹ Љ. Станковска, *Речник на личните имиња кај Македонциите*, Скопје 1992, 293.

хипокористични форми. Него го среќаваме и во други лични имиња од грчко потекло. Сп.: *Василаки*, *Теодораки*, *Танасаки* итн.

Прекарот *Караѓуле*, може да биде настанат или со антропонимизација на тур. апелтив *karagül* со значење 'вид овца од чие јагне се добива астрагананова кожа' или да е сложено име од тур. придавка *kara* 'црн' + л. и. *Ѓуле* (< *Ѓуре*)³², според гореспоменатата дисимилација *p* > *л*.

Песнава што овде беше предмет на наше разгледување, преку анализираните мотиви, како и преку анализата на употребата на инојазичните елементи во неа, е уште еден показ за уникатниот мозаик наречен Балкан, кој својот светоглед, несомнено најдобро го изразува преку балканскиот јазичен сојуз, направен од елементи со различно потекло, но со заедничка граматика и прецизно лексичко ткаење, изведен врз принципот на реципрочно земање-давање.

---

³² Речник на личниите имиња во македонското народно творештво (группа автори под редакција на Марија Коробар-Белчева), Скопје 2008, 119.

ПРИЛОГ

ДЕСПИНА

прва верзија

ГОЛЕМА РИЦА ТИ ЧИНAM, ТИ КИРЈО МАРИЈЕ,
И ЈАС ТЕ ПОЗДРАВЉАМ!

ДА МИ ДОЈДЕШ НА ВИЗИТА, ЈАС ДА ТЕ ПРЕЧЕКАМ.

НЕ МОЖАМ ЈАС ДА ДОЈДАМ, ТИ КИРЈО МАРИЈЕ,
И ЈАС ТЕ ПОЗДРАВЉАМ.

ЌЕ ТИ ЈА ПРАТАМ СЕСТРА МИ, КИРА КАТЕРИНА.

ЧУКНА, ТРОПНА НА ПОРТАТА
ИЗЛЕЗЕ ДЕСПИНА, ДА БАЦИ РАКАТА.

ВО РАКАТА МЕЦИДИЈА, НИШАН ЗА ДЕСПИНА.

НИШАН ТИ ДАВАМ ДЕСПИНО ДА НЕ МЕ ЗАБОРАВИШ
ТИ КИРЈО МАРИЈЕ,

ПОМИНАА ТРИ ГОДИНИ, ТИ МЕ ЗАБОРАВИ.

КОЛКУ ЗВЕЗДИ НА НЕБОТО ПУШКИ ЂЕ ФРЛАМЕ
ТИ КИРЈО МАРИЈЕ,
ДЕСПИНА ЂЕ ЈА ГРАБИМЕ, НИКОЈ ДА НЕ ЗНАЕ.

ПЕСНА ЗА ДЕСПИНА

Голема рица ти чинам
ти кира Марије,
и јас те поздрављам
да ми дојдиш на визита,
јас да те пречекам. [2x]

Не можам јас да дојдам
ти кира Марие,
и јас те поздравјам,
ќе ти ја пратам сестра ми
кирја Катерина. [2x]

Тропна, чукна на портето
кирја Катерина
отвори Деспина,
не се спушти ни мајка е,
ја баци раката,
во раката меџитлија
нишан за Деспина.

Нишан ти давам Деспино,
да не ме заборавиш.
Поминаја три години,
ти ме заборави.

Појди горе во одаја,
тетко Катерино
на цамфер миндели,
ем благо да си земиш,
кафе да си пиеш,
ти благо да си земиш,
кафе да с' напиеш.

Јас благо не ти љубам,
кафе не ви пијам,
ти кира Марие.
Само ја сакам Деспина
за кир Ристакија. [2x]

Бог го јубил тој бармака
барма Димитрија,
Димитри чапкунот.
Тој те мамил три години
и пак не те зеде,
што је мамил три години,
и пак не је зеде.

Во сабота навечер,
на осум саати,
свирит Карагуле.
Брзо наврати порта
ти кира Марије,
Деспина ќе ја грабиме
никој да не знае.

Немој Марије, нечинит,
резил да не бидит.

Колку се свезди на небо,
пушки ќе фрламе,
сватој ќе донесат.
Деспина ќе ја грабиме
никој да не знае.

Немој Марије, нечинит
резил да не бидит.

ПЕСНА ЗА ДЕСПИНА

Голема риџа ти чинам
ти кира Марије
и јас те поздравјам
да ми дојдеш на визита,
јас да те пречекам 2x
Не можам јас да ти дојдам
кира Катерино
и јас те поздравјам
ќе ти ја пратам сестра ми
кира Катерина. 2x
Чукна тропна на портето
кира Катерина
отвори Деспина,
не се спушти ни мајкае,
ја фати раката,
во раката мецидија
нишан за Деспина.
Нишан ти давам Деспино,
да не ме заборавиш
поминаја три години
ти ме заборави. 2x
Појди горе во одаја,
тетко Катерино
и јас те поздравјам
ем благо да си земиш,
кафе да си пиеш.
Јас благо не ви љубам,
кафе не ви пијам,
само ја сакам Деспина
за кир Ристакија. 2x
Кој го љубел бармакот
бармак,
Димитри чапкунот
тој те вртил три години
и пак не те зеде. 2x
Во сабота навечер
на осум саати
свири Карагуле

брзо наврати порта
ти кира Маријо,
Деспина ќе ја грабиме
никој да не знае.
Немој Марије нечини
резил да не биде.
Колку звезди на небото,
пушки ќе фрламе
сватови ќе донесат,
Деспина ќе ја грабиме
никој да не знае.
Немој Марије нечини
резил да не биди.

СОДРЖИНА

<i>Дими^{тар} ПАНДЕВ</i>	
Примена на историцизмот во балканистичките проучувања	7
<i>Лидија ТАНТУРОВСКА</i>	
За некои јазични појави во македонскиот јазик во балканистички контекст	13
<i>Васил ДРВОШАНОВ</i>	
Балкански лексички паралели во делото „Кратка свештена историја за училиштата во Македонија (на македонско наречје)“ од Димитар В. Македонски	21
<i>Виоле^{тица} НИКОЛОВСКА</i>	
Балканизмите во Четиријазичникот на Ѓорѓи Пулевски	41
<i>Лилјана ГУШЕВСКА</i>	
Белешки за лексиката во лекарствениците од збирката на Евтим Спространов	49
<i>Снежана ВЕЛКОВСКА</i>	
Називите за плевелни растенија од балканистички аспект	55
<i>Ка^{тица} ТОПЛИСКА-ЕВРОСКА</i>	
За растителната лексика во балканската кујна	65
<i>Фани СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА</i>	
Балканизмите во тематското подрачје <i>облека и облекување</i>	71
<i>Лилјана МАКАРИЈОСКА, Бисера ПАВЛЕСКА</i>	
Турските заемки во јужнословенските јазици (современи состојби)	77

<i>Елизабета БАНДИЛОВСКА-РАЛПОВСКА</i>	
Турцизмите во лексичко-семантичката група со значење „боја“ во македонскиот јазик	89
<i>Светлана ДАВКОВА-ЃОРГИЕВА</i>	
За турцизмите во говорот на село Чифлиник (Демирхисарско) – Егејска Македонија	99
<i>Љубица СТАНКОВСКА</i>	
Антропонимиски паралели во македонската и словенечката топонимија	105
<i>Олга ДОДЕВСКА-МИХАЈЛОВСКА</i>	
За некои фразеолошки паралели во македонскиот и албанскиот јазик	121
<i>Снежана ПЕТРОВА-ЦАМБАЗОВА</i>	
За конкурентноста на еден вид збороред кај именската група (ИГ) во разговорниот јазик (под влијание на балканскиот јазичен контекст)	127
<i>Елка ЈАЧЕВА-УЛЧАР</i>	
Балканскиот модел на светот низ призмата на една охридска староградска песна	133

За издавачот:
д-р Лилјана Макаријоска, директорка

*

Институт за македонски јазик
„Крсте Мисирков“ – Скопје

*

КомијуШерска юодѓојловка и юечати:
2-ри Август С – Штип

*

Тираж:
300 примероци